fluența. Potrivit publicației „Antimilitarismus Informationen", nr. 1 din 1979, producția de armamente în R.F.G. se concentrează în 25 de întreprinderi, printre care: Siemens A.G., München; AEG-Telefunken, Frankfurt pe Main; Messerschmidt-Bölkow-Blohm (M.B.B.) GmbH, München; Vereinigte Flugtechnische Werke Fokker GmbH, Bremen; Krauss-Maftei AG (Flick), München; Motoren-und Turbinenunion GmbH, München/Friedrichshafen (M.A.N.+Daimler-B); Rheinmetall GmbH (Röchling), Düsseldorf; Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg AG (Haniel). Monopolurile care domină viața economică a R.F.G. ocupă, de asemenea, un loc preponderent în sectorul armamentelor. Este vorba de firmele Flick, Quandt, Thyssen, Krupp, Siemens, AEG și Haniel. Sînt, cu alte cuvinte, aceleași firme care au profitat de izbucnirea celor două războaie mondiale și care continuă să realizeze profituri uriașe de pe urma cursei înarmărilor. Concernele vest-germane se numără din nou printre principalii armurieri ai Europei occidentale, ele sporindu-și constant cifra de afaceri. De pildă, concernele Siemens și AEG-Telefunken au atins o cifră de afaceri de ordinul a două miliarde mărci numai la capitolul comenzi militare.

În interesul sporirii influenței lor politice și a profiturilor monopolurilor de armamente, complexele militaro-industriale din alte țări membre ale NATO au reclamat și reclamă cu insistență o mai mare concentrare și o mai mare centralizare a industriei de armamente. Este cazul Marii Britanii, Franței, Italiei și, în mai mică măsură, al celorlalte state membre ale NATO.

Internaționalizarea „CMI"

În ciuda luptei concurențiale dintre capitalurile destinate armelor în diferitele țări ale NATO, procesul de transnaționalizare progresează, iar aceasta se produce în cadrul cursei înarmărilor. Prin intermediul unei „integrări" și unei „cooperări" interstatale pe planul armamentelor, monopolurile armamentelor intensifică vînătoarea după profituri maxime și își lărgesc influența politică. În acest scop, ele se regrupează în sînul întreprinderilor transnaționale de armamente. De exemplu:

— Panavia Aircraft GmbH a fost fondată sub acoperirea unei întreprinderi vest-europene „în concordanță cu dreptul (vest)-german". Cu sediul la München, această întreprindere are sarcina de a pune la punct un avion capabil pentru „toate misiunile (MRCA)", de tipul Tornado. Asociații întreprinderii sînt firma vest-germană MBB (42,5 la sută din capital), British Aircraft Corporation (42,5 la sută) și Aeritalia (15 la sută). Se prevede ca Panavia să fie centrul de coordonare pentru fabricarea avionului de luptă multinațional al anilor '90 și anume TKF 90. Mai pot fi citate aproximativ 30 de exemple de diferite arme, avioane, motoare, tancuri, rachete, a căror realizare se face în comun de către diferite monopoluri și întreprinderi occidentale.

Monopolurile de armamente, care formează nucleul complexului militaro-industrial, caută permanent comenzi din ce în ce mai importante, deoarece aceasta le garantează, fără riscuri și cu binecuvîntarea statului, profituri gigantice și piețe interne și externe sigure și nedepinzînd de conjunctură. Anchetele efectuate de economiști și politologi, ca și o serie de informații de presă, arată că profitul pe care monopolurile îl realizează prin armamente este de două pînă la de trei ori mai ridicat decît în întreprinderi aparținînd altor sectoare economice. Profitul realizat grație armamentelor este, ca atare, un motor important și autonom al cursei înarmărilor. Proporțiile acestui profit nu ar fi, însă, posibile fără ca statul, datorită unor măsuri extraordinare, să creeze condițiile adecvate și să garanteze aceste condiții. Practic, concernele de armament ajung la profituri fabuloase, datorită unei presiuni fiscale grele asupra contribuabililor și reprezintă o povară grea pentru economiile naționale. Revista „Der Spiegel" nota, la un moment dat, că, în S.U.A., profiturile monopolurilor de armamente sînt mai mari cu aproape 60 la sută decît acelea ale întreprinderilor civile comparabile... Beneficiile (fără impozit), în raport cu capitalul propriu, realizate de întreprinderile de armament, sînt aproape de trei ori mai ridicate decît media profiturilor din industria americană.

Dezarmarea — unica soluție

Este lesne de înțeles, în aceste condiții, de ce complexele militaro-industriale consideră destinderea și dezarmarea ca o lovitură dată propriilor interese. Și atunci, ce e de făcut? Acceptarea continuării cursei înarmărilor ar apropia omenirea de o catastrofă îngrozitoare. O asemenea perspectivă nu este, din fericire, inevitabilă. În înseși statele în care există și operează complexele militaro-industriale există suficienți oameni lucizi care avertizează, cu autoritate, asupra primejdiilor ce amenință astăzi umanitatea. Există în lume și continuă să se producă o modificare profundă a raportului de forțe pe plan mondial, modificare ce înclină balanța în favoarea forțelor înaintate, progresiste ale societății umane. Există țările socialiste, țările în curs de dezvoltare, nealiniate, există și se dezvoltă o amplă mișcare a opiniei publice, a popoarelor, pentru pace și dezarmare, împotriva cursei înarmărilor și războiului. S-a demonstrat că încetarea cursei înarmărilor ar revigora alte sectoare social-economice, ar contribui, prin sumele rămase disponibile, la eradicarea sărăciei, a bolilor, a analfabetismului. Reconvertirea industriilor de armament în industrii civile e posibilă și, la rîndul ei, beneficiară. Nu pentru monopoluri, dar pentru mase largi de oameni, pentru națiuni întregi. Securitatea fiecărui stat ar putea fi garantată prin inversarea procesului existent astăzi. Adică nu prin acumularea de noi arme, ci prin reducerea lor treptată. Eliberate de încordarea pe care o generează cursa înarmărilor și politica ce o inspiră, relațiile dintre state, indiferent de orînduirea lor, s-ar dezvolta în baza principiilor coexistenței pașnice, efortul pentru reglementarea celorlalte mari probleme ce confruntă umanitatea ar deveni, într-adevăr, un efort comun. Ceea ce i-ar da vigoare, trăinicie, permanență. O asemenea devenire a lumii este obiectivul primordial al politicii externe a României socialiste, împărtășit de popoarele ce trăiesc pe toate meridianele acestui pămînt.

George Serafin

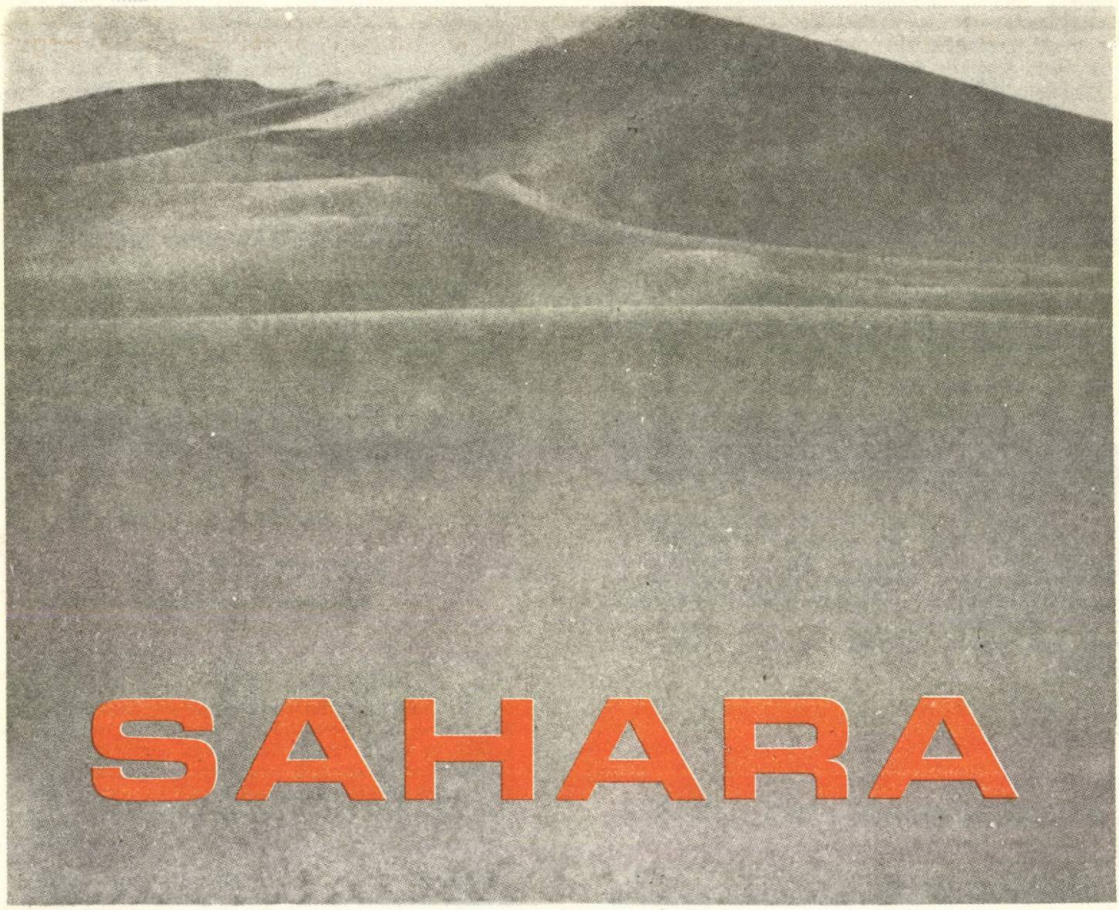

SAHARA

chipul pustiului

Sahara este, înainte de toate, cel mai mare deşert din lume. Se întinde pe o suprafaţă de 6 475 000 km² din totalul mondial de 26 000 000 km² de deşert. Este, de asemenea, şi cel mai arid. Acoperă aproape un sfert din Africa, de la Atlantic la malurile Mării Roşii şi de la lanţul munţilor Atlas pînă la primele stepe sudaneze. De fapt, e dificilă determinarea limitelor deşertului căci, în cele din urmă, el nu are nimic definit. Pustiul este o mişcare constantă în jurul unor insuliţe stîncoase. În acest deşert există şi stepe sărăcăcioase, podişuri pietroase, lacuri sărate şi masive muntoase, ca Hoggar şi Tibesti, care se înalţă pînă la 3 000 m altitudine. Numai acolo unde apa subterană răzbate pînă la suprafaţă se găsesc — risipite ca nişte puncte întunecate pe galbenul strălucitor al pustiului — aşezări omeneşti: oazele. În ele îşi duc traiul, ca agricultori şi crescători de vite, ceva mai mult de o jumătate de milion de oameni, într-o climă vrăjmaşă, care cunoaşte arşiţe înspăimîntătoare, oscilaţii de temperatură ajungînd la 30° şi chiar 40° C în cursul aceleiaşi zile, şi numai extrem de rar ploi.

Se întîlnesc, aşadar, în Sahara, zone de nisip (erg), **sau întinderi plate şi presărate cu pietricele** (reg), **precum şi regiuni muntoase. În** erg, **dunele ating cîteodată 200 metri înălţime. Aceste dune nu sînt fixe, cîteva, de pildă** barkanele, **putînd înainta între 10 şi 15 metri pe lună. Alteori, această formă de relief ocupă suprafeţe vaste, cum ar fi marele erg oriental, care măsoară 300 km lungime şi 150 km lăţime.** Regul **defineşte largi întinderi de nisip întărît, acoperite cu pietre negre sau cu porţiuni stîncoase. Reliefului iniţial, frămîntat şi brutal, i-a luat locul o suprafaţă netedă, efect al vechilor eroziuni fluviale. Anumite** reg-uri, **cum ar fi** Ténéré, **sînt imense, dînd senzaţia de nemărginire.**

În Sahara, totul este relativ, omul, împrejurimile, culorile. Nu există o scară de măsură, obiectele parcă nu mai au dimensiuni, Nimic. în afara unei suprafeţe strivite de lumină.

Pentru a ajunge la ksours **(mici aglomerări umane), trebuie să urmezi adevărate labirinturi — aflate între pîlcuri de curmali, ziduri de argilă sau de trestie legată trunchi lîngă trunchi: ele sînt precara protecţie a micilor suprafeţe cultivate, împotriva vîntului şi a nisipului devorator. Apoi, întortocherea, aparent, fără noimă, a îngustelor „străduţe" ale aşezărilor de acest tip are o raţiune. Ea serveşte omului ca paravan împotriva năpraznicelor raze solare.**

Ar fi o greşeală să se creadă că Sahara a fost dintotdeauna un pustiu. Savantul englez Richard Baker — reputat cunoscător al Africii — scria cu un pătrar de veac în urmă: „Astăzi se consideră ca un fapt dovedit că, în vremuri preistorice, Sahara era acoperită de păduri tropicale. Mai tîrziu însă, încetul cu încetul, clima s-a modificat. Căzînd cantităţi din ce în ce mai mici de ploaie, fauna şi flora tropicală au dispărut". Schimbările climatice, este adevărat, sînt principala cauză a transformării dramatice a chipului Saharei. Dar omul? În decursul timpului, triburile nomade au doborît copacii, au incendiat desişurile pentru a-şi croi drum spre inima Africii. De asemenea, la degradarea şi moartea învelişului vegetal au participat şi turmele de vite. Efectul? Cantităţi din ce în ce mai mici de ploaie.

Încă în urmă cu 6-7 mii de ani, în mijlocul Saharei, în zona masivului Hoggar, trăiau girafe şi hipopotami. Pe vremea Romei, nordul Saharei era considerat un adevărat grînar. Aici, romanii creaseră ingenioase sisteme de irigaţie: din bazinele de acumulare, apa se scurgea prin canale cu pereţii ziditi în cîmpia lipsită de ploi.

Astăzi, Sahara începe să redescopere apa.

Civilizaţia deşertului

Apa este un lichid mai preţios decît petrolul pentru viitorul Saharei. Vitală pentru agricultură, prospecţiuni miniere şi pentru industriile pe cale să se nască, apa urmează să transforme economia, peisajul şi mediul înconjurător saharian. Toată apa deşertului provine din subsol, pînza freatică fiind aceea care alimentează oazele şi culturile, dar de unde vine această apă? Multă vreme s-a crezut că pînzele freatice erau, de fapt, ape fosile — rezervoare create prin infiltraţiile survenite în decursul timpului. În realitate, nu sînt decît acumulările, în profunzime, a infiltraţiilor cauzate de ploile ce cad în jurul Saharei. Dar trebuie să se scurgă, desigur, mult timp pînă ce această apă traversează toate straturile geologice. Anumiţi autori estimează la circa 1200 ani durata acestui ciclu, pînă cînd apa poate fi băută. Prin urmare, în oaze se bea astăzi apa ploilor căzute în epoca califului Harun Al Raşid!

Aceste rezervoare sînt, prin urmare, grandioase, dar sînt necesare mijloace tehnice din ce în ce mai importante pentru a le exploata. Locuitorii oazelor din extremul sud saharian, folosind mijloace arhaice, dar eficace, reuşesc să cultive legume sau palmieri. Irigaţia depinde, de regulă, de ridicarea apelor subterane.

Foggara. Metoda de irigare cea mai originală în Sahara rămîne, fără îndoială, **foggara,** un canal subteran lung, care drenează apa pornind în căutarea ei acolo unde se află, adică în formaţiunile de gresie, la izvor, nu sub cerul liber, ci într-o galerie subterană, spre a avea loc doar un minim proces de evaporare. Apa se ridică prin capilaritate la suprafaţă, de-a lungul galeriei, şi este purtată în pantă lină către oaze, unde ajunge la un rezervor **(majem),** de unde apa este distribuită prin alte canale — **seguia** (rigole) — care duc pînă în grădini. Acest mod de irigare nu necesită nici o forţă animală sau umană şi are avantajul că nu seacă. În ceea ce priveşte debitul, acesta rămîne constant.

Foggara se poate recunoaşte după gropile care brăzdează nisipul la aproximativ fiecare 10 metri. Prin aceste puţuri sînt evacuate surpările de nisip şi se asigură întreţinerea şanţurilor, lungi cîteodată de 30 sau 40 km. În regiunea Adrar, din Algeria, există aproape 1500 km de **foggara** şi 4000 km în tot cuprinsul Saharei. Este de admirat priceperea tehnică a „inginerilor" din timpurile străi-

vechi care au ştiut să găsească locurile precise unde se afla apa şi să descopere totodată izvoarele acesteia.

Dar astăzi, problema apei este altfel abordată. **Foggara** este într-adevăr „redescoperită" pentru a rămîne o sursă a vieţii, sacră, impunînd respectul. Cel ce finanţa altădată o **foggara** devenea stăpînul acesteia şi, în consecinţă, vindea celorlalţi apa.

Situaţia este cu totul alta astăzi, de cînd apa aparţine colectivităţii. Autorităţile administrative şi tehnice din departamentul Adrar pun accentul pe importanţa apei, apartenenţa acesteia la comunitate şi pe păstrarea de **foggara** care trebuie întreţinute printr-un mare elan de solidaritate, unind dimpreună lucrările şi finanţarea lor.

Debitul de apă obţinut se împarte tuturor, în funcţie de participare, după o măsură stabilită dinainte, şi care este **habba.** Astfel, fiecare primeşte una, două sau trei **habba** care vor permite, în tot cursul anului, fie consumul apei ca atare, fie folosirea ei în irigarea cîmpului. Dar, dincolo de acest an, trebuie supravegheate întreţinerea, curăţarea, dimpreună cu deschiderea unui alt **foggara** ce va spori debitul celorlalte. În regiunea Timimoun există nu mai puţin de 202 **foggara** în cele 52 **ksours.**

Însă irigarea cu ajutorul acestor **foggara** nu mai răspunde exigenţelor pe care le impune dezvoltarea reală a agriculturii. Procedeul adoptat este, evident, forarea. Există astăzi 34 foraje realizate dintre cele 60 programate. Numărul lor rămîne însă insuficient, ţinînd cont de posibilităţi care, conform unui studiu al experţilor UNESCO, pot permite instalarea a 800 foraje fără riscul de a epuiza pînza de apă, cu debit de 15 m³/sec. De altfel, posibilităţile hidraulice disponibile, dacă sînt folosite în mod optim, vor permite punerea în valoare a 10 000 ha.

Pustiul renaşte

Datorită acestei abundenţe de apă din ultimii ani, autorităţile au angajat investiţiile necesare pentru a transforma în mod progresiv regiunea, pentru a adapta tehnologiile agricole necesare, a experimenta şi a alege culturile spre a utiliza astfel, la maximum, apele subterane.

Agricultura a luat o nouă înfăţişare, iar cultura tomatelor cunoaşte astăzi o mare amploare. Producţia de tomate din regiunea Adrar este expediată, în parte, către nordul Algeriei, dar se exportă totodată în străinătate, cu precădere către Republica Democrată Germană.

Principala preocupare a autorităţilor din zonă este crearea de condiţii favorabile exprimării depline a inventivităţii oamenilor şi venirea în întîmpinarea nevoilor acestora. Această apropiere pragmatică facilitează transformarea înfăţişării unei regiuni unde este deja vizibilă sporirea cuceririlor geniului uman în lupta cu o natură pe cît de mîndră pe atît de maiestuoasă.

În ciuda unei clime extrem de dure, caracterizată prin călduri puternice, furtuni de nisip, arşiţa vîntului sirocco şi chiar îngheţuri, în anumite **ksours** s-au întreprins eforturi importante pentru a dezvolta agricultura astfel încît să poată fi adaptată condiţiilor locale. Noua orientare adoptată în dezvoltarea agricolă a fost axată pe intensificarea grădinăritului, prin introducerea de tehnici noi şi utilizarea mai cu seamă a serelor. Aceste tehnici au dat rezultate concludente, iar în viitoarele programe de dezvoltare se prevede extinderea lor, făcîndu-le accesibile tuturor, ceea ce va permite, de asemenea, o diversificare a culturilor şi introducerea altora noi.

Cucerirea distanţelor

Beneficiind astăzi de artere bine trasate şi asfaltate, în mijlocul unei regiuni ce dispune, datorită mai ales sursei solare, de energie electrică în proporţie de 70%, care permite — prin introducerea îndeosebi a televizoarelor, a instalaţiilor de aer condiţionat şi a congelatoarelor — celor 248 de **ksours** să trăiască la unison cu restul ţării, oraşul Adrar — inima unei regiuni-şantier — unde răsar şcoli şi colegii, este situat la 1600 km de capitală, Alger. Iată deci importanţa care se acordă căilor de comunicaţie în sudul saharian, adesea uitat, dacă nu chiar practic necunoscut locuitorilor din nordul ţării.

Făcînd abstracţie de căile aeriene care permit legături regulate cu marile aşezări Bechar, Ghardaia, Oran, Alger etc., legături simbolizate de aeroportul din Adrar, creat recent şi amenajat ca aeroport internaţional, o remarcabilă reţea rutieră a fost construită în mijlocul acestui deşert, oferind astfel „dezenclavarea" populaţiilor dispersate în numeroasele **ksours.** Situată în sud-vestul Algeriei, regiunea Adrar se întinde pe mai mult de 500 000 km², ceea ce corespunde întregii suprafeţe a Franţei. În direcţia nord-sud, distanţele de parcurs sînt considerabile. De la Oran la Adrar sînt 1400 km de drum, iar de la Ghardaia la Adrar 900 km. Legăturile interne ale regiunii sînt formate, în majoritate, de numeroase şi foarte lungi piste. Primele eforturi de dezenclavare a Adrar-ului s-au făcut acum 15 ani, anterior planurilor pe patru ani şi, în acest cadru, au fost realizate două şosele asfaltate, una de 600 km plecînd din Bechar, cealaltă de 450 km, pornind din El Golea. Aceste prime eforturi ale statului — executarea unei reţele rutiere necesită, în medie, 300 m³ de apă/km — au permis localităţii Adrar să se desprindă din izolare şi să se deschidă lumii moderne. Prin consolidarea şoselelor Reggane — Bordj Mokhtar, s-a asigurat o dezvoltare socio-economică şi culturală excepţională a regiunii, acestea facilitînd accentuarea schimburilor cu ţările vecine din sud, cu Mali (o frontieră de 1100 km), cu Mauritania (100 km).

Sahara, uitată de acum cîteva milenii de oamenii din nord, ce pare ca imobilizată în nisipurile şi misterul său, dovedeşte din ce în ce mai mult, astăzi, datorită geniului creator african, că ea poate fi fertilizată şi rentabilizată de către om. Ea poate renaşte după o lungă eclipsare istorică şi redeveni acea răscruce de comunicaţii, de schimburi şi de apropiere între popoare care a fost odată, vatra unei bogate civilizaţii a continentului african, despre care se spunea că nu are trecut, nici amintiri. Renaşterea, pe toate planurile, a Adrar-ului şi a regiunii sale, dovedeşte că Africa este bogată prin diversităţile, tradiţiile sale, prin vitalitatea şi ingeniozitatea popoarelor sale.

GEOGRAFIA

SĂRĂCIEI

În anul 2000 lumea noastră va fi una a săracilor, o lume în care majoritatea populației (75 la sută) va trăi în țări în care foamea n-a fost încă învinsă sau unde supraviețuirea se află la limita inferioară. Concluzie dramatică a unor studii de sorginte ONU.

Astăzi, lucrurile nu diferă prea mult. Sărăcia, indicator dramatic pentru cvasimajoritatea țărilor lumii a treia, devine tragică pentru numeroase state pe care Națiunile Unite le includ în rîndul celor mai puțin dezvoltate. Ele sînt în număr de 31 — 21 în Africa, 8 în Asia, cîte unul în America Latină și Oceania. Parametrii considerați în această clasificare sînt venitul redus pe locuitor, nivelul slab al alfabetizării adulților, cota redusă reprezentată de produsele industriale în ansamblul producției naționale. În medie, nivelurile sînt, în ordine: 183 dolari, un sfert din populație, 8 la sută din producția națională.

În țările cele mai defavorizate trăiesc aproape 300 milioane de oameni (500 milioane la sfîrșitul secolului XX), dintre care 70 de milioane de „conpămînteni" erau, în 1977, subnutriți, incluzînd doi din fiecare trei copii. Un om din lumea mizeriei are o speranță de viață (45 de ani) cu 15 ani mai mică decît „fratele" său din polul abundenței. Mai mult de două treimi din populația statelor „sub-subdezvoltate" nu are acces la apă potabilă; în 29 din aceste state (fără Lesotho și Samoa) malaria este la ea acasă.

În prezent, statele cele mai puțin dezvoltate au devenit mari importatoare de alimente, circa 28 la sută din încasările lor de pe urma exporturilor fiind cheltuite pentru achiziționarea de hrană. Iar mai mult de jumătate din valoarea tuturor exporturilor acestora este acoperită de un număr de 8 produse: cafea, ceai, tutun, bumbac, fructe, arahide, semințe oleaginoase, animale vii. Să ne oprim aici, detaliile aflîndu-se în fișierul care urmează.

Ce-i de făcut? Pentru naţiunile industrializate, pentru Nordul bogat care risipeşte anual mii de miliarde de dolari pentru armamente, care angajează cele mai mari energii pe terenul confruntării Est-Vest, realitatea Sudului auster ar trebui să fie un zguduitor avertisment, semnul unui risc care planează asupra întregii omeniri. Un risc implacabil atîta timp cît necesitatea unei noi rînduieli economice mondiale este recunoscută numai în fraze cu lustru diplomatic. Vremea este a acţiunii.

AFRICA • Benin, situat în V. Africii, 112 622 km.p., 3,5 milioane locuitori; capitala: Porto Novo. Vecinii: Volta Superioară, Niger, Nigeria, Golful Benin, Togo. 90 la sută din populaţie depinde direct sau indirect de agricultură (manioc, batate, palmier de cocos, arahide, bumbac), ramură slab dezvoltată, ca şi industria (prelucrare primară a materiilor prime vegetale). Produs naţional brut: 757 milioane dolari (224 dolari pe locuitor). Export: nuci de cocos, bumbac, arahide. • Botswana. Stat în S. Africii, limitat de Zimbabwe, R. Sud-Africană, Namibia. 600 372 km.p., 800 mii locuitori; capitala: Gaborone. Bogate resurse minerale (diamant, cupru, nichel, huilă, mangan), mineritul avînd o pondere de 25 la sută în PNB. Cea mai mare parte a populaţiei depinde însă de agricultură (creşterea animalelor). Industria se rezumă la prelucrarea, pe scară mică, a produselor animale. Produsul naţional brut: 461 milioane dolari (544 dolari pe locuitori). La export: diamante, concentrate nichel-cupru, carne ş.a. • Burundi. Situat în centrul Africii, limitat de Rwanda, Tanzania, Zair. 27 834 km.p., 4,3 mil. loc. capitala: Bujumbura. Ţară foarte slab dezvoltată. Agricultura orientată spre export (cafea). Resurse minerale puţin cunoscute; industria, neînsemnată, concentrată în capitală. Produs naţional brut: 610 mil. dolari (140 dolari pe locuitor). Export: cafea (peste 85 la sută), bumbac, ceai, tutun. • Republica Capului Verde. În Oc. Atlantic, la 500 km. de V. Africii. 4 033 km.p., 300 000 loc; capitala: Praia. Agricultura, practicată în perioadele cu precipitaţii normale, ocupă aproape 60 la sută din populaţie (porumb, cafea, trestie de zahăr, cartofi, banane, nuci de cocos). Resursă minerală: sare. Industrie (alimentară şi materiale de construcţii) slab dezvoltată. Produs naţional brut: 50 mil. dolari (150 dolari pe loc.). Export: peşte, banane, sare. • Republica Centrafricană. Situată în Africa centrală, 622 984 km.p., 2 mil. locuitori, învecinată cu Ciad, Sudan, Zair, Congo, Camerun. Capitala: Bangui. Agricultura — sector predominant (90 la sută din populaţia activă), maniocul şi bananele fiind principalele produse. Industria, rudimentară, prelucrează materii prime agricole. Produs naţional brut: 526 mil. dolari (248 dolari pe locuitor). Exportă: cafea, lemn, bumbac, diamant. • Ciad. Situat în Sahara Africană, 1 284 000 km.p. 4,4 mil. locuitori; capitala: N'Djamena. Vecini: Libia, Sudan, R. Centrafricană, Camerun, Nigeria, Niger. 85 la sută din populaţie depinde de agricultură. Subsol insuficient cercetat: petrol, natron (carbonat de calciu), sare. Industrie slabă: egrenarea bumbacului, textile. Produs naţional brut: 808 mil. dolari (188 dolari pe locuitor). La export: bumbac (cca 64 la sută), carne, natron. • Comore. Arhipelag între Madagascar şi Africa. 2 171 km.p., 300 000 loc.; capitala: Moroni. 87 la sută din populaţie lucrează în agricultură (în special plantaţii): vanilie, plante aromate, cocotieri, cafea, cacao. Industrie pe scară redusă (prelucrează materii prime agricole). Produs naţional brut: 80 mil. dolari (153 dolari pe locuitor). Exportă esenţe de parfum, vanilie, copra. • Etiopia. În E. Africii, 1 221 900 km.p., 30,4 mil. locuitori, limitat de Marea Roşie, Djibouti, Somalia, Kenya, Sudan. Capitala: Addis Abeba. Agricultura (80 la sută din populaţia activă) nu asigură necesarul alimentar intern. Industrie textilă şi alimentară. Resurse minerale puţin explorate şi exploatate. Produsul naţional brut: 4,239 miliarde dolari (143 dolari pe locuitor). Exportă cafea (cca 80 la sută), piei brute ş.a. • Gambia. Enclavă în statul Senegal, în V. Africii. Suprafaţa — 11 295 km.p., populaţia: 600 000 locuitori; capitala: Banjul. Economie agrară înapoiată, bazată pe monocultura de arahide. Manufactura este şi ea tributară acestui produs, pe care îl prelucrează pentru export. Construcţiile, repararea ambarcaţiunilor fluviale, atelierele săteşti se adaugă elementelor industriei. Importă produse agroalimentare. La export: arahide şi uleiul de arahide (90 la sută). Produs naţional brut: 139 milioane dolari (244 dolari pe locuitor). • Guineea. Pe coasta de V. a Africii, limitată de Guineea-Bissau, Senegal, Mali, Coasta de Fildeş, Liberia, Sierra Leone, Oc. Atlantic. Suprafaţa: 245 857 km.p., populaţia: 4,9 mil. de locuitori; capitala: Conakry. Însemnate resurse de bauxită, minereu de fier; diamante. 85 la sută din populaţie este dependentă de agricultură: arahide, orez, banane; creşterea animalelor. Industria prelucrătoare (5 la sută din populaţie), concentrată în capitală. La export — bauxită şi alumină (97 la sută), banane, cafea, uiei de palmier, diamante. Produs naţional brut: 1,2 miliarde dolari

(262 dolari pe locuitor). • Guineea-Bissau. Pe coasta de V. a Africii, învecinat cu Senegal, Guineea, Oc. Atlantic. Suprafaţa: 36 125 km.p.; populaţia — 560 000 loc.; capitala: Bissau. Predominantă agricultura (80 la sută din populaţie): cocotieri, arahide, manioc. Industrie rudimentară: uleiuri vegetale, cherestea ş.a. La export: arahide, ulei de palmier, lemn. Produs naţional brut: 137 milioane dolari (250 dolari pe locuitor). • Lesotho. Enclavă în Republica Sud-Africană. 30 355 km.p., 1,3 milioane locuitori; capitala: Maseru. Economie agrară slab dezvoltată (creşterea ovinelor, caprinelor), ocupînd peste 4/5 din populaţie. Produsul naţional brut — 186 mil. dolari, (145 dolari pe loc.), realizat din agricultură (37 la sută), industrie (2 la sută) etc. La export: lînă, mohair, diamante, animale vii. Importatoare de produse alimentare. • Malawi. Stat în S-V Africii, limitat de Tanzania, Mozambic, Zambia. Suprafaţa — 118 484 km.p., populaţia — 5,8 mil. locuitori; capitala — Lilongwe. Economia slab dezvoltată, bazată pe agricultură, destinată consumului intern (porumb, manioc, batate) şi exportului (tutun, bumbac, arahide). Industrie modestă. Produs naţional brut: 1,011 miliarde dolari (175 dolari pe locuitor). • Mali. Situat în N—V Africii. 1 200 000 km.p.; 6,5 milioane locuitori; capitala: Bamako. Limite: Mauritania, Algeria, Niger, Volta Superioară, Coasta de Fildeş, Guineea, Senegal. Agricultura slabă, afectată serios de mari secete, ocupă 90 la sută din populaţie; mei, sorg, manioc, arahide, bumbac. Industria se rezumă la prelucrarea materiilor prime agricole. Zăcăminte neexploatate de bauxită, minereuri de fier, cupru, uraniu, fosfaţi. Produs naţional brut: 824 milioane dolari (131 dolari pe locuitor). Exportă: arahide, bumbac, animale vii. • Niger. Situat în partea central-nordică a Africii, limitat de Algeria, Libia, Ciad, Nigeria, Benin, Volta Superioară, Mali. Suprafaţa — 1 267 000 km.p., populaţia — 5,2 milioane loc.; capitala — Niamey. Creşterea animalelor şi cultura arahidelor ocupă 90 la sută din populaţia activă. Valorifică bogate resurse de uraniu. Industrie — ulei de arahide, egrenarea bumbacului. Producţia agricolă satisface 3/4 din necesarul intern. La export — concentrate de uraniu, uleiuri vegetale. Importă produse alimentare, combustibil ş.a. Produs naţional brut — 1,1 miliarde dolari (220 dolari pe locuitor). • Rwanda. În E Africii ecuatoriale. 26 338 km.p.; 4,7 mil locuitori; capitala — Kigali. Limite: Uganda, Tanzania, Burundi, Zair. Circa 46,4 la sută din PNB este datorat agriculturii; industria participă la PNB cu 14,2 la sută. Cafea, ceai, piretru (împreună asigurînd peste 4/5 din exporturi), porumb, orez, manioc (baza alimentară), bananieri; creşterea animalelor, sector important în economia ţării. Industria se reduce la prelucrarea materiilor prime. Resurse importante de gaz metan. Produs naţional brut: 848 mil. dolari (188 dolari pe loc.). • Somalia. Situată în Cornul Africii, Somalia se învecinează cu Kenya, Etiopia, Djibuti şi Oc. Indian. 637 657 km.p., 3,5 mil locuitori. Capitala — Mogadiscio. Produs naţional brut: 481 mil. dolari (130 dolari pe locuitor). Agricultură înapoiată, afectată de condiţii climatice, principala activitate fiind creşterea nomadă şi seminomadă a animalelor. Industria se reduce la un număr mic de unităţi prelucrătoare ale materiilor prime vegetale şi animale. Dispune de zăcăminte de uraniu, fier, cuarţ, gips, beriliu, neexploatate (cu excepţia minereurilor de fier). La export — animale vii, banane, carne, piei crude ş.a. • Sudan. Stat african, învecinat cu Egipt, Marea Roşie, Etiopia, Kenya, Uganda, Zair, R. Centrafricană, Ciad, Libia. 2 505 813 km.p.; 17,9 mil. locuitori. Capitala — Khartoum. Produs naţional brut: 5,568 miliarde dolari — 320 dolari pe locuitor — (38 la sută din agricultură; 5,8 la sută din manufacturi). Economia este dominată de agricultură, care ocupă mare parte a populaţiei şi dă 95 la sută din exporturi. Încearcă să-şi diversifice culturile, dar bumbacul continuă să domine oferta la export. Produce 4/5 din guma arabică din lume şi este mare cultivator de susan. Pe lîngă sorg, principalul produs agricol, consumul intern se bazează pe carne, arahide, manioc, mei; creştere extensivă a animalelor, capre, oi, bovine, cămile (locul 2 în lume). Resurse minerale slab prospectate şi exploatate. Industrie neînsemnată, tributară prelucrării materiilor prime agricole. • Tanzania. Stat în E Africii, limitat de Burundi, Rwanda, Uganda, Kenya, Oc. Indian, Mozambic, Malawi, Zambia, lacul Tanganika, Zair. Suprafaţa: 945 087 km.p.; 18 milioane locuitori; capitala: Dar Es Salaam.

GEOGRAFIA SĂRĂCIEI

Variate resurse naturale. Produs național brut: 4,354 miliarde dolari (263 dolari pe locuitor). Agricultura contribuie cu 48 la sută la formarea PNB și peste 80 la sută din populație depinde de această ramură. Dar numai 5,4 la sută din teritoriu este arabil și, în mod tradițional, sectorul agricol este orientat mai degrabă spre export decît spre satisfacerea nevoilor interne (cuișoare, sisal, cafea, bumbac, creșterea vitelor). Industria contribuie cu peste 9 la sută în formarea PNB și se referă la fabricarea zahărului, egrenarea bumbacului, medicamente ș.a. Dispune de rezerve de uraniu și nichel, neexploatate încă. • Uganda. În E Africii ecuatoriale, învecinată cu Sudan, Kenya, Tanzania, Rwanda, Zair. 236 036 km.p., 13,2 milioane locuitori; capitala: Kampala. Produs național brut: 3,472 miliarde dolari (280 dolari pe locuitor). Agricultura — inclusiv industria forestieră și pescuitul — contribuie cu circa 75 la sută în PNB și cu aproape 90 la sută la export. Alte produse agricole: ceai, tutun, cacao. Extracția cuprului se face la scară redusă. Sectorul manufacturier (5 la sută în PNB) se referă la mici întreprinderi textile, de îngrășăminte chimice, țigarete, zahăr, textile, materiale de construcții. • Volta Superioară. Situată în Africa de V, între Mali, Niger, Benin, Togo, Ghana, Coasta de Fildeș. 274 200 km.p.; 6,6 mil. locuitori; capitala: Ouagadougou. Peste 4/5 din populație ocupată în agricultură și, aici, creșterea intensivă a animalelor (capre, oi, bovine) deține ponderea. Cultivă mei, sorg, orez, batate, bumbac. Industria se rezumă la prelucrarea unor materii prime agricole locale: egrenarea și țesături din bumbac, produse alimentare ș.a. Produsul național brut: 870 mil dolari (160 dolari pe loc). La export oferă animale vii, piei și pielicele, bumbac, arahide, susan etc.

AMERICA LATINĂ. • Haiti. Ocupă treimea vestică a insulei omonime din Marea Caraibilor. Limite: Oc. Atlantic, Rep. Dominicană, Marea Caraibilor. 27 750 km.p., 4,9 mil. locuitori. Capitala: Port-au-Prince. Produs național brut 1,342 miliarde dolari (278 dolari pe locuitor). Numai 31 la sută din teritoriu este cultivat și 68 la sută din forța de muncă este ocupată în agricultură. Cafeaua este principala cultură și principalul produs de export. Dispune de reduse resurse ale subsolului, bauxita fiind singura exploatată și exportată. În capitală există un mic sector manufacturier, orientat, și acesta, pentru export. Principalele produse: textile, artizanat, de industrie ușoară. Este o țară importatoare de produse alimentare.
ASIA. • Afganistan. Situat în Asia central-sudică (647 497 km.p.; 15,5 milioane locuitori; capitala: Kabul), învecinat cu URSS, R.P. Chineză, India, Pakistan, Iran. Agricultura — creșterea, în parte nomadă, a animalelor, cultura plantelor și pomicultura — ocupă peste 78 la sută din populația activă. Valorifică parțial (cu excepția gazelor naturale) variate resurse ale subsolului. Însemnat potențial hidroelectric, consumul energetic pe locuitor, însă, atinge numai 47 kg echivalent cărbune. Industria, redusă în însemnătate, prelucrează, îndeosebi, materii prime agricole. La export oferă

GEOGRAFIA SĂRĂCIEI

fructe proaspete și conservate (40 la sută), gaze naturale (20 la sută), bumbac (7 la sută) covoare, pielicele karakul. Produs național brut — în jurul a 3,7 miliarde dolari (241 dolari pe locuitor). • Bangladesh. În suprafață de 143998 km.p. (peste 90 milioane locuitori; capitala: Dacca), se învecinează cu India, Birmania, Golful Bengal. Agricultura (50 la sută din PNB) — iută, orez, ceai, trestie de zahăr — ocupă peste 75 la sută din populația activă. Industria (10 la sută din PNB) prelucrează iuta, bumbacul, lemnul; dispune de o rafinărie, fabrici de zahăr, îngrășăminte, asamblare de vehicule ș.a. Consum de energie pe locuitor: 43 kg echivalent cărbune. Exportul: materii prime agricole, îndeosebi iută. Produs național brut: 10,2 miliarde dolari (circa 113 dolari pe locuitor). • Bhutan. În inima Himalayei, 47000 km.p., 1,2 mil. locuitori, capitala Thimphu. Vecini: R.P.Chineză, India. Economie agrară (95 la sută din populația activă). Resurse minerale puțin cunoscute și valorificate. Produs național brut: circa 124 mil. dolari (103 dolari pe locuitor). • Laos. Situat în Indochina, 236800 km.p., 6,7 mil. locuitori, capitala: Vientiane. Limite: R.P. Chineză, Vietnam, Kampuchia, Thailanda, Birmania. În agricultură: 83 la sută din populația activă. Unități industriale de mașini agricole, alimentare, ciment. La export: îndeosebi lemn și produse din lemn. Produs național brut: 296 milioane dolari (83 dolari pe locuitor — cel mai scăzut din lume.). • Maldive. Arhipelag în Oc. Indian, 298 km.p., 153000 locuitori, capitala: Male. Pescuitul ocupă 44 la sută din populație, reprezentînd 1/3 din PNB. Fără resurse minerale. Industria — în stare incipientă. Export: circa 90 la sută produse ale industriei pescuitului. Produs național brut: 22,5 milioane dolari (150 dolari pe locuitor). • Nepal. Situat în inima Himalayei, 140797 km.p., 13,7 milioane locuitori, capitala: Kathmandu. Vecini: R.P. Chineză, India. Agricultura contribuie cu peste 70 la sută la produsul național brut — 1,6 miliarde dolari (119 dolari pe locuitor) — și acoperă peste 3/5 din export. Unități industriale mici — prelucrarea iutei, zahăr, tutun, prelucrarea lemnului. Depinde de import la produsele de bază. • Republica Arabă Yemen. Situată în SV peninsulei Arabia, avînd ca vecini Arabia Saudită, R.D.P. a Yemenului, Marea Roșie; 195000 km.p., 6,5 milioane locuitori, capitala: Sanaa. Produsul național brut: 1,5 miliarde dolari (256 dolari pe locuitor). Peste 80 la sută din populația activă este ocupată în agricultură, care are însă o pondere de numai 29 la sută în PNB, ceea ce reflectă creșterea ponderii altor sectoare, în special comerțul și transporturile. Industrii tradiționale — textile, alimentare. La export oferă, în principal, bumbac, cafea. • Republica Democratică Populară a Yemenului. Situat în extremitatea sudică a peninsulei Arabia, învecinat cu R.A. Yemen, Arabia Saudită, Oman, Marea Arabiei. 287 683 km.p., 1,9 milioane locuitori; capitala Aden. Cu un PNB de 565 milioane dolari (316 dolari pe locuitor), RDP a Yemenului este printre puținele țări sărace în care sectorul manufacturier (14,4 la sută) depășește agricultura (12,6 la sută) în formarea PNB. Agricultura ocupă peste 60 la sută din populația activă, industria — doar 10 la sută. Exportă rafinate din petrolul importat, bumbac, curmale.

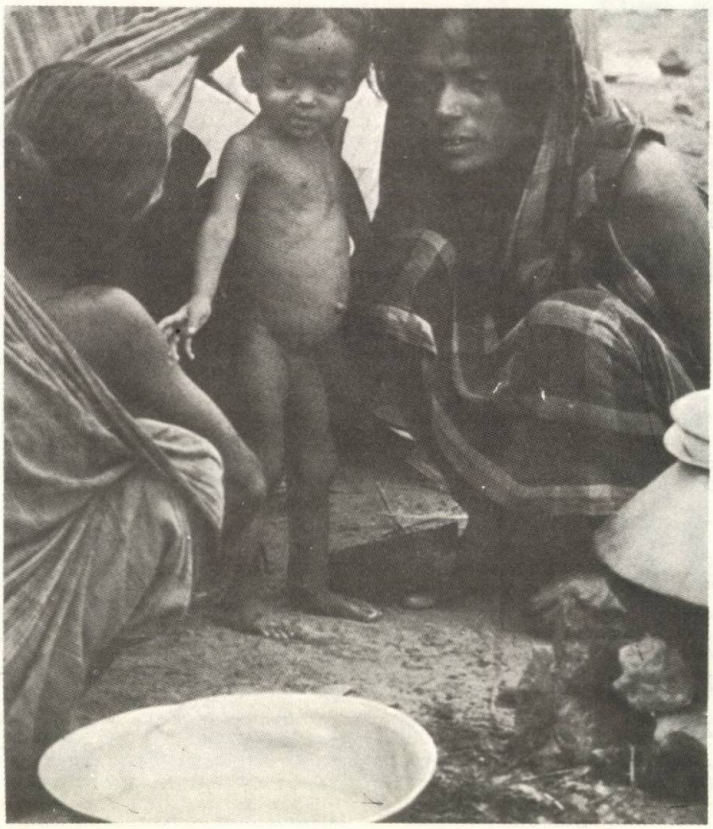

OCEANIA. • Samoa. Arhipelag în SV Oc. Pacific, 2 849 km.p., 165000 locuitori, capitala Apia. Agricultura, pescuitul și industria forestieră contribuie cu 50 la sută în produsul național brut de circa 86 milioane dolari (520 dolari pe locuitor); Sectorul manufacturier — bere, țigarete, chibrituri, produse animaliere — reprezintă 16 la sută din PNB. Export: cafea, cacao, lemn, banane ș.a.

APARTHEID

UN CAZ DE CONSTIINTA PENTRU UMANITATE

Apartheid este numele dat de guvernul de la Pretoria politicii sale oficiale de segregaţie rasială, de oprimare şi exploatare a africanilor, metişilor şi asiaticilor din Africa de Sud. Un sistem care permite albilor să obţină profituri imense din exploatarea africanilor, care, pentru salarii derizorii, valorifică pămîntul şi bogăţiile naturale care le-au fost răpite. „Este vorba, pur şi simplu, de o problemă a dominaţiei albilor" — a recunoscut principalul «arhitect» al sistemului, fostul premier sud-african Hendrik F. Verwoerd. Este vorba de „o crimă împotriva umanităţii", a decis Adunarea Generală a Naţiunilor Unite, iar Consiliul de Securitate a descris apartheidul ca „respingător pentru conştiinţa umanităţii".

Apartheidul în acțiune

„Cînd eram copil, îi ascultam pe bătrînii tribului povestind despre zilele fericite de odinioară, dinainte de venirea omului alb. Poporul nostru trăia, pe atunci, în pace, într-o țară care îi aparținea, prin nume și de drept. Pămînturile, pădurile, rîurile erau ale noastre; noi eram cei ce extrăgeam resursele minerale ale solului. Bătrînii ne mai povesteau despre luptele strămoșilor pentru apărarea meleagurilor". Relatarea aparține lui Nelson Rolihlahla Mandela, personalitate a mișcării de eliberare sud-africane. Azi — arată Mandela — „Africa de Sud este o țară a extremelor, unde albii se bucură de un nivel de viață care este, poate, cel mai ridicat din lume, în vreme ce africanii trăiesc în sărăcie și mizerie. Eu — explică el situația actuală a africanului — nu am drept de vot, pentru că parlamentul țării este controlat de albi. Eu nu am pămînt, pentru că minoritatea albă și-a împărțit țara mea, luîndu-și partea leului și m-a silit să trăiesc în rezervații mizerabile și suprapopulate. Sîntem decimați de foame și de boală. Scopul apartheidului este de a crea o enormă rezervă de mînă de lucru ieftină... Noi (africanii) sîntem «mușchii» agriculturii și industriei. Noi exploatăm minele de aur, lucrăm pămîntul, facem să funcționeze industria, extragem diamantele și cărbunele pentru niște salarii de mizerie; noi am pus în valoare bogățiile solului nostru și continuăm să o facem, în beneficiul albilor, care și le însușesc doar pentru că sînt albi".

Pentru convingerile sale, pentru activitatea sa de militant pentru drepturile milioanelor de africani din Africa de Sud, Nelson Mandela ispășește de aproape 20 de ani în înfricoșătoarele închisori sud-africane. Sentința: detenție pe viață.

*

Africa de Sud — spun călătorii — este o țară frumoasă. Este un teritoriu bogat — indică statisticile: 70 la sută din aurul lumii, fier, cărbune, platină, cupru, antimoniu, vanadium, asbest, diamante, enorme cantități de uraniu, plantații imense. O țară, așadar, în care toți locuitorii ar putea să beneficieze de o viață îmbelșugată. Dar nu e așa. Inchizitori cu fața de granit, uzînd de texte biblice și invocînd pretinse «drepturi» de supremație, au instaurat un absurd sistem de concepții, legi, instituții și practici rasiale, în cadrul căruia milioane de oameni sînt constrînși la monstruoase privațiuni. Africa de Sud este singura țară de pe glob în care, prin Constituție, culoarea pielii determină irevocabil locul în societate. Într-un fel — considera un vizitator al acestei țări — este „situația negrilor în America înaintea revoluției industriale și a războiului civil".

Sute de legi rasiste susțin acest edificiu, în care o minoritate de 4,4 milioane albi sud-africani deține întreaga putere, toate privilegiile și bogăția, în vreme ce celelalte aproape 25 de milioane de «nealbi» n-au nici un drept și sînt supuși unui control absolut din partea autorităților rasiste, care decid unde pot ei să trăiască, în ce mod, gradul de instruire pe care îl pot spera, funcțiile care le sînt accesibile și însăși libertatea de deplasare în interiorul țării.

În esență — era de părere Jean Ziegler, în paginile revistei „Le Nouvel Observateur" — apartheidul este

expresia desăvîrșită a aventurii coloniale, în cadrul căreia, dacă rasismul este, în sensul hegelian, răul universal concret, apartheidul poate fi considerat ca rău absolut. Un rău fără vreo posibilă justificare sau scuză, dar cu adînci rădăcini în trecut. De altfel, în Africa de Sud — scrie cercetătorul Leo Marquard în „The Story of South Africa" — „trecutul invadează prezentul într-un grad mult mai ridicat decît în orice altă țară".

Înseși autoritățile sud-africane manifestă o adevărată obsesie a istoriei. O istorie, însă, scrisă de albi și pentru albi, astfel încît, dacă desfășurarea evenimentelor nu poate fi contestată, i se dă, ostentativ, interpretarea dorită. De pildă, cu orice prilej se fac referiri la anul 1652, cînd — se spune — «tribul albilor africani», al afrikaanerilor, s-a stabilit în sudul continentului negru. Data este exactă. Dar ipoteza, larg vehiculată, că albii și negrii ar fi sosit odată în Africa de Sud este, demult, infirmată; de cel puțin 20 de ani — menționează Marianne Cornevin, în lucrarea sa „Apartheid — ficțiune și realitate", este demonstrat, științific, faptul că populațiile bantu, strămoși ai negrilor sud-africani de azi, s-au stabilit în nordul regiunii Transvaal cu 1 400 de ani înainte de venirea albilor la Cap.

Rădăcinile răului

Cîteva repere ale „istoriei cunoscute" a Africii de Sud sînt esențiale pentru înțelegerea delirantului vis al afrikaanerilor*:

În 1652, Compania olandeză a Indiilor orientale întemeiază colonia Capului, condusă autoritar de Jan van Riebeeck, predicator calvin, comerciant, mercenar. Autoritate care nemulțumește pe unii funcționari ai Companiei; la expirarea contractului, ei părăsesc Capetown-ul și se stabilesc în teritoriul din apropiere ca „free burghers" (coloni liberi sau buri). Li s-au adăugat, apoi, alte familii și un număr de imigranți germani, olandezi, scandinavi, veniți de peste mări. În 1688, sosește un transport mare de protestanți francezi, alungați din țară de revocarea, în 1685, a Edictului de la Nantes (de toleranță confesională).

În înaintarea lor spre nord, unii coloni intră în conflict cu hotentoții: alții — spre nord-est, cu triburile bantu, adversari redutabili. Obținînd pămînt cît mai mult, se decid să utilizeze sclavi; sute de africani și asiatici sînt „importați"; de asemenea, sînt înrobiți hotentoții. Din legăturile dintre coloni și femeile africane se nasc strămoșii actualilor „coloured" (oameni de culoare, metiși). La începutul secolului trecut, cînd Anglia se pregătea să intre în scenă, societatea sud-africană număra: 16 000 „free-burghers", 15 000 sclavi și 30 000 hotentoți și metiși. Infiltrarea britanică va conferi confruntărilor intercomunitare un caracter triunghiular, complicîndu-le.

Marea Britanie, care cumpărase de la Olanda colonia Capului pentru șase milioane de lire, introduce o serie de reforme și măsuri, acordînd prioritate intereselor noilor veniți din metropolă; sînt promovate limba engleză — ca limbă oficială — și moneda britanică, burii sînt îndepărtați din administrație, iar, în 1833, este abolită sclavia. Ceea ce va trezi rezistența burilor. În 1834, cei mai duri, mai ireductibili dintre ei, vor începe să plece din colonie. Conduse de predicatori înarmați, lungi șiruri de care, trase de boi, se vor afunda în interiorul continentului, cu popasuri de la un fluviu la altul, tot mai spre nord. Acesta a fost „marele Trekk", din care afrikaanerii au făcut un simbol al „atașamentului lor pentru libertate". Dar drumul lor va fi un lung șir de lupte cu indigenii pe care-i vor supune, răpindu-le cel mai adesea pămînturile. Episodul cel mai dramatic are loc la 16 decembrie 1838, cînd, în bătălia de la Blood River, burii, conduși de Pretorius (de la care vine denumirea capitalei, Pretoria), masacrează, într-o singură zi, 3 000 de zuluși ai împăratului Dingaan. „Marele Trekk" a avut consecințe profunde în istoria Africii de Sud; în desfășurarea sa, indigenilor li se iau teritoriile strămoșești, fără a li se acorda alt spațiu de trai; apoi, procesul de colonizare este fărîmițat într-o multitudine de ferme, izolate prin mari spații, în care colonii, rupți de exterior, vor păstra metodele arhaice și mentalitatea înapoiată. Pe cele 1,2 milioane kilometri pătrați, smulse, burii întemeiază trei state independente: Natal, Orange și Transvaal. Pe care, însă, Anglia nu le recunoaște, intervenind prin forță. Noile „state" bure dețineau bogății miniere și agricole de care capitalismul comercial britanic avea nevoie. Scopuri pe care, de altfel, le servește și apariția în viața — întîi economică, apoi politică sud-africană — a lui Cecil Rhodes, prototip al aventurierului.

Diamante și gratii

Se pare că principalul vinovat a fost mezinul văduvei Jacobs, care, într-o zi a anului 1866, în loc să păzească giștele, s-a apucat să se joace pe malul Vallriver-ului. Dar — povestește reporterul Jean Villain, în cartea scrisă după călătoria sa în Africa de Sud: „Și astfel zămisli Dumnezeu apartheidul" — micul Jacobs, neascultător, s-a jucat și a găsit... un „ciob" — cum a spus, cu dispreț, negustorul ambulant O'Reilly, căruia i l-a arătat întîi. Ceva mai interesat s-a arătat fermierul vecin, Schalk van Niekerk, care a luat „ciobul" ca să-l arate farmacistului din Coleberg, singurul om învățat de pe acele meleaguri. Dar nici spițerului nu i-a trecut prin minte ceea ce abia un geolog din Grahamstown a ghicit: că era vorba de un diamant de două carate și jumătate.

* Termen desemnînd pe descendenții foștilor coloni olandezi, denumiți în trecut buri (de la olandezul boers = fermieri). Evoluție morfologică desfășurată în paralel cu transformarea olandezei originare (dutch) într-o limbă nouă, formată prin derivare — afrikaans, vorbită de afrikaaneri.

Oricum, avertizat de astă dată, doi ani mai tîrziu, cînd a zărit, la gîtul unui vraci african, un obiect asemănător celui arătat de mezinul vecinei, van Niekerk s-a grăbit să-l cumpere, oferindu-i bătînului african, stupefiat de norocul său, prețul a 500 de oi. Dar și mai uimit a fost fermierul, cînd, la Grahamstown, a primit 11 200 de lire. Șase luni mai tîrziu, el a aflat că a fost, totuși, tras pe sfoară, fiindcă piatra magică a vraciului african — devenită ulterior celebra „Stea a Africii" — obținuse, de la prima strigare, la licitația de la Londra, 25 000 de lire. A fost cel mai mare „boom" al diamantelor din secolul trecut și motivul deplasării valurilor de „diggers" (săpători) din Capetown spre Vallriver. După multă cazană, în mai 1871, marele zăcămînt diamantifer, de la rîul Vall, era străpuns. Un an mai tîrziu, Cecil Rhodes sosea în Africa de Sud, în căutarea unei clime mai blînde decît cețurile britanice, pentru plămînii săi roși de ftizie. Medicii îi mai acordau cîteva luni de viață. A trăit pînă în 1902. La 49 de ani, cînd a murit, a lăsat moștenire casei Rotschild — care îi procurase capitalul necesar introducerii metodelor industriale în minele de diamante — un veritabil supertrust. „De Beers Consolidated Mines LTD.", care monopoliza peste 90 la sută din comerțul mondial de diamante. Rînd pe rînd, Rhodes îi înlăturase pe mărunții „diggers", inaugurînd „era industrială" a economiei sud-africane.

Efect direct al acestor descoperiri și al „invaziei" britanice, conflictul dintre buri și englezi, din perimetrul sud-african — culminînd cu războaiele din 1880—1881 și 1899—1902 — a opus două formule de colonialism: cel comercial-industrial, impregnat de ideile victoriene, și cel așa-zis „mesianic", calvinist și rigid, al afrikaanerilor. În mai 1910, Colonia Capului, Natal, Orange și Transvaal se unesc și proclamă dominionul Uniunea Sud-Africană; 51 de ani mai tîrziu, afrikaanerii proclamă R.A.S., care se retrage din Commonwealth. Între timp, Africa de Sud devenise prima putere economică și militară a continentului. La baza acestui „imperiu" economico-militar s-au aflat truda și viețile strivite a sutelor de mii de africani. Villain relata, de pildă, despre munca lucrătorilor africani de la compania „De Beers": „În timpul orelor de lucru nu pătrunde și nu iese din mină nici măcar un șoarece, iar, după orele de lucru, aceeași măsură e în vigoare și pentru îngrăditura cu ziduri înalte, în care Compania îi ține pe cei trei mii de africani, lucrători în galerii. Singurul drum îngăduit locuitorilor săi nu duce, din sufocantele dormitoare colective, decît în înnăbușitorul labirint subteran al galeriilor și, din acesta, înapoi în adăposturile colective. Lucrătorii africani ai lui «De Beers» — este concluzia lui Villain — sînt niște condamnați la galere". „Gratii, gratii, gratii!" — este laitmotivul reporterului Villain despre peregrinarea sa prin lagărele muncitorilor de culoare, înrobiți „boom"-ului economic sud-african. „De la descoperirea diamantelor (1871) și a aurului (1886), economia sud-africană este bazată pe munca neagră — scrie Marianne Cornevin. Din bogăția creată, doar o mică parte a populației, privilegiată, cea a albilor, se înfruptă".

80 la sută din populația majoritară de culoare nu cîștigă nici măcar atît cît să atingă limita oficială de subzistență; diferențele de salarizare între albi și africani sînt de 1 la 20, pentru munci egale; un medic revine la 400 persoane albe, iar pentru africani la 44 000. Pentru un elev alb se cheltuiesc 700 dolari anual, pentru unul african — 45 de dolari și, în vreme ce aceștia din urmă sînt nevoiți să plătească taxe de școlarizare, primii dispun de învățămînt gratuit.

Cifrele nu pot sugera, însă, tragedia reală a milioanelor de africani, transformați în minoritate în propria lor țară, supuși discriminărilor pe plan politic, economic, cultural. Însăși o deplasare între două localități devine o aventură riscantă pentru un african. Numiți arbitrar ce-

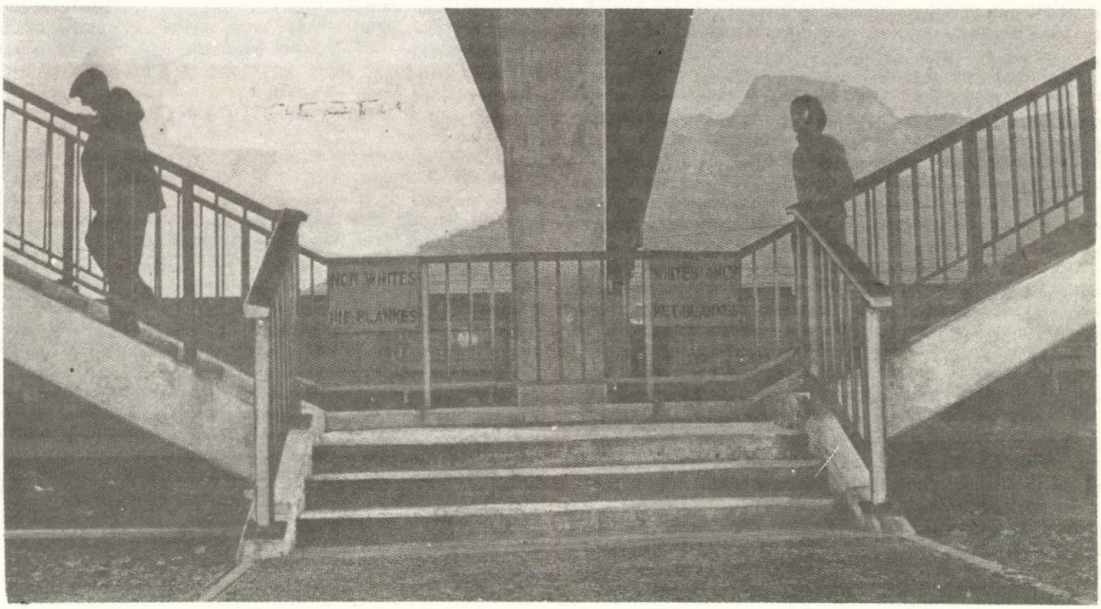

tăţeni ai diferitelor bantustane, constituite pe teritoriul Republicii Sud-Africane, ei sînt trimişi cu forţa în aceste lagăre de concentrare, unde, cel mai adesea, nu găsesc de lucru, nu au destul teren pentru agricultură şi nu dispun de condiţii elementare de trai. Staţionarea, fie şi temporară, în oraşele de baştină este permisă doar pe baza unei aprobări, extrem de greu de obţinut. Astfel încît părăsirea bantustanelor în căutare de lucru îi transformă, automat, în infractori, fiind pasibili de închisoare.

Sharpeville, 21 martie 1960

„În zori — relata, ca martor, Jean Villain — soarele răsărise, ce e drept, la fel ca întotdeauna; marea, la poalele muntelui stîncos şi învăluit în ceaţă, urla tot atît de vijelios şi puternic ca în orice zi, dar, în cenuşiul oraş al albilor, ziua obişnuită nu voia să înceapă încă. Sirenele din port zadarnic chemau muncitorii şi docherii la lucru. Hîrîindele autobuze pentru «Nie Blankes» (nealbi), conduse de metişi, circulau, pentru prima oară de cînd ţin minte oamenii, absolut goale, la această matinală oră de mare trafic. Cenuşiul City e mort, pentru că, la Langa, Nyanga, Windermere şi în toate celelalte ghetouri, africanii au decis să trăiască — scrie Villain, arătînd mai departe: La Langa, trei mii de oameni aleargă din casă în casă, poftindu-şi semenii să se pună în mişcare pînă la circumscripţiile poliţieneşti, în faţa cărora să aşeze, în stive, acele «Reference Book» (paşapoartele), să pretindă salarii minimale de 35 de lire pe lună şi, eventual, să fie pregătiţi să se lase arestaţi fără a opune împotrivire.

Oamenii rămaşi fără paşapoarte se întorc acasă. După amiază, un zvon străbate pînă la cea mai îndepărtată colibă: că un mare boss alb va cuvînta în piaţa din Sharpeville, în numele guvernului alb, cu privire la cererile africanilor din Capetown, făcînd poate unele concesii. În scurt timp, piaţa devine un întunecat lac mişcător — 15 000 de suflete, printre care mulţi copii şi femei. Soseşte marele boss alb, dar nu singur, ci însoţit de poliţişti şi blindate. El ordonă adunării să se risipească; după cîteva minute, poliţia dezlănţuie atacul cu bice şi bastoane de cauciuc. Apoi, unul din poliţişti îşi descarcă pistolul automat în mulţime; alţii îl urmează. Mulţimea reacţionează cum poate: cu pietre, sticle, pumni, prăjini, dar atît de violent încît marele boss se retrage în grabă din piaţa în care bălţoace de sînge strălucesc în lumina asfinţitului".

Sharpeville — 1960 a reprezentat începutul organizării luptei populaţiei sud-africane oprimate pentru abolirea apartheidului şi discriminării rasiale, pentru drepturi egale, pentru progres şi prosperitate. În pofida măsurilor de înăsprită reprimare: proclamarea stării de urgenţă, interzicerea partidelor Congresul Naţional African şi congresul Panafrican, exponente ale populaţiei de culoare, în ciuda numeroaselor arestări, chiar şi în rîndurile personalităţilor progresiste albe, lupta a continuat. Stimulată şi de evenimentele din ţări vecine: de pildă, în 1975 — îşi proclamă independenţa Angola şi Mozambicul. În 1980, un puternic suflu de speranţă a trezit în rîndul negrilor din Africa de Sud proclamarea independenţei statului Zimbabwe.

În vara anului 1976, la Soweto — azilul de noapte negru din Johannesburg, unde trăieşte cea mai ridicată concentraţie de proletari negri din Africa — izbucnesc demonstraţii de mare amploare, fără precedent în istoria sud-africană. 600 de morţi şi noi arestări şi condamnări la ani grei de temniţă. După ghetourile negre din Johannesburg, Capetown şi Durban, ies în stradă metişii şi indienii. Aidoma africanilor, „coloraţii" — cum sînt ei denumiţi oficial — nu mai acceptă situaţia de inegalitate, lipsa de drepturi politice, instrucţia inegală, şansele inegale. Puternice greve au fost declanşate la Durban, Stillfontain, Capetown. În 1980, în Natal, au încetat lucrul 7 500 de lucrători din industria textilă, 4 500 de la minele de aur din Stillfontain, 700 de la abatoarele din Capetown, 800 de la Kromrivier Apple. În mai 1980, pentru prima oară, manifestează, împreună, albi, negri, indieni, metişi. În anii următori, lupta va continua.

De la Soweto, vîntul istoriei s-a schimbat. Albii nu vor mai fi mult timp stăpîni absoluţi ai istoriei Africii de Sud — scrie Marianne Cornevin. Chiar dacă aceştia vor mai deţine puterea guvernamentală încă un timp, negrii nu-şi mai pleacă fruntea. Au depăşit sentimentul inferiorităţii în care au fost ţinuţi... Sharpeville — 1960 şi Soweto — 1976, Johannesburg, Capetown şi Durban — 1980 sînt mari date ale unei istorii a Africii de Sud în curs de scriere.

Liana Enescu

„Huaqueros“, Picasso și comerțul de artă

Pe coasta de vest a Anzilor, în Peru, există sate ai căror locuitori își petrec timpul săpînd în nisip, în căutarea mormintelor strămoșilor. Nu, nu este vorba nici de o simplă curiozitate istorică și nici de un insolit ritual. E un act ce ține mai degrabă de arheologie, căci locuitorii acestor sate nu sapă pentru a-și dezgropa osemintele strămoșilor, ci pentru a vinde oalele antice, obiectele de îmbrăcăminte, unele țesute cu aur, aparținînd culturii Nazca, de acum o mie de ani. E modul lor de a supraviețui. Căci, în unele locuri, n-a mai plouat de șase ani, oamenii convertindu-se, de nevoie, de la agricultură la jaful de morminte. „Dacă ar fi apă, aș fi acum pe cîmp“ — declară trimisului special al revistei „U.S. News and World Report“ un țăran peruan, sprijinit în săpăliga sa de „arheolog“. „E, într-adevăr, interzis de poliție, dar cînd nu ai bani și nu poți lucra cîmpul, ce altceva îți rămîne de făcut?“

Acești țărani peruani — menționează revista citată — nu sînt decît „soldații de plumb“, rețeaua de la baza unei mult mai largi piețe de contrabandă de antichități: trei miliarde dolari anual, pe întregul glob. Un vas Nazca, vîndut cu 35 dolari într-una din cafenelele pline cu turiști de lîngă aeroportul Nazca, valorează sute de dolari la New York sau Paris. Negustorii de artă, valorificînd sărăcia și ignoranța, trimit în Occident comori de asemenea antichități pentru a satisface gustul milionarilor ce colecționează artă primitivă „șic“.

Pierderile de pe urma acestei piețe ilicite sînt imense: pe de o parte, țările respective (în special, cele din lumea a treia) vor fi lipsite de relicvele culturii moștenite, certitudini clare ale istoriei lor; pe de altă parte, șantierele arheologice sînt — după cum declară un arheolog — „cea mai importantă sursă de informație pe care o avem despre strămoșii noștri. Este mai importantă chiar decît literatura“. Numai în Costa

Rica, aproape 95 la sută din zonele de săpături arheologice cunoscute au fost distruse, parțial, în urma acestui jaf.

JEFUITORII DE MORMINTE

În ultimii zece ani, numeroase țări aparținînd lumii a treia au introdus legi care limitează sau interzic exportul de artă veche, dar dificultățile întîmpinate de autorități în stăvilirea acestei contrabande sînt enorme. În India, de pildă, între anii 1977 și 1979, au fost semnalate — relevă „U.S. News and World Report“ — 3 000 de furturi de antichități și, dintre acestea, doar zece cazuri au fost rezolvate de poliție. Se pare că, cel mai adesea, vameșii nu disting obiectele antice de cele artizanale, bijuteriile de valoare de falsuri sau kitsch-uri.

Această contrabandă, născută din sărăcie și nevoi, începe de obicei de la nivelul cel mai adînc al structurilor economice, „proprietarii“ posedînd, ca în orice altă industrie, propria lor „mînă de lucru“. În Columbia, 60 000 „huaqueros“, cum sînt denumiți tîlharii de morminte, își cîștigă existența astfel, sub oblăduirea unor bogați negustori de antichități. Unii își vînd singuri marfa, în hotelurile de lux din Bogotá. De cealaltă parte a globului, în Coasta de Fildeș și în alte țări africane vecine, „comis-voiajori“ aleargă din sat în sat, căutînd să obțină, prin troc, obiecte de artă veche. În Zair, un negustor arată „echipei“ sale obiectul pe care-l dorește, spunîndu-le doar atît: „Găsiți-mi unul la fel“. E chiar posibil — constata autorul articolului din revista americană — să găsești cataloage de la licitațiile vest-europene, mototolite și aruncate în tufișurile din savană...

Unii „huaqueros“ folosesc metode arheologice clasice, ca, de pildă, tăiatul unui triunghi în vîrful unei piramide mayașe, cu ajutorul unui fierăstrău electric, pentru a pătrunde înăuntru. Cei mai mulți, însă, distrug vasele și obiectele, lăsînd pămîntul răvășit și scurmat ca de bombe. Există și „specialiști“, dotați — averea agonisită le-o permit — cu bărci cu motor, planoare sau echipa-

mente de scufundare. Nu rareori, își recrutează mîna de lucru chiar între arheologii lipsiți de scrupule, care caută, în publicațiile de specialitate, știrile privind cele mai recente zone de săpături. Cînd la Tallija Tepe, în Afganistan, s-au descoperit, în 1979, în șase morminte, coroane de aur, bijuterii și figurine, publicarea știrii a atras valuri de jefuitori.

Între contrabandiști se află, nu rareori, „guler albe" — diplomați, ziariști, negustori de artă. O cale sigură o reprezintă, de pildă, valiza diplomatică, de obicei necontrolată de vameși. Există apoi aventurieri de un tip special — un exemplu celebru în acest sens constituindu-l avocatul și ziaristul mexican José Castaneda, care a ieșit din Biblioteca Națională din Paris cu un manuscris aztec din secolul 17, ascuns sub haină. Cînd avea să fie arestat, la Cancun, în Mexic, două luni mai tîrziu, el a declarat autorităților că nu face decît să revendice moștenirea țării sale...

REÎNTOARCERE — SAU RETROCEDARE?

Peste cincizeci de țări, printre care Grecia, Turcia, Egipt și Mexic, depun eforturi pentru a recupera vechi comori de artă, acaparate de colecționarii occidentali. Două succese au marcat, recent, lentul proces de reintoarcere și retrocedare a bunurilor culturale: Italia a restituit 12 000 de piese arheologice scoase ilegal din Ecuador, iar o cantitate importantă de table cuneiforme, păstrate, pînă acum, la Universitatea Harvard (S.U.A.) și la Oriental Institute din Chicago au fost retrocedate Irakului. Deși rezultatul este același pentru țările care și-au pierdut tezaurele din patrimoniul lor cultural, Comitetul UNESCO ce se ocupă cu această problemă face o distincție netă între reîntoarcere și retrocedare. Se intitulează, de altfel, „Comitetul interguvernamental pentru reintoarcerea bunurilor culturale în țara lor de origine sau pentru restituirea lor, în caz de însușire ilicită". Membrii comitetului, care s-au reunit la Istanbul, în mai anul acesta, reprezentînd 28 de țări, au invitat guvernele care n-au făcut-o pînă acum să adere la o convenție din 1970, ce-și propune să stăvilească traficul internațional — de altfel foarte profitabil — care scapă controlului vamal, încurajează contrabanda și jaful. „Trebuie să recunoaștem dreptul moral al țărilor de a-și recăpăta moștenirea culturală de care au

Pentru o echitabilă repartizare a patrimoniului cultural mondial

— Interviu cu Salah Stétié, președintele „Comitetului interguvernamental pentru reîntoarcerea bunurilor culturale în țara de origine".

— Din 1978, în urma apelului făcut de directorul general al UNESCO, ideea de a retroceda bunurile culturale țărilor din care provin nu încetează să-și croiască drum. Ați putea să ne schițați pe scurt istoricul acestei mișcări?

— Retrocedarea patrimoniului cultural constituie una din vechile revendicări ale lumii a treia, care a apărut în urma perioadei de decolonizare. În acel moment, fostele țări colonizate, care tocmai își cîștigaseră independența politică, au înțeles că aveau nevoie de un fond cultural. Aceste țări, în special acelea de pe continentul african, și-au dat seama că, din nefericire, partea esențială din patrimoniul lor cultural a fost expatriată. Ele s-au adresat, atunci, ONU care, în 1978, prin rezoluția 3187 a celei de-a 28-a sesiuni a Adunării Generale, a afirmat că retrocedarea bunurilor culturale constituie o măsură adecvată dorinței de a repara prejudiciul comis și că această restituire e de natură să întărească cooperarea internațională. Mai tîrziu, la Dakar și Veneția, au avut loc mai multe consultări la nivel de experți. În final, ansamblul dosarului a fost transferat organismului competent al Națiunilor Unite — UNESCO, care se ocupă de atunci de el.

— Potrivit comitetului interguvernamental pe care-l conduceți, în ce ar trebui să constea retrocedarea bunurilor culturale țărilor din care provin?

— O definiție a bunului cultural susceptibil de a fi obiectul unei proceduri de retrocedare s-ar referi la orice fel de bun cultural, a cărui absență sau retragere ar cauza o amputare sau o lipsă ireparabilă în lanțul acțiunilor și interacțiunilor prin care se formează o cultură vie. Trebuie să se înțeleagă prin aceasta că nu este vorba despre toate bunurile culturale prezente în totalitatea muzeelor din Occident, în special Muzeul Omului (Paris), British Museum (Londra), Metropolitan Museum (S.U.A.).

— Această idee de retrocedare a bunurilor culturale nu a fost, din nefericire, înțeleasă întotdeauna de occidentali, care au reacționat adesea în diferite moduri. Ce părere aveți despre reacțiile și refuzurile lor?

— Pentru a se sustrage recomandării de a restitui aceste obiecte, țările deținătoare au recurs, în general, la trei argumente: de ordin tehnic, universalist și juridic.

— În ce constă argumentul tehnic?

— Aceste țări afirmă că ele nu pot restitui obiectele respective, pentru că sînt foarte fragile sau sînt formate din materiale perisabile. „Tocmai datorită nouă, ele au putut fi salvate. Noi le-am conservat", menționează ele. La acestea, țările solicitante răspund și, după părerea mea, pe drept cuvînt, că „era de datoria țărilor colonizatoare, în loc de a transporta aceste obiecte în muzeele lor din Occident, să găsească la fața locului, în structurile coloniale din acea vreme, mijloacele necesare, susceptibile de a conserva aceste obiecte în cele mai bune condiții posibile".

— Ce se înțelege prin argumentul universalist?

— Argumentul universalist constă în apărarea ideii potrivit căreia bunul cultural, indiferent de importanța sa, este, în primul rînd, mai lesne vizionat și mai bine apreciat în marile muzee de la Paris, Londra sau New York, decît dacă ar fi expus în micile muzee din Africa de exemplu, unde circulația turistică și culturală este foarte redusă.

Adepții acestei teze adaugă că, tocmai datorită prezenței în Occident a obiectelor de artă africană, a fost

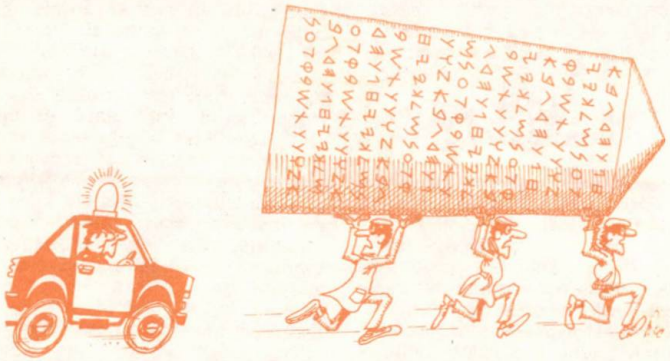

Operele de artă care urmează să fie înapoiate țărilor de origine sînt răspîndite pe întregul glob. Noua Zeelandă, de exemplu, dorește să recapete o serie de basoreliefuri maori care se află în prezent într-o colecție particulară din Marea Britanie. Nigeria cere lui British Museum să-i înapoieze mai multe măști din fildeș din secolul al XV-lea, despre care se afirmă că ar fi fost furate.

În centrul atenției publice se situează, la această oră, cererea oficială a Greciei privind recuperarea frizelor Parthenonului, așa-numitele statui Elgin, după numele englezului care le-a adus în Europa, achiziționate de British Museum, în 1802. Cu ocazia

(Continuare în pag. 69)

P.D.

fost frustrate în timpul dominației coloniale" — declara, cu acel prilej, Salah Stétié, președintele sus-menționatului Comitet UNESCO. „Eu rămîn, însă, realist. Unele din țările care doresc să-și întregească patrimoniul cultural sînt prea nerăbdătoare, iar o parte din țările care dețin comorile de artă revendicate nu sînt dispuse să dea curs cererilor", a adăugat Stétié.

posibilă apariția unor mari curente ale picturii contemporane, ca, de exemplu, cubismul. Dar eu cred că țările deținătoare uită că un obiect cultural este, în primul rînd, făcut pentru aceia care l-au produs, înainte ca el să le reprezinte identitatea pe alte meleaguri. În plus, țările solicitante cer doar cîteva obiecte, și nu toate obiectele. În orice caz, întotdeauna vor exista în Occident nu zeci, ci sute de obiecte culturale care vor reprezenta Africa, Asia sau America Latină, la cel mai înalt grad.

— *Și argumentul juridic?*

— David Wilson, președintele-director general al British Museum, mi-a spus: „Chiar dacă aș vrea să restitui aceste obiecte, nu aș putea-o face. British Museum este o instituție particulară, asupra căreia statul nu are nici o putere". Același răspuns îl primim, evident, și în alte metropole, chiar dacă colecțiile sînt, uneori, supuse dreptului public. La aceasta, țările solicitante au răspuns — și cred că au dreptate: „nu Omul este în slujba Dreptului, ci invers".

Se poate considera, deci, că, după exemplul legislațiilor naționale care evoluează permanent, reglementările și legislațiile internaționale, în special în ceea ce privește retrocedarea de bunuri culturale, trebuie să fie modificate, la rîndul lor, pentru a asigura o repartizare culturală corespunzătoare pe întreaga planetă.

— *Cum ar trebui să acționeze, după părerea dumneavoastră, țările africane și celelalte țări deposedate de bunurile lor culturale pentru a le recupera?*

— Cea mai bună soluție ar fi, evident, aceea a negocierii bilaterale. Ea prezintă avantajul discreției. Ea are, totodată, și avantajul de a nu răni susceptibilitățile unora sau altora și, în special, pe acelea ale țărilor deținătoare. Comitetul interguvernamental nu intervine decît în caz de impas.

(Din „AFRIQUE NOUVELLE")

BUNURI RESTITUITE ÎN ANII 1978—1982

1982

- **Muzeul din Bagdad a recuperat 8 mii de obiecte din S.U.A.**
- **Ecuadorul reintră în posesia a 12 mii de obiecte, aflate ilicit în Italia**

1981

- **Zimbabwe: 5 păsări sculptate, aflate mai înainte la Muzeul Cap (Africa de Sud), au fost restituite în cadrul unui schimb.**
- **Kenya recuperează din Marea Britanie un craniu vechi de 14 milioane de ani**
- **Insulele Solomon recuperează peste o mie de obiecte de la Noua Zeelandă**
- **Vanuatu reintră în posesia unei mari tobe funerare, deținută înainte de „Australian Museum" din Sidney**
- **Republica Arabă a Yemenului primește o colecție de obiecte de la „Welcome Institute" din Londra**

1978

- **Indonezia reintră în posesia statuilor budhiste deținute, pe vremuri, de Olanda.**

Vara lui 42 la Chicago

*de B. Goldschmidt**

La 2 decembrie 1942, apariţia primului reactor nuclear marca începutul erei nucleare. În «Istoria politică a energiei nucleare»**, *Goldschmidt reaminteşte evoluţia domeniului nuclear, de la descoperirea fisiunii şi pînă în zilele noastre. Reproducem mai jos un extras din această carte în care autorul relatează despre participarea sa personală la programul de cercetare nucleară din Statele Unite, despre contactele pe care le-a avut cu cercetători de la Universitatea din Chicago şi în care ne reaminteşte că experienţa lui Fermi, deşi istorică, nu reprezenta prima reacţie în lanţ.*

** Goldschmidt a fost director al relaţiilor internaţionale ale Comisariatului pentru energie atomică, fost guvernator reprezentant al Franţei pe lîngă AIEA şi membru al Comitetului ştiinţific consultativ al AIEA.*

*** Prezentul articol este inspirat dintr-o secţiune a cărţii „Complexul atomic — Istoria politică a energiei nucleare", publicată în 1980 de „Fayard".*

Ca reprezentant al britanicilor şi unic francez ales să participe, fie şi pentru scurt timp, la întreprinderea americanilor, am avut şansa de a asista, cîteva luni, la evoluţia acesteia, din iulie pînă în octombrie 1942, la Chicago.

Eram specializat în chimia corpurilor radioactive, deoarece lucrasem, în cei cinci ani care au precedat războiul, la Institutul radiului, unde mă angajase Marie Curie ca preparator particular în 1933, cu un an înaintea morţii sale.

La sfîrşitul anului 1940, am fost revocat din postul meu de asistent la facultatea de ştiinţe din Paris în baza aplicării statutului evreilor (care le interzicea, printre altele, să lucreze în învăţămînt), statut instituit de guvernul de la Vichy; în cele din urmă, am reuşit să plec în Statele Unite.

La scurtă vreme de la sosirea mea la New York, Enrico Fermi şi Leo Szilard mi-au propus să mă ocup, în cadrul echipei lor de la universitatea din Columbia, de problemele purificării avansate a uraniului.

Am aşteptat toată vara anului 1941 să fiu afectat echipei din Columbia; Szilard mă asigura că numirea era iminentă şi că întîrzierea nu era decît rezultatul formalităţilor legate de împuternicirea mea secretă. În octombrie a sosit, în sfîrşit, decizia: era negativă.

Fermi şi Szilard mi-au spus acest lucru. Primiseră într-adevăr un ajutor guvernamental suplimentar, dar cu condiţia să nu mai recruteze străini. Astfel, ei erau obligaţi să renunţe la participarea mea, care devenise şi

mai dificilă, din cauză că Washingtonul nu recunoștea, la acea dată, „Forțele franceze libere". Acestea au propus, atunci, serviciile mele cercetării științifice engleze pentru a participa la grupul de la Cambridge, condus de Hans Halban și Lew Kowarski.

După ce am lucrat cîteva luni la Cancer Hospital din New York, unde se făceau primele încercări de radioterapie pe cale internă cu radioelemente artificiale, am fost numit consultant la uzina canadiană de extracție a radiului la Port Hope, în Ontario.

De acolo, la sfîrșitul lunii iunie 1942, am fost rechemat la Washington de ambasada britanică; mi s-a spus că, în loc să plec, cum fusese prevăzut, la Cambridge pentru a lucra în echipa lui Halban, acesta mă trimitea la Chicago, pe socoteala englezilor, pentru a mă iniția în chimia noului element, plutoniul.

Din primăvara anului 1942 se alcătuia, într-adevăr, la universitatea din Chicago, un grup desemnat sub numele codificat de «Metallurgical Project», sub conducerea fizicianului Compton, care trebuia, între altele, să reunească echipele lui Fermi și Szilard, ca și pe cea a lui Glenn Seaborg, responsabil de descoperirea plutoniului. Grupul avea o misiune dublă: pe de o parte, să stabilească dacă o reacție în lanț: uraniu natural-grafit era realizabilă; pe de altă parte, să încerce să pună la punct o metodă chimică de extracție a plutoniului format în acest sistem.

Am sosit la Chicago în iulie 1942, și aveam să petrec acolo patru luni pasionante. Am fost întîmpinat chiar de Compton, unul dintre cei mai respectați savanți din Statele Unite; acesta mi-a explicat că, în calitate de reprezentant al echipei britanice, îmi erau deschise toate porțile; totuși mi-a cerut să mă rezum la domeniul meu de competență, cel al chimiei. Apoi mi-a mărturisit, spre marea mea surpriză, că, printre marile secrete ce aveau să-mi fie dezvăluite, se afla și comportamentul chimic al acestui element, la fel de important ca descoperirea sa. Într-adevăr, pe atunci se considera, pe bună dreptate, că germanii nu posedau un ciclotron destul de puternic pentru a putea descoperi și izola acest element ale cărui proprietăți, așa cum constatase Seaborg, erau diferite de cele care puteau fi bănuite.

Fermi și Szilard m-au primit, și ei, foarte prietenos, amuzați să mă vadă în sfîrșit pătrunzînd în sanctuarul întreprinderii atomice americane prin calea dublă a „Forțelor franceze libere" și a cercetării științifice britanice.

În momentul sosirii mele la Chicago, cam o sută de oameni de știință lucrau deja, împrăștiați prin laboratoarele universității. Atmosfera era excelentă în acest grup de tineri tehnicieni entuziaști; ei știau că obiectivul lor era o armă care, în caz de reușită, va deține un potențial de distrugere ce nu putea fi comparat cu cele anterioare. Scrupulele morale erau umbrite de interesul pasionant, trezit de cercetări, și de teama obsesivă ca nu cumva germanii să se afle pe același drum, poate chiar în avans. Calendarul întocmit la acea dată, și care avea să fie respectat în mod miraculos, prevedea ca bomba să fie fabricată în decurs de trei ani.

Fermi răspundea de realizarea reacției în lanț. Pe treptele tribunelor terenului de fotbal al universității se monta, în cel mai mare secret, edificiul pe bază de grafit și uraniu natural care avea să primească numele de «pilă atomică»: era vorba de o adevărată îngrămădire de bare de grafit, din care unele erau goale pe dinăuntru și conțineau o masă de uraniu, oxid sau metal. (Termenul de reactor va apărea mai tîrziu).

Chimiștii erau autorizați să vină cîteodată în această incintă misterioasă, care scînteia din cauza pulberii de grafit. Bărbați, negri din cap pînă în picioare, construiau aici o stranie structură cubică neagră și strălucitoare, cu latura de mai mulți metri. Imaginea acestei grămezi era emoționantă; sfîrșitul războiului și, în consecință, destinul lumii depindeau de ea.

După calculele întocmite, în momentul în care latura edificiului avea să fie de aproape șapte metri, se

Universitatea din Chicago. În interiorul acestei clădiri echipa condusă de Enrico Fermi a construit primul reactor nuclear din lume. La 2 decembrie 1942, la orele 3 și 25 după amiază, o bară de comandă învelită în cadmiu, a fost retrasă din reactor, declanșîndu-se astfel prima reacție în lanț autoîntreținută, provocată de om

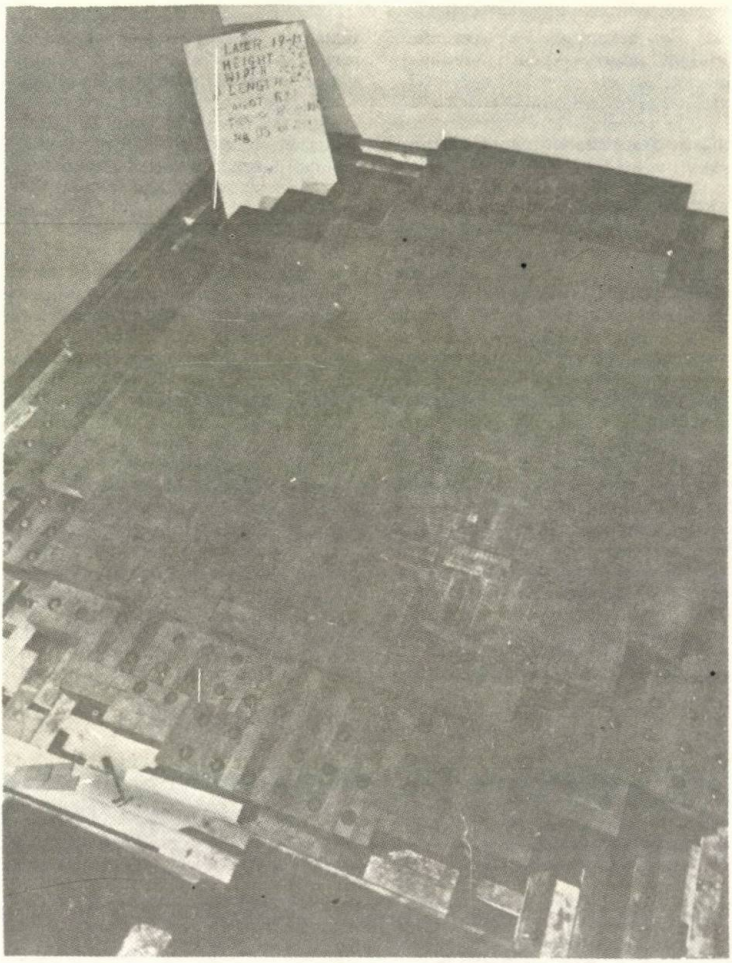

Al nouăsprezecelea strat de grafit fotografiat în timpul construirii pilei lui Fermi. Se pot zări barele de oxid de uraniu în cel de-al optsprezecelea strat, care este, în parte, descoperit

atingea masa critică, iar reacţia în lanţ începea lent, deoarece, pe de o parte, grafitul încetinea neutronii şi mărea timpul scurs între două generaţii succesive de fisiuni, iar, pe de altă parte, barele de control din cadmiu, substanţă care absoarbe neutronii, erau prevăzute să pătrundă în mod dirijat în sistem şi să împiedice reacţia să se accelereze.

Deci, în cazul sistemului uraniu natural-grafit, care este elementul esenţial al pilei de la Chicago, se realiza o masă critică, ca în cazul bombei. Totuşi, există două diferenţe fundamentale: prima este că pentru uraniul natural sînt indispensabile tone de produs pentru a obţine masa critică, faţă de cele cîteva kilograme necesare în cazul uraniului 235 şi al plutoniului. A doua diferenţă este datorată faptului că, neutronii fiind încetiniţi, producţia de generaţii succesive de neutroni este mult mai lentă decît în bombă, ceea ce face pila controlabilă.

Pila atomică cu uraniu natural este, în plus, o veritabilă maşină a alchimiei, pentru că, pe măsură ce aceasta consumă uraniu 235 prin fisiune, ea produce, pe bază de uraniu 238, plutoniu în cantitate aproximativ echivalentă cu cea de uraniu 235 distrusă***. Or, în timp ce separarea celor doi izotopi de uraniu este infinit dificilă, cea a plutoniului şi a uraniului este relativ uşoară, cu rezerva că această din urmă separare este complicată în practică de intensa radioactivitate a produşilor de fisiune prezenţi.

Punerea la punct a procedeului chimic de extracţie a plutoniului era obiectivul echipei lui Seaborg, căreia îi fusesem afectat. Această echipă lucra într-o singură încăpere, foarte mare, destinată în mod normal lucrărilor practice de chimie ale studenţilor. Vreo zece grupuri mici de cîte doi, trei cercetători studiau diversele metode de separare pe baza urmelor de plutoniu imponderabil, dar care puteau fi detectate datorită radioactivităţii lor. Eu trebuia să determin, în colaborare cu Isadore Perlman, secundul lui Seaborg, principalii produşi de fisiune cu viaţă lungă care trebuie eliminaţi la extracţia plutoniului. Ne aflam în epoca de aur a acestei noi chimii şi am descoperit repede radioelemente noi, izotopi de elemente puţin frecvenţi şi care vor reprezenta o parte considerabilă a reziduurilor radioactive ale funcţionării viitoarelor centrale nucleare.

La 20 august 1942, în cursul reuniunii cercetătorilor lui «Metallurgical Project» (reuniune săptămînală la care, de la o şedinţă la alta, creştea numărul participanţilor într-un ritm demn de reacţia în lanţ), Seaborg s-a ridicat şi a anunţat că văzuserăm pentru prima oară, chiar în acea zi, o substanţă transmutată de om, o infimă cantitate (cîteva miimi de gram) a unui compus al plutoniului de culoare trandafirie. Edward Teller, un alt savant strălucit de origine maghiară, şef al unui grup de fizică teoretică şi viitor «părinte al bombei H», a întrebat despre ce compus era vorba. Seaborg a răspuns că nu putea să precizeze despre ce este vorba, atît era de strictă compartimentarea cunoştinţelor pentru a evita scurgerile de informaţii.

Datele chimice obţinute pornind de la un sfert de miligram de element au permis realizarea, în septembrie, a unui tur de forţă tehnică şi industrială: în mai puţin de trei ani, kilograme de plutoniu aveau să fie extrase într-o halucinantă uzină telecomandată prin nişte ziduri groase de beton care protejau pe operatori de o iradiaţie mortală.

*** *Pentru fiecare gram de uraniu 235 consumat se creează aproape un gram de plutoniu şi se degajă aproximativ douăzeci de mii kilowaţi/oră de energie.*

La cîteva luni de la izolarea primului sfert de miligram de plutoniu, a avut loc un alt eveniment considerabil la Chicago. Într-adevăr, la 2 decembrie 1942 — dată istorică a erei atomice — pila lui Fermi, atingînd masa critică, a început reacția în lanț în acea bizară structură de uraniu (6 tone de metal și 50 tone de oxid) și de grafit (400 tone).

Retragerea lentă a barelor de cadmiu a determinat o creștere a radioactivității și a neutronilor conținuți în ansamblul respectiv. Peste cîteva minute, după o degajare de energie de mai puțin de un watt, a trebuit să fie încetinită reacția, deoarece radioactivitatea devenea periculoasă pentru operatori. După cîteva zile de funcționare la puteri de o fracțiune de watt, a trebuit să fie oprită pila lui Fermi, deoarece radiațiile emise ar fi putut deveni periculoase pentru trecători și pentru locuitorii din vecinătatea terenului de fotbal. Această primă pilă, construită prin aproximări succesive într-un scop pur experimental, nu era prevăzută cu ecrane protectoare. De abia ne imaginam că va putea funcționa și, oricum, ea nu era concepută ca o construcție permanentă sau măcar durabilă.

La patru ani după ce Joliot-Curie și echipa sa întrecuseră doar cu o săptămînă echipa lui Fermi în descoperirea neutronilor secundari, de fisiune, savantul italian își lua o revanșă strălucită. Fără invadarea Franței și a Norvegiei, Joliot-Curie și colaboratorii săi ar fi cîștigat, fără îndoială, această cursă, realizînd reacția în lanț cu uraniu și apă grea.

Compton, care asistase la 2 decembrie la întreaga operație zisă de «divergență» a primei pile atomice, telefonase, după succesul acesteia, lui Conant, la Washington. El îi spusese simplu: „Veți fi interesat să aflați că navigatorul italian a aterizat în lumea nouă". În momentul în care pentru prima dată înaintarea germană era oprită în deșertul egiptean, în fața Alexandriei, și în stepele înghețate ale Rusiei, în fața Stalingradului, o experiență reușită deschidea omului accesul într-o lume nouă, plină de speranțe și amenințări, cea a alchimiei moderne.

După treizeci de ani, analiza minuțioasă, într-un laborator al Comisariatului pentru energie atomică, a unui minereu provenind din Gabon, permitea cercetătorilor francezi să dovedească, cu certitudine, că reacția în lanț în uraniu avusese deja loc în natură.

Într-adevăr, uraniul 235 este un radioizotop mai instabil decît uraniul 238 și, urcînd pe firul preistoriei, se știe că uraniul se găsea mai „îmbogățit" decît în momentul actual. În epoca în care, acum două miliarde de ani, s-a constituit minereul din mina Oklo din Gabon, conținutul de uraniu 235 al amestecului era de cinci-șase ori superior celui din natură; era chiar concentrația pusă în joc în centralele nucleare moderate cu apă obișnuită, cele mai răspîndite azi.

Acum două miliarde de ani, Pămîntul avea două treimi din vîrsta sa actuală, continentul african și cel american nu se separaseră încă, organismele vii cele mai evoluate la suprafața globului erau monocelularele: algele albastre. Atunci s-a produs, ca și la Oklo, o concentrație de uraniu în condiții fizice favorabile reacției în lanț provocată de fiecare trecere a apei prin depozitele sedimentare respective. Prezența, în cursul preistoriei, a mai multor pile naturale pe o rază de cîțiva kilometri a fost probată.

Traducere și adaptare de Lidia Voiculescu

(Urmare din pag. 65)

unei vizite la Londra, ministrul culturii din Grecia, Melina Mercouri, a adresat un emoționant apel pentru înapoierea celor 100 de frize care au fost luate de la Parthenonul din Atena. David Wilson, președintele-director general al British Museum, a replicat că pierderea acestor statui ar „ruina" muzeul. „Dacă vă înapoiem statuile, vor începe și alții să ridice pretenții asemănătoare", a argumentat el. În cazul sculpturilor Elgin, ministrul artelor din Marea Britanie, Paul Channon, a declarat că înapoierea statuilor grecești ar constitui un precedent pentru restituirea operelor de artă în țările de origine, acțiune care ar duce la golirea muzeelor lumii. Robert Browning, președintele Comitetului britanic pentru restituirea frizelor Parthenonului, argumentează, însă, că aceste sculpturi în marmură constituie „un caz special", datorită locului de o deosebită însemnătate pe care-l ocupă în cultura greacă. El consideră că Marea Britanie are datoria morală de a le înapoia.

Mari dificultăți se ivesc, însă, în ce privește restituirea unor monumente transportate ilegal în țările occidentale, în cea mai mare parte a cazurilor înainte de fixarea actualelor granițe naționale. Oficialitățile muzeelor neagă adeseori că ar avea cunoștință de faptul că anumite obiecte din colecțiile lor au fost furate sau achiziționate în mod ilegal din țările de origine. Experții occidentali în probleme de artă consideră că această situație este extrem de delicată.

De remarcat, totodată, că, dacă rolul parlamentelor în ratificarea Convenției din 1970 și votarea unei legislații naționale în acest sens sînt importante, acțiunea poliției este indispensabilă în stăvilirea traficului ilicit de opere de artă. Interpolul participă, și el, la lucrările Comitetului interguvernamental și, în momentul de față, pregătește un raport pentru viitoarea reuniune, ce urmează să aibă loc în Grecia, la Delphi, la începutul lui 1985.

MĂȘTI AFRICANE ÎNTR-O VITRINĂ PARIZIANĂ

Astăzi, distincția — altădată clară — între „furt" și „transferul" unor obiecte de artă s-a îngustat considerabil. Pe de altă parte, arheologii depling mutarea unui obiect de artă din contextul său original, deoarece aceasta îi distruge valoarea sa de punct de reper istoric, de detaliu și cheie în explicarea civilizației și culturii umane. Din acest unghi de vedere, orice obiect scos pe piața artistică poate fi considerat „jaf". În același timp, negustorii și colecționarii susțin că piața încurajează răspîndirea culturii, dînd exemplu influența culturii africane asupra artei moderne. Picasso — susțin ei — n-ar fi pictat niciodată „Domnișoarele din Avignon", dacă n-ar fi văzut măști africane într-un magazin parizian...

„În Europa — și nu puțini sînt cei care, în Occident, sînt de această părere — poate fi păstrată mai bine această cultură, ce aparține tuturor, în loc să zacă în muzeele autohtone". Dar nu e aceasta o formulă elegantă de a susține un neo-colonialism cultural? Climatul relațiilor internaționale tinde, la ora actuală, să se schimbe și, odată cu el, și cel artistic. O nouă etică începe să-și facă loc — e drept, încă timid — pe piața obiectelor de artă. „Nu-mi voi cere scuze pentru colecționarii care au strîns obiecte de artă la începutul secolului — declară un negustor newyorkez. Dar — constată el — timpurile încep să se schimbe". Căci, pentru „Occidentul apăsat de vină", pare să fi sosit momentul să plătească piperul și aurul coloniilor...

ȘTIINȚA peste 50 de ani

La 50 de ani, peste 50 de ani... La 50 de ani de la apariție, revista „US News and World Report" a publicat, în numărul său din 9 mai 1983, un supliment intitulat „Ce vor aduce următorii 50 de ani".

Vom asista la un timp al „miracolelor" în știință și tehnologie? Vom fi, unii dintre noi, locuitori ai orașelor plutitoare, va exista o colonie permanentă pe Lună, vom putea preveni cutremurele? Se va produce o „revoluție a sănătății"? Se va putea schimba ereditatea și se vor vindeca boli nevindecabile azi? Multora dintre noi asemenea isprăvi le pot părea de domeniul science-fiction. Totuși, uluitoarele realizări descrise mai jos, cum ar fi inventarea unei mașini antigravitaționale sau comunicarea cu viața extraterestră, nu vor mai impresiona pe nimeni, în următorii 50 de ani. În cele ce urmează, prezentăm cîteva dintre evoluțiile tehnice, despre care experții spun că, în anul 2033, vor deveni istorie. Lăsăm timpului misiunea de a le confirma sau infirma...

din presa de acum 50 de ani...

Războiul chimic

Merită să se evoce evaluări făcute de presa mondială, acum 50 de ani, cu referire la viitoarele confruntări militare. Se aprecia atunci că pînă în anul 1940 toate țările beligerante vor fi pregătite să folosească în eventualele lupte „cele mai moderne și mai ieftine arme — gazele toxice". În 1934, cînd se făceau aceste pronosticuri, chimiștii cunoșteau peste 300 de „sortimente" de gaze care puteau ucide armatele dușmane, mult mai „ușor" și mai „ieftin".

Un singur exemplu: o tonă de gaze toxice costa 10 000 de franci: o tonă de exploziv, 1 000 000 de franci. Iar eficacitatea gazelor era apreciată astfel: bomba explozivă „lucrează" pe o rază de numai 50 de metri, pe cînd bomba cu gaze își extinde efectul pînă la 500 de metri. Cele mai eficiente gaze care vor fi folosite în viitoarele războaie: gazele toxice, gazele iritante, gazele sufocante și gazele vezicante (care au fost lansate pe unele fronturi în primul război mondial). Și ce recomandă presa mondială? Să se ducă o permanentă campanie împotriva folosirii gazelor chimice în lupte și să se producă suficiente echipamente de apărare. A venit cel de al doilea război mondial, gazele au avut rolul lor distrugător și milioane de oameni le-au căzut victime. În 1945, însă, și-a făcut apariția bomba atomică, gazele toxice rămînînd, astfel, pe planul al doilea. Periculozitatea lor nu este, totuși, diminuată.

Știință și tehnologie - timpul „miracolelor"

Tehnologie medicală

Din mariajul medicinei cu fizica, se vor crea senzori auditivi, ce vor permite surzilor să audă. Noi cercetări în legătură cu posibilitățile creierului uman vor grăbi apariția unor substanțe biochimice artificiale, capabile să producă buna dispoziție, să controleze greutatea, să potențeze memoria și să înlesnească percepția extrasenzorială.

Microinginerie

O serie de megaproiecte se referă la poduri peste strîmtoarea Gibraltar și peste Canalul Mînecii, orașe plutitoare în oceane, orașe acoperite de cupole, instalate

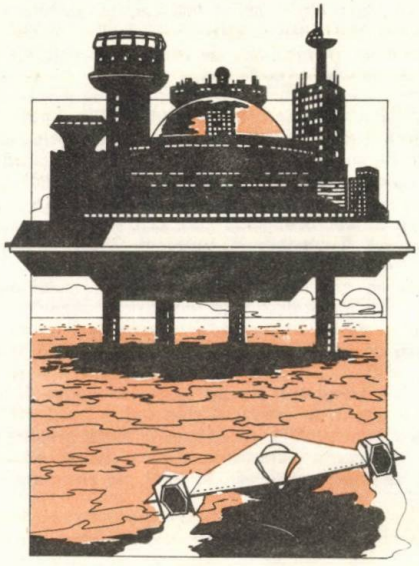

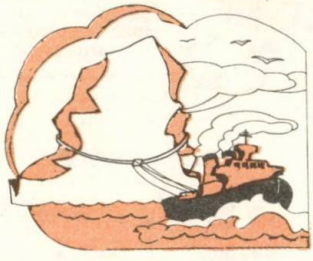

în zone azi nelocuibile, aisberguri transportate în regiuni cu clima uscată, pentru a furniza apă potabilă. Un alt proiect: construirea, între țărmurile mărilor, a unor rețele subterane de trenuri ultrarapide, care să circule cu sute de kilometri pe oră.

Prevenirea cutremurelor

Unul dintre proiecte: injectarea unui fluid între faliile terestre pentru a diminua riscul de producere a cutremurelor prin amortizarea punctelor de presiune.

Energie spațială

Energia solară va fi adunată în sateliți-colectori giganți și trimisă pe Pămînt, unde va fi preluată de plante capabile să transforme această energie — afirmă revista americană. Aceste plante, cu o producție enormă de energie, vor reprezenta doar o parte din diversitatea de noi surse de energie ale secolului XXI.

Meteo

Unul din visele omului — modificarea climei, pentru a scăpa Pămîntul de secetă, uragane și alte perturbări climaterice. Oamenii de știință promit că vor face uraganele să-și înmoaie furia, vor îndrepta ploile spre deșerturi și vor crea pături de nori pentru a răcori orașele în zonele fierbinți. Sateliții și alte instrumente de observații teleghidate vor reuși să extindă rigoarea prognozelor meteorologice, cu indicații precise pînă la cel puțin șase luni.

Inteligență artificială

Computere și roboți ce pot „gîndi" și analiza își vor asuma un rol din ce în ce mai important în industrie și

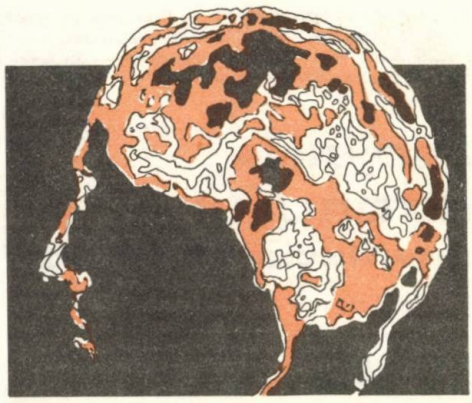

economie. Aceste computere vor fi capabile să înțeleagă vocea operatorilor lor și vor lua asupra lor treburile de rutină, dînd astfel omului posibilitatea de a avea mai mult timp pentru gîndirea creativă. Computere ultrarapide vor executa mai mult de 100 bilioane calcule pe secundă, față de circa 10 milioane calcule pe secundă, ale computerelor de azi.

● Colonii spațiale

O stație permanent echipată va fi plasată pe o orbită terestră la începutul anilor '90. Sînt preconizate — pentru anul 2020 — o colonie selenară și — în jurul lui 2030 — o expediție pe Marte.

MEDICINA VIITORULUI - „revoluția sănătății"

● Frontiera genetică

Revoluția ingineriei genetice — care a început cu descoperirea ADN-ului, codul elementar al vieții, „proiectul" evoluțiilor ulterioare — promite să transforme tratamente medicale. În jurul anului 2000, cercetătorii vor dispune de o hartă completă a genelor umane. Vor afla, de asemenea, modul în care genele reglează creșterea celulelor. În final, vor fi capabili să vindece multe boli cu ajutorul schimbărilor de gene.

În timpul cercetărilor asupra cancerului, cercetătorii au aflat că peste 20 de gene diferite — numite oncogene —, care devin inactive după dezvoltarea foetală, se declanșează, la un moment dat, subit, și pot crea o sută de forme de cancer. În următoarele decenii, vom putea controla cancerul, prin reglarea acestor oncogene.

Peste 50 de ani, tratarea hipertensiunii va necesita reglarea genei ce controlează tensiunea arterială, înlocuindu-se astfel agasantele pilule...

Terapia genetică va putea schimba sistemul de imunizare (în cazul transplanturilor de inimă sau de plămîni), prevenind respingerea grefei mai bine decît o fac azi medicamentele.

● Chirurgia

În deceniile următoare, chirurgii vor folosi din ce în ce mai puțin tradiționalul bisturiu, pe măsură ce noi tehnici cu laseri sau progrese în radiații și terapie medicamentoase fac operațiile de azi să se transforme în pagini de istorie a medicinei.

Deși e puțin probabil ca cercetătorii să găsească înlocuitori sintetici pentru ochi sau plămîni, se înregistrează progrese evidente la alte părți ale organismului, precum vasele de sînge, piele, genunchii artificiali, inimă, ureche, rinichi, limbă sau chiar pancreas artificial! Cei cărora li s-au înlocuit brațele, ajutați de electrozi și, eventual, de un microcomputer care să transmită mesajele la creier, vor fi capabili să apuce cu degete artificiale și să-și rotească încheietura sintetică.

Deși un rinichi artificial complet integrabil organismului este un proiect încă îndepărtat, dispozitive mici, portabile, cu rol de rinichi, pot deveni ușor o banalitate. Medicii de la Universitatea din Utah au realizat un rinichi artificial portabil, alimentat cu baterii, care cîntărește 3,6 kilograme și care poate fi agățat de curea.

Se așteaptă, în următorii cinci ani, o inimă artificială complet implantabilă, rezolvîndu-se astfel problema unei surse de energie exterioare, care a limitat primul implant de inimă artificială, în 1982. Se preconizează că,

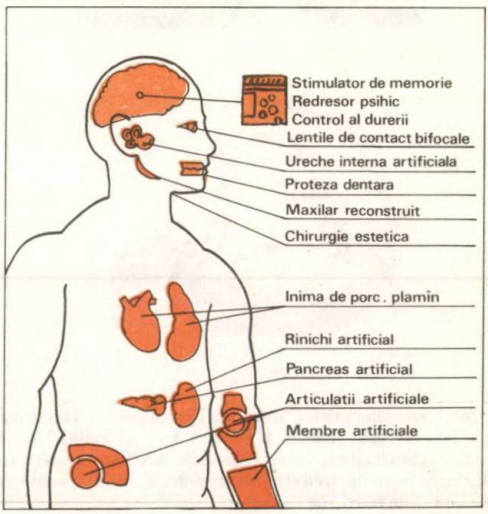

în următorii 5—8 ani, vor exista 5 000 de oameni cu inimi artificiale.

Şi totuşi, mulţi aşteaptă o revenire a transplanturilor de inimă de la donatorii umani sau de la animale, care, indiscutabil, rivalizează cu inima artificială. Progresele de imunologie şi noile medicamente fac chirurgia de transplant extrem de rentabilă. Pentru cei cu plămînii ireversibil distruşi, transplantul rămîne singura speranţă.

● „Supermedicamentele"

Următorii 20 de ani vor inaugura o revoluţie în tratamentul medicamentos, pe măsură ce oamenii de ştiinţă dezleagă misterele creierului şi găsesc terapii eficiente pentru maladii la fel de vechi precum umanitatea: depresiunea, durerea acută, schizofrenia, sensibilitatea şi chiar comportarea criminală; cercetătorii susţin că, în creier, există între 200 şi 300 de „mesageri chimici" — neurotransmiţători — ce influenţează funcţiile şi activitatea organismului uman.

Noile tehnici de laborator fac medicamente mai puternice, astfel încît pacienţii să nu ia decît doze mici, cu zone de acţiune mai restrînse, lista contraindicaţiilor diminuîndu-se încetul cu încetul. În fază de proiect se află: un agent pentru întărirea memoriei celor cu semne premature ale bolii Alzheimer — o formă de senilitate — şi medicamente pentru schizofrenie, depresiune şi Parkinson.

Împotriva cancerului, medicii vor folosi din ce în ce mai mult agenţii denumiţi „anticorpi monoclonali", proiectaţi să conducă medicamentul direct la celulele atacate, ocolindu-se cele sănătoase. După expresia dr. Frank J.Ranscher, de la Societatea Americană pentru Studierea Cancerului, „în chimioterapie vom avea o mitralieră, în locul actualei puşti cu aer comprimat; astfel, vom putea reduce sau opri efectele secundare".

În sfîrşit, un ultim deziderat ar fi reducerea procesului de îmbătrînire şi prelungirea vieţii normale, printr-o „programare" a celulelor la o viaţă mai lungă. Dar dacă ştiinţele medicale vor găsi o modalitate de regenerare a celulelor, aceasta ar însemna ca oamenii să trăiască normal şi după 100 de ani...

din presa de acum 50 de ani...

Marea frescă

Sala cea mare a Ateneului Român din Bucureşti a aşteptat aproape o jumătate de veac pentru a fi încununată cu fresca circulară prevăzută de iniţiatori. După strîngerea fondurilor necesare, această măreaţă operă artistică a fost începută — în primele săptămîni ale anului 1934 — de către pictorul Costin Petrescu, şi s-a lucrat la ea mai mult de trei ani (a fost inaugurată la 23 aprilie 1937). Fresca evocă douăzeci şi cinci de mari etape din istoria neamului nostru. Printre cele mai semnificative reprezentări sînt: Legiunile romane trecînd Dunărea în Dacia; Mircea cel Bătrîn; Ştefan cel Mare; Mihai Viteazul; Dimitrie Cantemir; Horea, Cloşca şi Crişan; Unirea; Războiul de la 1918. În timpul bombardamentelor germane din august 1944 fresca a fost avariată, rămînînd în această stare două decenii. În 1964, pictorul Radu Costin Petrescu, fiul autorului frescei, a restaurat întreaga lucrare, astfel încît astăzi ea se prezintă la fel ca în ziua inaugurării iniţiale, cînd ziarele omagiaseră opera artistică, scriind: „Marea frescă de la Ateneu, reprezentînd istoria generală a neamului românesc, poate fi considerată cea mai importantă lucrare de artă picturală executată pînă acum în ţara noastră".

În reproducere: Ştefan cel Mare pe frescă.

OMUL împotriva violenței

DIN VIAȚA LUI GANDHI *

„În lume s-au petrecut evenimente catastrofale. Mai pot oare susține credința mea în adevăr și refuzul violenței? N-a fost oare pulverizată această credință prin explozia bombei atomice? Nu, nicidecum. Abia acum mi se pare mai limpede ca oricînd că numai îmbinînd adevărul cu lupta împotriva forței — acești doi gemeni vor făuri o putere invincibilă în lume. O putere care va depăși bomba atomică. Pentru că forța spiritului stă în progres, și ea este infinită. Dacă aceasta este puterea căreia îi dăm ființă și expresie, vom fi de neînfrînt" (Mahatma Gandhi, februarie 1946)

Deschizînd, prin cercetările sale fundamentale, drumul spre folosirea forței atomului, marele fizician Albert Einstein n-a dorit și n-a acceptat niciodată explozia de la Hiroshima. Voia doar ca arma nucleară să nu ajungă în mîna naziștilor, dușmanii omenirii. În privința bombei atomice, Einstein era de părerea lui Gandhi, și a spus acest lucru: „Gandhi a demonstrat, arăta Einstein, că adevărata putere umană poate fi înfăptuită nu prin jocul înșelător al manevrelor și rafinamentelor atît de obișnuite în politica pe care o cunoaștem, ci prin exemplul fără replică al superiorității morale transpusă în fapt al vieții". Superioritatea dreptului la viață independentă împotriva forței, ideea-cheie susținută de Gandhi, a ajuns să fie recunoscută chiar de un faimos comandant de armate din timpul celui de-al II-lea război mondial, generalul Douglas MacArthur, care a primit, în septembrie 1945, capitularea militară niponă — din partea Statelor Unite. În anii mai vîrstnici, reflectînd asupra celor petrecute în timpul unei cariere militare îndelungate, care i-a adus renumele controversat de „Cezar American", generalul în retragere MacArthur declara: „Dacă vrem ca civilizația să supraviețuiască, oamenii vor trebui să adopte, în cele din urmă, convingerea lui Gandhi. Și anume că procesul de folosire masivă a forței pentru rezolvarea problemelor litigioase este fundamental greșit. Iar asta nu e totul: nu e numai greșit, ci cuprinde în sine germenii autoanihilării".

Într-o lume saturată de crize și violențe, amenințată de autodistrugere prin conflagrație nucleară, Gandhi rămîne actual. O dovedește și succesul, cu totul ieșit din comun, al filmului închinat marelui bărbat al Indiei de cineastul britanic Richard Attenborough. După ce filmul „Gandhi" a primit nu mai puțin de opt distincții „Oscar" pentru realizatorii săi, la Los Angeles, Attenborough și-a încheiat astfel cuvîntul de mulțumire: „Îl onorați acum pe Mahatma Gandhi și îndemnul ce ni l-a adresat tuturor — de a trăi în pace".

Filmul „Gandhi" a fost făcut în Anglia în 1982. Dar, cu douăzeci de ani înainte, în decembrie 1962, omul de cultură indian Motilal Kothari, atrăgea atenția lui Attenborough asupra biografiei lui Mohandas Karamchand Gandhi, pe care poporul său l-a numit „Mahatma", adică „omul cu suflet mare". Gandhi a fost asasinat la

* Extrasele autobiografice redau viața lui Gandhi prin fragmente din „Autobiografia" lui M.K. Gandhi; relatări pe baza biografiilor consacrate lui Gandhi de D.G. Tendulkar și Louis Fischer; referiri la scenariul filmului „Gandhi", de Richard Attenborough și John Briley.

New Delhi, la 30 ianuarie 1948, de un hindus extremist de dreapta, fanatic al violenței, care nu accepta efortul lui Mahatma pentru reconcilierea neamurilor din subcontinentul indian. În scenariul închinat lui Gandhi, John Briley (premiul „Oscar" pentru acest scenariu) evocă momentele tragice din 1948...

...Sînt orele 16,30, în acea zi de vineri. Abha, tînăra soție a lui Kanu, unul din strănepoții familiei care poartă numele Gandhi, aduce ceva de mîncare bătrînului omuleț firav, în vîrstă de 78 de ani, pe care îl numește cu drag „Bapu"-tată. Gandhi ia laptele de capră, legumele și portocalele: ultima masă, în casa Birla din New Delhi. Apoi, glumind cu Abha și cu Manu, o altă strănepoată din familie, Gandhi se îndreaptă spre grădina casei, unde îl așteaptă cîteva sute de oameni... A întîrziat zece minute la întîlnirea fixată pentru orele 17. „Voi sînteți ceasurile mele", spune Gandhi celor două însoțitoare, în timp ce Manu îi reproșează: „Dar nici nu te uiți la ele — și, iată, e tîrziu"... Pășesc cu toții pe iarbă, Gandhi este cu picioarele goale în sandale. Saluturi tradiționale indiene, cu palmele împreunate. Gandhi se pregătește să se așeze pe un mic pătrat de scînduri. Dar tocmai atunci un bărbat grăbit își face loc, dînd din coate, îi iese înainte. O împinge cu grosolănie pe Manu care încearcă să-l prindă de braț. Răsună trei focuri de revolver, trase de la un metru distanță. Gandhi se întinde încet în iarbă, murmurînd: O, Rama... Fața îi era calmă, blîndă sub fruntea rasă, atît de cunoscută prietenilor și dușmanilor. Ultimele cuvinte par luminate de credința într-un simbol care revarsă viața lui Mahatma în universul indian de epopee al „Ramayanei".

Două săptămîni mai tîrziu... Cenușa lui Gandhi este răspîndită în marile fluvii ale Indiei. Principala ceremonie se desfășoară la confluența dintre Gange și Jumna — un loc de sacră tradiție. Premier al noii țări independente, Jawaharlal Nehru[1] va spune: „Cei care nu l-au cunoscut pe Gandhi și au citit doar scrierile lui pot gîndi că el a fost o figură de puritan, un fel de ascet lipsit de bucuria vieții... dar a fost tocmai dimpotrivă: zîmbetul lui te întîmpina mereu, el rîdea împreună cu tine și răspîndea în jurul lui buna dispoziție. Avea ceva copilăros în felul lui de a fi, care te fermeca. Aducea pretutindeni o adiere de aer proaspăt..." Desigur, Nehru — unul din ctitorii Indiei contemporane și ai mișcării țărilor nealiniate — nutrea sentimente profunde față de Mahatma, deși n-a împărtășit toate ideile lui Gandhi. Dar este instructiv să aflăm cum reacționa față de contactul direct cu personalitatea lui Gandhi un ziarist, reporter și istoric experimentat, un analist ca William Shirer, autorul american al cunoscutei cărți „Ascensiunea și prăbușirea celui de-al treilea Reich": „Socotesc zilele petrecute cu Gandhi — nota William Shirer în amintirile lui — drept cele mai rodnice din viața mea. Dintre toate experiențele pe care le-am trăit, Gandhi mi-a lăsat impresia cea mai trainică, un impuls inspirator pentru aprofundarea înțelesului acțiunilor noastre. Nimeni n-a reușit, ca Gandhi, să mă smulgă din făgașul existenței banale".

●

Flash-back: secvență retrospectivă. Întoarcere rapidă cu mulți ani în urmă... 10 iunie 1891, Londra... Citim în „Autobiografia" lui Gandhi, care poartă subtitlul „Istoria experiențelor mele căutînd adevărul": „Mi-am trecut examenele juridice și am căpătat dreptul de a practica profesia de avocat". Gandhi a studiat la Londra, a frecventat „Inner Temple" — instituție juridică de mare distincție —, a purtat joben și costum elegant de „Gentleman", comandat în Bond Street, a luat lecții de dans... După doi ani și opt luni, timp petrecut în Anglia, tînărul Mohandas Gandhi s-a îmbarcat pe vasul „Assam", care l-a readus la Bombay. Revenea în patria sa, India, acolo unde se născuse la 2 octombrie 1869, la Porbandar. Juristul Gandhi nu avea să rămînă mult timp la Bombay. În 1893 se afla în Natal[2], la Durban, în Africa de Sud, unde existau numeroși indieni — veniți pe continentul african în căutare de lucru. Gandhi urma să clarifice un litigiu comercial la Pretoria, pentru evitarea unui proces.

„În a șaptea sau a opta zi de la sosire, am părăsit gara Durban. Îmi fusese rezervat un loc în vagonul de clasa I. ...La orele 21, trenul a ajuns la Maritzburg, capitala Natalului... Un pasager a intrat în compartiment și m-a măsurat din cap pînă-n picioare. A remarcat că eram un «om de culoare». Asta l-a deranjat foarte mult."

Scenariul lui John Briley adaugă la însemnările lui Gandhi: tînărul avocat poartă cravată după moda londoneză și un guler tare... Pasagerul alb sud-african îi strigă „să se cărăbănească rapid la «coloratii lui» de la clasa a treia, dacă nu vrea să fie bușit afară..." Gandhi continuă: „Au apărut atunci doi sau trei slujbași. Mă fixau în tăcere. Apoi, unul s-a îndreptat spre mine și mi-a spus: Hai, trebuie să treci la vagonul de bagaje!"

„Cum asta? am răspuns eu. Am bilet în acest vagon!" „N-are importanță! a replicat controlorul. Ascultă ce-ți spun și treci la vagonul de bagaje".

...„Refuz să-mi părăsesc locul" a declarat Gandhi. A apărut un polițist. L-a înșfăcat pe tînărul jurist indian și, la prima stație, l-a azvîrlit afară din tren...

Acesta a fost începutul transformării petrecute în sufletul și în atitudinea lui Gandhi. „Am început să mă gîndesc la datoria mea. Trebuia să lupt pentru demnitatea mea sau să plec înapoi în India? Să mă duc la Pretoria făcîndu-mă că nu observ insulta și să revin în India numai după ce rezolvam dosarul ce-mi fusese încredințat? Ar fi fost o lașitate să mă retrag. Desigur, neplăcerea pe care o întîmpinasem era ceva superficial — doar un simptom al unei boli cumplite și profunde: prejudecata rasială. Deci trebuia să încerc, dacă era cu putință, să lucrez pentru eradicarea acestei boli și să-mi asum greutățile unui astfel de proces".

Gandhi va declara, apoi, la o adunare a indienilor din Africa de Sud: „Am fost silit să cobor în șanț pentru ca trecătorii de culoare albă să nu fie pătați de apropierea mea. Este o taină de neînțeles pentru mine cum poate să se simtă onorat un om care jignește pe un semen al său".

22 August 1906. „Transvaal"

The Gov. Gazette publică proiectul unei legi prin care toți locuitorii de origine indiană, bărbați, femei și copii peste vîrsta de opt ani, trebuie să se prezinte la birouri

speciale de înregistrare unde li se vor lua amprentele digitale. Cu acest prilej, urma să se stabilească dacă solicitatorul indian va căpăta drept de rezidență în Africa de Sud sau dacă va fi deportat. Gandhi declară: „Există un singur răspuns la această măsură. Mai bine să mori decît să te supui". Este proclamată, la propunerea lui Gandhi, mișcarea cunoscută sub denumirea indiană de „Satyagraha". Gandhi explică: „satya" este adevărul, căutat și susținut cu iubire față de om și de demnitatea lui; „agraha" este fermitatea, hotărîrea, puterea de a nu ceda în fața greutăților. Satyagraha nu înseamnă rezistență pasivă. Dar, precizează Gandhi: Satyagraha respinge principiul „ochi pentru ochi", principiul violenței care, dusă pînă la ultimele consecințe, „îi poate transforma pe toți în orbi"... „Satyagraha, adaugă Gandhi, exclude recurgerea la Violență directă sau indirectă, amenințarea voalată sau pe față, violența în gîndire, cuvînt sau faptă".

Birourile de înregistrare sînt boicotate în masă. Gandhi este arestat în mai multe rînduri. Viața îi este amenințată.

...„S-au repezit asupra mea cu pietre. Mi-au aruncat cărămizi și ouă clocite. Cineva mi-a smuls turbanul din cap, în timp ce alții au început să mă lovească cu pumnii și cu picioarele. Am simțit că-mi pierd cunoștința și m-am sprijinit de un gard. Au continuat să mă lovească..." Scăpat din mîna celor care voiau să-l linșeze, prin intervenția unui ofițer de poliție, Gandhi primește, totuși, de la acesta, următorul „sfat bun": „Dacă vrei să cruți casa și averea prietenilor dumitale și să-ți aperi familia, atunci ascultă ce-ți spun și pleacă de aici, fără să te observe nimeni!"

11 ianuarie 1908. Mai mulți indieni sînt somați de autoritățile sud-africane să se prezinte la înregistrarea amprentelor digitale. Printre ei se află și Gandhi. Refuz în masă, fără recurgere la violență. Gandhi, împreună cu 155 de aderenți ai mișcării, sînt condamnați la închisoare. În acest timp, Gandhi începe să traducă, în limba gujarati, cartea scriitorului englez John Ruskin, „Unto This Last" (Pînă la sfîrșit). Își notează în „Autobiografie": „Cîteva dintre convingerile mele cele mai profunde își au izvorul în cartea lui Ruskin. M-a captivat și m-a făcut să doresc o altă viață... Iată cum înțeleg ideile lui Ruskin: 1. Valoarea unui individ nu poate fi separată de valoarea întregului din care face parte, de valoarea celorlalți; 2. Munca unui jurist nu este mai nobilă decît munca unui simplu frizer — dacă ținem seama că fiecare cîștigă dreptul la viață prin munca sa; 3. O viață de muncă, de exemplu viața plugarului sau a muncitorului manual, este singura viață care merită adevărata prețuire". Tot în închisoare, Gandhi citește operele lui Tolstoi. Îi scrie apoi la Iasnaia Poliana, unde se află marele autor rus. Tolstoi îi va răspunde. „Aceeași luptă a celor inimoși împotriva celor împietriți, a celor ce iubesc împotriva celor ce urăsc, lupta împotriva orgoliului și recurgerii la violență — ne leagă tot mai mult... Te îmbrățișez ca pe un frate".

30 ianuarie 1908. Șeful poliției din Johannesburg soseste la închisoarea unde se află Gandhi. Are misiunea de a-l conduce pe deținut la o întîlnire, la Pretoria, cu șeful regimului colonial din Africa de Sud britanică, generalul Jan Christiaan Smuts,[3] un ultraconservator cunoscut pentru vederile lui rasiste. Gandhi se prezintă la

din presa de acum 50 de ani...

Glasul unui savant

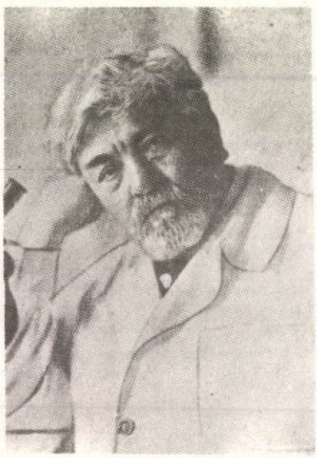

La o întrunire ținută de socialiștii bucureșteni, în sala Dacia, la 6 martie 1907, doctorul Ion Cantacuzino (evidențiat la vremea aceea pentru ideile și credințele sale progresiste) declara: „Cauza țărănimii este o cauză omenească. Singura noastră dorință este să fie realizată integral dreptatea". Glasul unui savant se alătura, astfel, celorlalte glasuri, ale milioanelor de nedreptățiți care au pornit marea răscoală de la 1907. Doctorul Ion Cantacuzino a fost unul dintre cei mai mari savanți ai lumii medicale de la noi și din întreaga lume. Lucrările sale de specialitate au trecut frontierele țării, fiind preluate în toate marile centre mondiale. Pentru activitatea sa profesională deosebită (a scris peste 120 de lucrări medicale), Academia de Medicină din Franța l-a ales ca membru activ. În țară a fost mai întîi director general al Serviciului sanitar, apoi ministru al sănătății. La 30 mai 1925 a fost ales membru titular al Academiei Române. S-a născut la 13 noiembrie 1863, ca fiu al lui Ion Cantacuzino, fost ministru de justiție pe vremea domniei lui Cuza. A murit acum cincizeci de ani — la 14 ianuarie 1934.

Pretoria în costum de puşcăriaş... „Accept modificările propuse la proiectul de înregistrare a indienilor, declară Smuts lui Gandhi; pot garanta că legea privitoare la «regimul asiaticilor» va fi ulterior scoasă din uz, dacă acceptaţi o înregistrare voluntară". Gandhi a acceptat un compromis şi a fost înşelat în aşteptările sale. Va scrie: „A fost o înscenare necinstită. Smuts este un om fără suflet". Compromisul cu Smuts face parte dintre greşelile pe care Gandhi le-a numit „mari cît munţii Himalaya"... Ieşit din închisoare, Gandhi nu va mai purta, de aici înainte, decît un pantalon indian din pînză albă şi sandale în picioarele goale. Va declara la un miting: „Adopt această îmbrăcăminte în amintirea minerilor ucişi de gloanţele opresorilor". Generalul Smuts va încerca să-şi justifice atitudinea faţă de Gandhi în memoriile sale: „Povestea ciocnirii mele cu Gandhi în zilele de început ale Uniunii sud-africane este bine cunoscută, arată Smuts. Aşa a fost soarta mea: să fiu adversarul unui om pentru care, încă de pe atunci, am căpătat un deosebit respect... Gandhi nu uita niciodată fondul uman al situaţiei, nu-şi pierdea cumpătul şi nu se lăsa antrenat de ură. Mai mult, îşi păstra umorul său blajin chiar în situaţiile cele mai grele. Felul său de a fi şi spiritul său contrastau cu forţa brutală la modă... Trebuie să mărturisesc, arată Smuts, că activitatea lui Gandhi m-a pus în mare încurcătură. Avea o tehnică nouă... Metoda sa era de a nu ţine seama de ordinele noastre şi de a-şi organiza aderenţii într-o mişcare de masă. O mulţime de indieni au trebuit să fie trimişi la închisoare, şi Gandhi a stat închis un anumit timp, aşa cum de fapt dorise. Pentru el, acesta era un lucru prevăzut... Pentru mine, era o situaţie penibilă: impuneam o lege care nu avea sprijinul publicului..." În iulie 1914, Gandhi a părăsit Africa de Sud. I-a trimis generalului Smuts, ca „amintire", o pereche de sandale pe care le lucrase în închisoare.

17 februarie 1931. La palatul viceregelui Indiei, la Delhi, prima întîlnire între Lordul Irwin şi Gandhi. Winston Churchill îşi exprimă, la Londra, „indignarea faţă de spectacolul respingător şi umilitor al acestui fost jurist de la Inner Temple, acum fakir rebel, care păşeşte pe jumătate dezbrăcat pe treptele palatului Viceregelui spre a negocia şi conversa de la egal la egal cu reprezentantul regelui—împărat". Cum s-a ajuns aici?

Gandhi s-a reîntors definitiv în India, prin Londra, în ianuarie 1915. Tînărul timid devenise un lider experimentat. În Africa de Sud cunoscuse opresiunea rasială, economică, politică şi juridică. Se identificase cu oprimaţii, se pronunţase pentru unitatea dintre hinduşi şi musulmani. În filmul „Gandhi", scenariul surprinde un moment definitoriu al luptei celui care va fi numit „Ma-

din presa de acum 50 de ani...

Relaţiile cu U.R.S.S.

Nicolae Titulescu, ministrul nostru de externe, se străduieşte să realizeze reluarea legăturilor diplomatice normale dintre România şi U.R.S.S. Problema aceasta este discutată mai întîi la întrunirea de la Zagreb a Consiliului permanent al Micii Înţelegeri (22 mai 1934). În iunie 1934 Titulescu are convorbiri, la Geneva, cu Litvinov, rezultatele fiind pozitive. La 9 iunie 1934 se anunţă reluarea legăturilor dintre România şi U.R.S.S., ambele guverne garantîndu-şi respectarea suveranităţii şi neamestecul în treburile interne.

La 9 noiembrie 1934 îşi ia postul în primire ministrul plenipotenţiar al U.R.S.S. pentru România, M. Ostrovski. Îl vedem în fotografie (stînga), la Ministerul de Externe, cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare. În mijloc — soţia lui Ostrovski. Din partea României este numit ministru plenipotenţiar la Moscova E. Ciuntu.

hatma". O demonstrație de indieni, condusă de Gandhi, este atacată de polițiști călări. Masa de manifestanți se așterne la pămînt, în frunte cu Gandhi. Oamenii simpli, ai Africii de Sud, ca și ai Indiei, au teama de a fi călcați în copitele cailor. Teama este înfrîntă și șarja polițiștilor este blocată. Gandhi declară: „Sînt gata să-mi dau viața pentru cauza pe care o apăr, dar nu voi accepta să ucid pe nimeni". Alții vor folosi, însă, forța împotriva lui Gandhi și adepților săi...

13 aprilie 1919, Amritsar, „orașul sacru" al populației Sikh din India, sub administrația britanică. Un punct de cotitură pentru Gandhi. Spiritele sînt încordate la maximum. La Delhi și la Bombay a fost declarat „hartal". Gandhi arată că „hartal" înseamnă „ca, în lupta pentru independență împotriva autorităților britanice, să fie boicotate toate instituțiile, să fie închise toate magazinele, să nu se lucreze în fabrici,uzine, ateliere, să fie refuzat orice serviciu pentru dominanți". Ca și în alte centre populate, mișcarea „hartal" repurtase la Amritsar un succes care depășea orice așteptări. Întreaga activitate era oprită în oraș. Un cuvînt de ordine suna astfel: "Hindu-Mussalman ki jai", „Trăiască frăția între hinduși și musulmani". Autoritățile britanice alungă din Amritsar pe liderii mișcării, îi arestează, amenință pe locuitori cu represalii. Miting spontan în parcul Jallianwalla, la prînz. Un teren în formă de dreptunghi adăpostește o mare mulțime de oameni. Un orator vorbește de pe o platformă improvizată. Nimeni nu are arme de foc. Doar cîțiva manifestanți sînt înarmați cu pari rupți din garduri. Prin poarta principală din Jallianwalla Bagh își face apariția, fără nici un avertisment, generalul de brigadă englez Reginald Dyer. Dyer este născut la Simla, în India, în 1864 — și a intrat în armata britanică în 1885. Acum, în aprilie 1919, comandă unitățile din Punjab. În Amritsar a ordonat interzicerea oricăror manifestații. Din poarta de la Jallianwalla trupele de gurka (ostași recrutați din Nepal de autoritățile britanice) deschid focul la comanda generalului Dyer. Raportul comisiei Hunter, alcătuit după evenimentele de la Amritsar, arată: s-au tras 1650 de gloanțe; au căzut 379 de morți și 1137 de răniți. Mulțimea, masată pe terenul în pantă coborîtoare de la Jallianwalla, a fost o țintă ușoară...

Lui Gandhi i se aduce la cunoștință „Raportul Hunter" care subliniază: „Acțiunea generalului Dyer a fost înfățișată drept necesară pentru a se evita o rebeliune de proporțiile «răscoalei șipailor»" (Răscoala antibritanică a indienilor din anii 1857—1859, care a dus la ocuparea orașului Delhi de către insurgenți. A fost reprimată cu cruzime; India a trecut, în noiembrie 1858, sub administrația directă a coroanei engleze, guvernatorul general primind titlul de vicerege, ca reprezentant al monarhului). Gandhi scrie în autobiografia sa: „Astfel, în timp ce mișcarea pentru promovarea acțiunii non-violente făcea, încet-încet, progrese constante, politica autorităților, de intimidare ilegală, era în plină desfășurare. În Punjab, represiunea s-a arătat în toată brutalitatea ei. Liderii au fost arestați, au fost instituite tribunale speciale. Aceste tribunale nu erau instanțe pentru distribuirea justiției, ci simple instrumente ale forței pentru punerea în aplicare a voinței arbitrare a puterii autocrate. Verdictele erau pronunțate fără respectul elementar al întemeierii pe adevărul faptelor. Era o fla-

din presa de acum 50 de ani...

Aripi românești

La începutul anului 1934 Irina Burnaia se afla în posesia brevetului de pilot de avioane. Intra astfel în rîndul aviatoarelor noastre, cu modestie la început, dar spectaculos după cîteva luni. A fost prima româncă participantă la un raid aviatic internațional, pe un avion de fabricație românească. Împreună cu celebrul pilot Petre Ivanovici, Irina Burnaia a făcut marele raid București-Istanbul-Cairo-Lacul Victoria din Africa centrală și înapoi în țară. Plecarea din București a fost la 3 ianuarie 1935, iar înapoierea la 24 martie 1935, întîrzierea survenind în urma unui accident suferit la o aterizare. Totalul raidului: 16 000 de km de zbor. S-ar fi cuvenit ca acești doi aviatori să fie sărbătoriți la înapoiere, fiind realizatorii celui mai lung raid. Dar Ivanovici a primit... 20 de zile de închisoare și a fost mutat disciplinar la Iași. Motivele pedepselor: 1-A zburat fără parașute la bord; 2-A zburat și peste regiuni nepermise; 3-A depășit permisia (era militar) de 45 de zile care i se dăduse pentru acest raid. Irina Burnaia, nefiind în cadrele armatei, a rămas nepedepsită, dar a denunțat opiniei publice ceea ce trebuia să se știe despre activitatea negativă a subsecretariatului de stat al aviației, publicînd volumul memorial „Aripile mele" (august 1937). În zilele cînd i se lansa la București acest volum, temerara aviatoare zbura, singură la bord, în raidul București-Roma-București.

grantă violare a justiției. La Amritsar, bărbați și femei fără nici o vină au fost siliți să se tîrască pe jos, ca viermii." („Ordinul de a merge tîrîș" a fost dat de generalul Dyer la cîteva zile după masacrul de la Jallianwalla Bagh. Pe o anumită stradă din Amritsar, unde un grup de manifestanți atacase și bătuse pe doamna Sherwood, o directoare engleză, toți trecătorii indieni, bărbați și femei, erau obligați să se tîrască în patru labe — sau să fie biciuiți pe loc, în public...) Răspunzînd protestului lui Gandhi și al altor conducători indieni, secretarul de stat pentru India, Edwin S. Montagu, a trimis următoarea telegramă Viceregelui Indiei, lordul Chelmsford, la 26 mai 1920: „Guvernul majestății sale repudiază în mod expres doctrina pe care și-a bazat acțiunea generalul de brigadă Dyer". Ordinul dat populației de a se tîrî, adăuga Montagu, „constituie o ofensă împotriva oricărei norme de conduită a unui guvern civilizat". În fața unei comisii de anchetă, Dyer a declarat: „Probabil că aș fi putut risipi mulțimea fără să deschid foc în plin. Dar dorința mea a fost să le aplic o pedeapsă. Din punct de vedere militar, urmăream să le las o impresie pe care să n-o uite ușor". Gandhi relevă în memoriile sale: „Încercarea de a ne înjosi, de a ne trata ca pe niște viermi tîrîtori a făcut să pălească pînă și tragedia sîngeroasă de la Jallianwalla Bagh". Desigur, masacrul a atras atenția poporului Indiei și lumii întregi. Gandhi continuă: „Pe măsură ce am putut aprofunda investigațiile mele asupra atrocităților comise împotriva poporului, am fost pus în fața evidenței unor fapte de despotism arbitrar absolut de neconceput. Acestea m-au umplut de amărăciune." Gandhi are prilejul să cunoască numeroși englezi care îl dezaprobă pe generalul Dyer și pe cei care l-au folosit împotriva populației indiene. Va trage o concluzie nouă din tragedia de la Amristar. „Dacă nu am avea de ales decît între lașitate și dreptul la apărare prin forță — scrie Gandhi la 11 august 1920 —, atunci m-aș pronunța pentru violență și împotriva lașității. Dar, adaugă Gandhi, nu pot să predic pentru India doctrina sabiei. Sînt prea mîndru de patria mea".

Ahmedabad, 18 martie 1922. Dosarul nr. 45 este în fața tribunalului. Acuzat: Mohandas K. Gandhi. Patrule militare întărite păzesc clădirea unde se judecă procesul Gandhi. „Procurorul general, arată acuzatul, a spus lucrurilor pe nume, așa cum sînt ele... Nu am de gînd să ascund onoratului tribunal că pasiunea vieții mele este să predic cea mai profundă dezaprobare față de sistemul de guvernare impus Indiei. Nu doresc să cer milă sau circumstanțe atenuante. Mă aflu aici pentru a primi cea mai grea pedeapsă. Aceasta este prevăzută de o lege care face din comportarea mea o infracțiune deliberată — în timp ce eu consider că nu pot proceda altfel, dacă este vorba să dau ascultare celei mai înalte datorii de cetățean al țării mele. Singurul lucru pe care îl puteți face, domnilor judecători, este — fie să demisionați, fie să mă condamnați cu cea mai mare severitate, dacă sînteți convinși că sistemul pe care îl apărați și legea pe care o aplicați sînt bune..." Judecătorul C.N. Broomfield a pronunțat sentința: șase ani închisoare. A declarat ulterior: „Nu putem, totuși, ignora faptul că, în ochii milioanelor de compatrioți, Gandhi era un mare lider, omul unor înalte idealuri".

În 1931, după noi deținere și întemnițări administrative fără judecată, Gandhi era primit la Vicerege, spre

din presa de acum 50 de ani...

„O viață de om"

Nicolae Iorga a publicat, în martie 1934, cele trei volume ale autobiografiei sale: „O viață de om — așa cum a fost". Monumentala scriere va fi reeditată în 1976, într-un masiv volum de 956 de pagini. G. Călinescu va scrie despre opera și personalitatea lui Nicolae Iorga („Istoria literaturii române", 1941): „Schimbînd ceea ce-i de schimbat, N. Iorga a jucat în cultura românească, în ultimele patru decenii, rolul lui Voltaire. Personalitatea lui e covîrșitoare... N. Iorga apare masiv privit de departe, prin numărul uriaș de tomuri scrise și prin multiplicitatea preocupărilor sale... În istoria politică N. Iorga știe atît de multe, călcat cu mintea lui atîtea documente, încît memoria lui însăși va avea tăria unui document. El e specialist total, un istoric care a sorbit apa tuturor. Nu este cu putință să-ți alegi un domeniu oricît de îngust și umbrit din istoria română fără să constați că N.Iorga a trecut pe acolo și a tratat tema în fundamentul ei. Iorga este în istorie Virgiliu, Sf. Paul și Beatrice. În timp ce epigonii lui N. Iorga duc lupta pe o singură specialitate, N. Iorga ține piept ca specialist pe toate tărîmurile". Amintim că acest mare savant a scris și a publicat, în cincizeci de ani de muncă istovitoare, 1 250 de cărți și broșuri și 25 000 de articole pentru ziare și reviste — operă neegalată de nici un alt savant din întreaga lume.

amintita indignare a omului politic conservator, apărător al Imperiului britanic, Winston Churchill.

...„Nu sînt împotriva unei colaborări între India și Anglia ca parteneri egali. Aspir să fiu — nu cetățeanul unui imperiu, ci al unui Commonwealth, întemeiat pe egalitatea de drepturi. Nu are valoare o comunitate, un «partnership» în care o națiune impune voința ei altor națiuni. Voi accepta din toată inima o unitate între Est și Vest, care să nu fie întemeiată pe ideea forței. India, ca partener independent, va avea o contribuție de adus într-o lume prea încercată de război și vărsare de sînge. Sînt cuvintele cu care Gandhi și-a luat rămas bun de la britanici în 1931. Cît de adînc vrei să desparți India de Imperiu?, l-a întrebat pe Gandhi un membru al clubului Raleigh. Răspunsul a fost: „Pînă la separarea totală, pînă la independență. Dar vom rămîne interdependenți, dacă vom fi egali". La 15 august 1947, a fost proclamată independența Indiei. La 26 ianuarie 1950, patria lui Gandhi se declară oficial republică suverană.

Mai bine de treizeci și cinci de ani au trecut de cînd Gandhi și-a unit cenușa cu apele eterne ale subcontinentului indian. Mahatma, omul cu suflet mare, aparține poporului său, Indiei și omenirii. Este un semn bun — pentru capacitatea națiunilor și oamenilor de pretutindeni de a învăța mereu — faptul că filmul celor 8 premii Oscar, despre viața lui Gandhi, a fost făcut de un englez și interpretat de artiști aparținînd, între alții, celor două popoare — indian și britanic. Pentru că, așa cum spunea premierul Indiei, Indira Gandhi, „spiritul lui Mahatma, pe care filmul îl evocă, își propune să îndemne oamenii acestui pămînt să trăiască în pace și bună înțelegere, părăsind pentru totdeauna căile stropite cu lacrimi".

Florin Hera

Note

1. Jawaharlal Nehru (1889—1964) — unul din conducătorii luptei pentru independență ai Indiei, alături de Mahatma Gandhi. Lider al Congresului Național Indian, partidul care a condus țara la dobîndirea statutului de republică independentă în cadrul Commonwealth-ului. Prim-ministru al guvernului Indiei (1947—1964), Nehru a fost unul din „părinții fondatori" ai mișcării de nealiniere.

2. Natal și Transvaal, provincii din Republica Sud-Africană. Majoritatea populației, 68%, este formată din africani negri. 16% este populație albă, din care peste 60% dintre albi sînt locuitori de origine olandeză, „afrikaners" (cunoscuți și sub numele de „buri"), subjugați în sec. 19 de Imperiul britanic. În cele două provincii au venit în sec. 19 și 20 numeroși indieni și chinezi, ca lucrători și comercianți. Față de majoritatea africană, precum și față de locuitorii de origine asiatică, a fost și este aplicată o politică de apartheid, de discriminare rasială. Din 1909, Natalul și Transvaalul fac parte din Uniunea Sud-Africană, cu statut de dominion britanic. În 1961, după proclamarea R.S. Africane — sub dominația minorității rasiste — au fost rupte orice legături cu Commonwealthul, statele din această comunitate de națiuni neacceptînd, la rîndul lor, regimul de la Pretoria.

3. Smuts, Jan Christiaan (1870— 1950), om politic din Africa de Sud, mareșal britanic (1941); sprijinitor inițial al burilor, Smuts a devenit, ulterior, prim-ministru al Uniunii Sud-Africane. În 1939, a făcut parte din cabinetul de război al Imperiului britanic. Mareșalul Smuts a dus o politică ultraconservatoare cu scopul de a consolida dominația minoritară în Africa de Sud, împotriva majorității africane.

din presa de acum 50 de ani...

Ploaia artificială

În ziarul „Neues Wiener Journal", din 5 iunie 1934, celebra fiziciană franceză Irène Joliot-Curie, răspunzînd întrebărilor unui reporter, menționa: „Ne amintim că o savantă românică, d-ra Mărăcineanu, a anunțat, în 1924, descoperirea fenomenului radioactivității artificiale". Era o recunoaștere incontestabilă a meritelor compatrioatei noastre în această privință. Ștefania Mărăcineanu, lucrînd ca asistentă a doamnei Marie Curie, în 1924, cînd obținuse doctoratul în științe fizice, la Paris, a descoperit, prima, acest fenomen, dar nu și-a asumat paternitatea marii realizări, din cauza modestiei sale. Și-a continuat experiențele, ajungînd și la constatarea că expunerea la soare a unor substanțe radioactive produce condensarea norilor. De aici a venit abordarea unei teme îndrăznețe: provocarea ploii „artificiale". În aprilie 1934 face experiențe în Algeria, reușind să obțină prima ploaie „comandată" din istoria Saharei. „Plouă în Sahara!", este titlul unei comunicări făcute, în 1934, de către directorul laboratorului din Touggourt, referitoare la experiențele compatrioatei noastre, pe care le făcea subvenționată de statul francez. De la Ștefania Mărăcineanu pornește deci realizarea ploii cu mijloace de laborator.

Expediția AUTONOMOUS

Nopțile... Nopțile acelea, vreo două mii, n-au fost niciodată suficient de lungi sau de întunecate, îndeosebi pentru cei trimiși în misiunile cele mai primejdioase. Sub bolta lor, în anii celui de-al doilea război mondial, avioane fără semnalmente brăzdau cerul Europei. Uneori focuri aprinse, la momente dinainte stabilite, indicau ținta. Alteori lansările se făceau „în orb", doar pe baza coordonatelor locului. „Pasagerii", cum s-a întîmplat nu o dată, puteau dispărea, pentru totdeauna, victime necunoscute ale frontului din umbră.

Cuvînt banal — Autonomous —, însemnînd în traducere din limba engleză, cum este lesne de dedus — Autonom —, a dat impresia serviciilor secrete britanice că este o etichetă codificată perfectă pentru a acoperi și defini sarcina unei operațiuni clandestine, al cărei dosar avea să se găsească pe mesele de lucru ale celor mai înalte foruri din multe capitale.

Pe meleagurile „pădurii nebune", de la care ne-a rămas moștenire doar contemporana denumire a Teleormanului, zilele ultimei luni a anului sînt, cele mai multe, cețoase. Umiditatea mare și temperaturile scăzute îmbracă totul într-o pîclă alburie. Intensitatea ei crește dinspre noapte spre dimineață, ștergînd contururile și anulînd luminile. Ajunul celui de-al treilea Crăciun de cînd România fusese tîrîtă în război era tot atît de trist aici, ca și în orice loc al țării, al cărei viitor însuși părea învăluit în negură.

O ceață deasă se înstăpînise și în noaptea de 21 spre 22 decembrie 1943. Pe ecranul stației radar germane amplasate la Plosca, așezare cam pe la mijlocul drumului între Alexandria și Roșiorii de Vede, apăru, înainte de miezul nopții, un avion. Deși zbura la mare înălțime, fusese, probabil, reperat încă din momentul în care pătrunsese în spațiul aerian al Balcanilor de rețeaua de avertizare cu care forțele de ocupație împînziseră peninsula. Avionul, un „Liberator" cu patru motoare, decolase de cîteva ore din Benghazi. Date fiind condițiile meteorologice, s-a rotit un timp în zona comunei Plosca, de unde s-a îndreptat spre Roșiorii de Vede pentru a arunca manifeste. Pe aerodromul militar german de la Roșiori nu s-a dat alarma și nici antiaeriana n-a intrat în funcțiune. Prima impresie a fost că singuraticul mesager aerian făcuse călătoria pentru a răspîndi, ca și cu alte ocazii, îndemnuri în limba română împotriva Germaniei naziste și de a se cere pace. După 12 ore, însă, la 22 decembrie, la amiază, postul de jandarmi Plosca a raportat Inspectoratului județean, instalat la Turnu Măgurele, arestarea a trei ofițeri englezi, în uniformă, la liziera din vecinătatea comunei. Cei trei vorbeau perfect românește, aveau acte de identitate, erau neînarmați și dispuneau de un post de radio-emisie. După parașutare, ceața îi împiedicase să ia legătură cu cineva și fuseseră descoperiți cînd au cerut informații unor localnici pentru a se orienta. Între Turnu Măgurele și Inspectoratul General al Jandarmeriei din București, care a alarmat și Serviciul secret de informații, telefoanele au început să sune fără întrerupere.

Enervare în subsolul blindat

Pomii își reînnoiau veșmintele pentru a cincea oară de la izbucnirea războiului, dar adierile primăverii nu aveau cum pătrunde în subsolul blindat de la „Storey's Gate". Aici își instalase cartierul general premierul W. Churchill, după ce o bombă germană distrusese parțial reședința oficială de pe Downing Street 10. Aflat la 21 de metri sub inima Londrei, Whitehall — cu laturile sprijinite pe Downing Street, cu clădirile în stil victorian ale Foreign Office și Ministerului de Război, pe Mall — locul de plimbare publică — și pe parcul Saint James, în uriașul complex subteran pulsa activitatea de rutină în seara ultimei zile de aprilie 1944. În camera hărților, situația operațiunilor de pe toate fronturile de luptă era permanent modificată pe baza celor mai recente comunicări. Membrii secretariatului personal se pregăteau pentru o nouă noapte de lucru, premierul obișnuind să se retragă foarte tîrziu și să-și rezolve o parte a corespondenței dimineața în dormitorul din vecinătatea biroului său. Dat fiind decalajul orar, la Washington era după-amiază și se mai putea ca premierul să dorească o convorbire la Casa Albă prin telefonul special, instalat într-o cămăruță cu aparență de toaletă.

O telegramă adusă de la Foreign Office, spre miezul nopții, l-a făcut pe secretarul de serviciu să o depună imediat într-una din cele două cutii aflate pe masa de lucru a primului ministru. Era cutia cu mențiunea **„Acționează azi"**. Deoarece în mai tot cursul lunii aprilie ministrul de externe Anthony Eden fusese bolnav, iar Churchill îi preluase temporar funcția; fiindcă întreținea ocazional și o corespondență directă cu V.M. Molotov, comisarul poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S., premierul n-a fost, acum, prea surprins că îi fusese adus de la acesta un nou mesaj „personal și secret".

Pe măsură ce citea, temperamentul său vulcanic izbucni. Molotov cerea „o explicație" în legătură cu prezența la București a trei ofițeri englezi, dintre care doi au fost asociați cu capitalul străin din petrolul românesc și care, după parașutare și arestare, foloseau un aparat de emisie pentru a transmite mesaje cifrate. Pentru Molotov era vorba de „o misiune semi-oficială britanică pe lîngă guvernul Antonescu, al cărei scop guvernul sovietic nu îl cunoaște". Enervat, ofensat și intuind implicații adverse intereselor imperiului britanic, Churchill schițează imediat un proiect de răspuns: „Mă aștept ca dv. și Stalin să mă credeți cînd vă spun că nu știu absolut nimic despre această afacere și pot doar presupune că insistați asupra unei descoperiri iluzorii... În toată chestiunea privind România eu acționez împreună cu dv. și Stalin... Sînt gata să cooperez cu dv. în orice mod. Sînt gata să înlătur pe oricine ar sta în cale... Ați fi, pur și simplu, irațional dacă presupuneți că sîntem implicați în vreo intrigă cu România, sau cu oricine din România... Spuneți-mi ce vreți, aveți încredere în mine și nu fiți neîncrezători".

Instinctul său politic, format de-a lungul deceniilor de furtunoasă participare la viața publică și culisele ei, îl fac totuși să ceară la Foreign Office lămuriri. Versiunea primită nu-l mulțumește, întărindu-i suspiciunea că se duce acolo o politică proprie, nu întotdeauna conformă dorințelor sale. Ofensat, însă, de tonul scrisorii, premierul decide să transmită răspunsul pe care îl întocmise inițial, dar netezindu-i asperitățile de limbaj. La 7 mai, nesatisfăcut de argumentele din informarea de la

Foreign Office, Churchill îi tuna lui Eden, revenit din convalescență: „De ce doi din cei trei membri ai misiunii au fost aleși dintre petroliști importanți? Am impresia că S.O.E. (Direcția operațiunilor speciale — n.n) se bălăcește într-un mod ignorant în tot felul de situații delicate... Este un lucru foarte periculos ca relațiile dintre două puternice forțe, ca imperiul britanic și U.R.S.S., să fie tulburate de aceste mărunte înțepături, ca între persoane obscure care își fac de cap departe de suprafață. **Doresc să discutăm întreaga activitate a S.O.E. și mă gîndesc dacă nu ar trebui să o** divizăm **între Armată și Foreign Office".**

„Incendiați Europa"

Cînd, în noaptea de 10 mai 1940, Winston Churchill, desemnat prim ministru de cîteva ore, s-a reîntors în clădirea Amiralității, unde își avea apartamentul de la numirea cu cîteva luni în urmă în funcția echivalentă ministrului flotei militare, telegramele confirmau că Wehrmachtul înainta, ca un rulou compresor, peste Belgia și Olanda. Invazia fusese declanșată în zori. La Londra, ea a precipitat căderea guvernului Chamberlain. Era limpede că, ocolindu-se sistemul de fortificații al „liniei Maginot", trupele germane vor pătrunde pe o altă direcție în Franța, ceea ce mai făcuseră și în timpul primului război mondial. După trei zile, prezentînd Camerei Comunelor noul guvern, în care își rezervase și ministerul apărării, Churchill a declarat cu retorica sa caracteristică: „Nu am nimic altceva de oferit decît sînge, trudă, lacrimi și sudoare... Mă întrebați care este țelul nostru? Vă pot răspunde într-un singur cuvînt: Victoria..."

Pe lîngă victorie și afirmarea pozițiilor Angliei în lume (în noiembrie 1942, a și spus: „nu am devenit primul ministru al regelui pentru a prezida lichidarea imperiului britanic"), scopul său strategic cel mai urmărit era transformarea Mediteranei într-o **Mare Nostrum.** Nu aveau să treacă nici 40 de zile de la preluarea guvernului de către Churchill, și Marea Britanie a rămas singură în fața Germaniei naziste. În aceste condiții, nu este surprinzător terenul pe care l-a cîștigat la Londra teoria că subversiunea poate juca un rol strategic independent, comparabil ca importanță cu cel al forțelor terestre sau aeriene. Admirator declarat al colonelului T.E. Lawrence, care, în timpul primului război mondial, instigase și participase la revolta arabă în Imperiul otoman, noul premier împărtășea opinia șefilor de stat major, încă înaintea capitulării Franței, că o componentă principală în vederea înfrîngerii Germaniei ar consta în provocarea „unei largi revolte în teritoriile cucerite". Churchill, care acorda o enormă importanță spionajului și subversiunii, era însă nemulțumit de activitatea serviciilor secrete. Abia instalat pe puntea supremă de comandă, îi și scria colaboratorului său militar, generalul Ismay: „Nu sînt satisfăcut nici de cantitatea și nici de calitatea informațiilor primite"[1].

La 1 iulie 1940 un consiliu interministerial este însărcinat să elaboreze proiectul unui nou organism care să coordoneze toate acțiunile de sabotaj și subversiune împotriva inamicului. Pe loc se ivi o controversă: cine să fie autoritatea „tutelară"? Foreign Office, șefii de state majore, Ministerul de război, S.I.S. o revendicau. La ședința din 22 iulie a cabinetului de război, Churchill, căpătînd aprobarea pentru crearea Direcției Operațiunilor Speciale (S.O.E.), a cărei misiune a rezumat-o în două cuvinte, „Incendiați Europa", a rezolvat și problema subordonării. Conducerea superioară a fost încredințată lui Hugh Dalton, laburist și titular al Ministerului Economiei de Război, departament pe care tot Churchill îl poreclise „ministerul războiului neonorabil".

Primul ministru nu se gîndea, însă, ca noul organism să se ocupe numai de „conducerea tuturor acțiunilor care vor fi acum întreprinse împotriva inamicului pe continent prin intermediul sabotajului și subversiunii". După ședința de cabinet în care a primit binecuvîntarea planului, premierul îi scrie ministrului de război, Anthony Eden, care, la sfîrșitul anului, avea să devină ministru de externe: „Este evident urgent și indispensabil de a face totul pentru a obține în secret cele mai bune informații posibile asupra forțelor germane în diverse țări ocupate, pentru a stabili strînse contacte cu populațiile locale și pentru a instala în rîndurile lor agenți. Sper că această misiune să fie îndeplinită pe o foarte mare scară și conform împrejurărilor de către noua organizație pe care ministerul războiului economic a fost însărcinat să o constituie".

---

1 Existau mai multe servicii secrete, care, adeseori, acționau la concurență, și rivalitatea dintre ele s-a extins pe măsură ce s-au și înmulțit. M.I. (Military Intelligence) 5, sau serviciul de securitate, îndeplinea mai ales funcții de contraspionaj. M.I. 6 sau S.I.S. (Secret Intelligence Service) avea o structură complexa, în care se detașa secția D cu două componente — S.O.1 (propaganda subversivă) și S.O.2 (acțiuni de sabotaj și diversiune). Armata, Flota, Aviația își aveau de asemenea, propriile servicii secrete. În decembrie 1939 s-a creat M.I.9 pentru activitatea legată de prizonierii căzuți la inamic și de prizonierii inamicului, ultimul aspect fiind preluat în decembrie 1941 de un nou organism — M.I.19. Decodarea și descifrarea traficului de corespondență străin se efectuau de către G.C. and C.S. (The Government code and cypher school). Foreign Office tutela, de asemenea, numeroase activități din sfera serviciilor secrete, iar diferite alte ministere își creaseră propriile organisme de informații pentru a fi la curent cu activitățile din domenii echivalente. Foreign Office și Ministerul Informațiilor patronau propaganda subversivă, iar ultimul minister elabora zilnic un amplu buletin al presei din Germania și alte țări de pe continent. Un serviciu special de ascultare urmărea emisiunile de radio.

Pe strada lui Sherlock Holmes

Baker Street e un fel de „strada mare" a Londrei, un vad comercial pentru publicul larg. Faima străzii provine, însă, nu de la puzderia de magazine universale, este chiar anterioară apariției lor și s-a răspîndit de mult pe glob. N-ar fi exclus ca, și azi, la oficiul poștal din cartier, să se mai primească de la vreun hîtru sau de la un naiv admirator o carte poștală pe adresa: Baker Street 221 b. Acolo își plasase, într-un apartament inexistent, Arthur Conan Doyle pe celebrul său detectiv Sherlock Holmes.

În 1940, oamenii de afaceri de pe Baker Street, dintre care unii fuseseră atrași în activitatea S.O.E., au fost solicitați să pună la dispoziție imobile pentru noul organism. Primul cu o asemenea destinație a fost la nr. 62—64. A urmat, pe aceeași stradă la nr. 82, o clădire a birourilor societății de magazine universale Marks and Spencer, numită St. Michael House și care era și eticheta cunoscută a unor produse de rufărie de corp. Aici a fost mutată conducerea S.O.E., intrarea fiind printr-o străduță ce duce la spatele clădirii. Cei care veneau aici cu greu puteau fi deosebiți de funcționarii birourilor din alte imobile. Peste drum, pe Baker Street 83, într-o tristă casă de cărămidă roșie, era singurul sediu al S.O.E. — în împrejurimi existau și altele — pe care se afla o placă de identificare, dar pe care scria doar: Birou de cercetări interservicii.

Ofițeri superiori experimentați în acțiuni pe teritorii străine, diplomați de prim rang, oameni de afaceri versați în treburi internaționale s-au instalat la St. Michael House și în alte locuri de pe Baker Street. Secția de cercetări a Serviciului de Informații Militare (M.I.R.) din ministerul de război, S.O.1 și S.O.2 au fost integrate la baza S.O.E., deși ulterior S.O.1 a devenit un organism separat — Direcția războiului politic (Political Warfare Executive) — însărcinat cu declanșarea haosului în Europa dominată de naziști, prin subminarea moralului inamicului.

Vreme îndelungată, secretul a fost atît de bine păstrat, încît existența S.O.E. nici n-a fost știută, iar rezultatul operațiunilor atribuit altor servicii secrete britanice. Inițiații obișnuiau să desemneze S.O.E. ca „banda de gangsteri". Instalarea cartierului general S.O.E. pe Baker Street dă, însă, și măsura în care pragmatismul este dublat de umor englez.

„Casa secretă" din apropierea Nilului

Metropola egipteană de pe Nil continua să arate ca o tabără militară, chiar și după ce amenințarea diviziilor mareșalului Rommel din „Afrikakorps" fusese înlăturată. Șoferii de taxiuri, ale căror mașini ridicau nori de praf spre cerul tropical, obișnuiau să arate complice pasagerilor lor o clădire masivă — Rustom Building —, numind-o Casa Secretă. S-a întîmplat ca astfel de afirmații să fie înregistrate chiar de ofițeri din S.O.E., ale căror uniforme nu se deosebeau de cele ale mulțimii de militari care împînzeau orașul — sediu al Comandamentului Orientului Mijlociu și al organismelor și serviciilor subordonate.

Din necesități practice privind o mai mare apropiere de „teatrele" respective de operațiuni și de coordonare cu instanțele în a căror competență pe plan militar intra și zona Europei de sud-est și centrale, la Cairo fuseseră amplasate și secțiile S.O.E. pentru Albania, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România și Ungaria. Întreaga ramură S.O.E. de la Cairo, cu sediul la Rustom Building, purta denumirea codificată de **Forța 133.** Pe baza unui aranjament încheiat în septembrie 1942, între S.O.E. și Oficiul Serviciilor Strategice (O.S.S.) al Statelor Unite, englezii aveau rolul conducător al acțiunilor în Balcani. Cînd, însă, în toamna anului următor, președintele F.D. Roosevelt a solicitat inversarea atribuțiilor, Churchill a refuzat, precizîndu-i nu numai că este o zonă de deosebit interes pentru imperiu, dar și faptul că britanicii au, de acum, în Balcani, 80 de misiuni speciale. În cele din urmă, activitatea O.S.S. privind Bulgaria și România a fost transferată de la Cairo la Istanbul, unde S.O.E. avea, de altfel, o puternică filială, care acționa în contact strîns cu cea funcționînd pe lîngă ambasada britanică din Ankara.

Serviciul Secret de Informații (S.S.I.) român, după ce procedase la arestarea grupului R. Georgescu, care ținea legătura cu filiala S.O.E. din Istanbul și era unul dintre canalele de comunicare cu liderul național-țărănist Iuliu Maniu, considera că „secțiunea românească" pe lîngă „serviciile de informații din subordinele directe ale înaltului comandament englez din Cairo" concentrează „o seamă de așa-zișI experți, între care se găsesc englezi care au lucrat în România, în petrol, în bănci, în afaceri comerciale, în presă și în diplomație". Dintre persoanele enumerate, S.S.I. acorda mai mare atenție lui „Masterson, proprietarul societății de petrol «Unirea», al cărui frate joacă un rol important în băncile din City", și lui de Chastelain, „fost director comercial al societă-

ții de petrol «Unirea»" și care „pare să fi fost rezidentul Intelligence-Service-ului în România". Într-adevăr, după cum a scris în memoriile sale, apărute în 1965, fostul colonel B. Sweet-Escott, care, din martie 1944, a și coordonat secțiile bulgară, română și ungară ale **Forței 133,** „G. de Chastelain a fost principalul nostru reprezentant la București (pînă la ruperea relațiilor diplomatice de către Marea Britanie în februarie 1940 — E.P.), unde a petrecut vreo paisprezece ani la una dintre companiile petroliere", iar, în vara 1941, conducea activitatea S.O.E. din Turcia. În primăvara 1943, el a părăsit Istanbulul și, timp de cîteva luni, a îndeplinit o misiune în Statele Unite și Canada, legată, între altele, de recrutarea și pregătirea de agenți pentru **Forța 133.** În ce îl privește pe E. Masterson, după ce, în noiembrie 1940, a fost trimis la Belgrad cu rangul de prim secretar de legație, i s-a încredințat conducerea unei secțiuni de „acțiune politică" S.O.E. la Cairo, în vara lui 1941, după care a preluat secția de „subversiune politică", în Balcani. După intrarea Statelor Unite în război și pînă în noiembrie 1942, a fost trimis la Washington pe lîngă Coordonatorul informațiilor secrete și, din luna iunie a aceluiași an, șeful O.S.S. — William Donovan — „pentru a-l sfătui în problemele Balcanilor și Orientului Mijlociu". Colonelul E.C. Masterson a revenit la Cairo într-o poziție cheie a **Forței 133,** în special în legătură cu România.

Misiunea „Ranji"

Antrenarea de echipe ale S.O.E., din primăvara anului 1943, pentru a fi trimise în România, se asocia cu faptul că, deși contactele cu Maniu continuau prin intermediul a diferite canale (legațiile la București ale unor țări neutre, diplomați români, mesaje codificate ale postului de radio B.B.C.-Londra în emisiunile de luni în limba germană etc.), liderul național-țărănist, cu excepția unor memorii de protest adresate guvernului antonescian, se menținea în expectativă. La Rustom Building, după cum consemna B. Sweet-Escott, se considera că „deși România era complet epuizată de război, pregătirile lui Maniu nu păreau niciodată să ducă la acțiune. În consecință, s-a hotărît în vara lui 1943 să fie trimisă o misiune denumită **Ranji,** condusă de maiorul David Russell, în Iugoslavia, în speranța că va putea ajunge în România și să intre în contact cu Maniu. Russell a fost parașutat cu succes în luna august, a trecut Dunărea, s-a întîlnit cu un reprezentant al lui Maniu"[2]. Din aceeași sursă rezultă că Russell a fost asasinat, în scurt timp, „în condiții neelucidate". Operatorul său de radio, locotenentul Nicola Antonio Vella (Nicolae Țurcanu) a continuat să acționeze. Adăpostit în casa fiicei prințului Știrbei, Vella-Țurcanu (alias Reginald, în corespondența secretă britanică) a asigurat legătura radiotelegrafică a grupului Maniu cu ramura S.O.E. care acționa în Balcani.

Soarta misiunii **Ranji** a pus pe rol trimiterea unui nou grup. Mai ales că, în luna august, survin demersuri ale guvernului antonescian care se declară gata a „coopera cu o forță anglo-americană care ar intra în Balcani înaintea rușilor". Pe fundalul crizei regimului dictaturii militar-fasciste, ca urmare a situației revoluționare ce cuprindea țara, a opoziției față de războiul în care fusese tîrîtă România alături de Germania nazistă, a cotiturii în desfășurarea marii conflagrații, guvernul antonescian a început să se preocupe activ de ceea ce se considera la Londra că este „biletul de întoarcere". Începerea debarcării anglo-canadiene în sudul peninsulei italice și anunțarea semnării armistițiului italian de către guvernul Badoglio, în primele zile ale lunii septembrie, întăreau convingerea, după cum arătau rapoartele diplomatice sosite la București, că, „la începutul toamnei, se va produce debarcarea în Balcani".

În octombrie, viceconsulul român la Istanbul a luat contact cu reprezentații S.O.E. „din partea unui grup de generali și unui mare număr de ofițeri superiori din armată", care „doreau să-l răstoarne pe Mareșalul Antonescu"[3]. În aceeași lună, Maniu a comunicat prin canalul S.O.E. ca ar fi dispus să sosească în Orientul Mijlociu. I s-a răspuns, după cum informa, la Foreign Office, diplomatul C.E. Steel, care conducea Comitetul Unit de Informații Secrete din raza de activitate a Comandamentului Orientului Mijlociu, că „politica noastră constă în a nu lua în considerare vreo propunere de pace din România, pînă nu este, de asemenea, adresată guvernelor Statelor Unite și sovietic și ia forma unei oferte de a semna capitularea necondiționată la cei trei aliați principali". La Londra se aprecia „inoportun" momentul solicitării, deoarece, cum preciza un document al Foreign Office din 16 octombrie: „Noi... ne propunem... să căutăm o politică comună cu rușii și americanii. Dacă... l-am scoate brusc pe Maniu, ca pe un iepure din pălărie, rușii, probabil, vor gîndi că vrem să-i înșelăm, și orice șansă de a ajunge la o înțelegere ar fi, în mod corespunzător, redusă".

Căutînd să clarifice tabloul situației, S.O.E. transmite, totodată, la sfîrșitul toamnei 1943, din diferite surse, că în România „Partidul Comunist și-a dezvoltat, acum, mult activitățile sale și sfera de influență".

---

[2] Istoricul Elizabeth Barker, care în anii 1942—1945 a fost șeful Regiunii Balcani în Direcția războiului politic, dă gradul de căpitan pentru Russel, iar luna parașutării — iunie. S-ar putea ca ambele date să nu fie eronate, deoarece, și după alte surse, parașutarea a fost în iunie, iar sosirea în România în august.

[3] Despre acest demers, Foreign Office a informat la Washington și Moscova, în februarie 1944.

Forța 133 dorea să trimită un **consul** propriu la București, mai ales că, în noiembrie, statul major imperial, fixînd lista operațiunilor speciale în următoarea perioadă, stabilise pe primul loc Balcanii.

De la Moscova la Cairo

„Tatonările de pace" s-au aflat, din inițiativa lui Anthony Eden, pe agenda primei conferințe a miniștrilor de externe ai U.R.S.S., Marii Britanii și S.U.A., din capitala sovietică, ale cărei lucrări s-au desfășurat între 19 octombrie și 1 noiembrie. Eden a primit un răspuns negativ în privința unui contact sovietic cu Maniu, Molotov declarînd că tratativele cu „România, Ungaria și Finlanda, care luptă împotriva noastră, pot fi numai în problema capitulării fără condiții". Într-o rezoluție, Conferința a consemnat că „cele trei guverne au căzut de acord să se informeze reciproc, imediat ce vor primi orice fel de tatonări de pace din partea unui guvern, fie ale unui grup, fie individuale dintr-o țară cu care oricare dintre cele trei țări se află în război. Cele trei guverne sînt, de asemenea, de acord să se consulte împreună în vederea concertării acțiunilor privind astfel de avansuri (propuneri)".

De la Moscova, Eden a sosit la Cairo, unde are patru runde de convorbiri (5—8 noiembrie) cu ministrul de externe al Turciei, Numan Memencioglu, pentru a-i cere intrarea în război pînă la sfîrșitul anului. Tot în capitala egipteană, ministrul de externe britanic și generalul Ismay au discutat pe larg cu Comandamentul Orientului Mijlociu, cu ministrul-rezident britanic în această zonă, cu diplomații britanici pe lîngă guvernele grec și iugoslav în exil, cu reprezentanții S.O.E. și alți factori importanți care-și desfășurau aici activitatea și ale căror antene se extindeau în întreaga Europă de sud-est.

Pregătirile în vederea trimiterii unei noi misiuni S.O.E. în România, botezată de această dată **Autonomous,** sînt încheiate și, chiar în luna noiembrie, se face o primă tentativă. „Avionul — scrie B. Sweet-Escott — a căutat două ore zona de lansare, a eșuat să o găsească și și-a epuizat combustibilul pe drumul de întoarcere. Grupul a fost, totuși, în stare să ajungă în Italia. La a doua încercare, semnalele de pe pămînt nu au putut fi văzute".

Inițial, afirmă Elizabeth Barker, se stabilise ca misiunea **Autonomous** „să organizeze dislocarea violentă a sistemului de comunicații și, totodată, poate «un fel de lovitură de stat»". De fapt, scopurile misiunii erau mult mai vaste, deși, nici în prezent, nu pot fi complet elucidate, lipsind încă numeroase piese de natură să completeze tabloul. Oricum, la mijlocul lui noiembrie, guvernul britanic anunță la Moscova și Washington primirea unui mesaj de la Maniu, care exprimă dorința de a trimite un delegat special **din** România „pentru a discuta aranjamentele unei schimbări în această țară". Guvernul britanic propunea să se răspundă că „emisarul său va fi primit, înțelegîndu-se că unica lui funcție va fi să discute detaliile privind răsturnarea actualului regim din România și înlocuirea lui cu un guvern pregătit să capituleze necondiționat în fața celor trei aliați".

Molotov și-a dat asentimentul la 18 noiembrie, atrăgînd, totodată, atenția ambasadorului britanic că, în orice convorbiri directe de acest fel, guvernul sovietic consideră absolut necesar să fie reprezentat.

Eșuarea primelor două încercări de parașutare a misiunii **Autonomous** fac să intervină, în această cursă de viteză, noi elemente, cu implicații incomparabil mai mari în desfășurarea războiului. La Teheran, între 28 noiembrie—1 decembrie, Roosevelt, Stalin și Churchill adoptă decizia lansării principalei operațiuni anglo-americane în nord-vestul Franței în primăvara următoare, după ce insistențele premierului britanic privind o debarcare în Balcani nu sînt acceptate. „Churchill a fost întotdeauna interesat, cu pasiune, de posibilitățile strategice (ce s-ar fi deschis) ale luptei cu germanii în Balcani, fie prin operațiuni militare ortodoxe sau atacuri aeriene, ori prin contactele S.O.E. și sprijinul pentru mișcările de rezistență... Deciziile strategice luate la Teheran excludeau, virtual, metodele militare ortodoxe, exceptînd Grecia, dar atacuri aeriene, raiduri de comando, acțiuni de gherilă și contactele politice ale S.O.E. încă ofereau perspective tentante" (E. Barker).

După Teheran, Churchill și Eden revin la Cairo pentru a continua discuțiile cu Roosevelt. La 4 decembrie, pilotul personal al lui Churchill îl aduce în capitala egipteană pe președintele Turciei, Ismet Inönü. Dar acesta nu acceptă intrarea în război. După cum a declarat, ulterior, președintele Inönü, atunci cînd a plecat la Cairo, nu știa că există divergențe între anglo-americani în ce privește intrarea Turciei în război: „Dar, rapid și-a dat seama că președintele Roosevelt nu era prea entuziasmat de a vedea Turcia în război. Acest fapt — a spus președintele Inönü profesorului turc Ulman — l-a intuit, dîndu-i forța de a rezista presiunilor britanice și de a lega, și mai mult, problema beligeranței turcești de o lungă listă de ajutor militar".

Ultimele evoluții s-au întrepătruns în țesătura misiunii **Autonomous.** Problema a fost abordată cu participarea lui Eden. S.O.E., conform unui raport al lui C.E. Steel, trimis la Londra, urma să comunice lui Maniu că „delegatul trebuie să fie în măsură să-i satisfacă pe aliați, reprezentînd pe cei care sînt gata, dacă este necesar, să execute o lovitură de stat și să procedeze la capitularea necondiționată, acestea trebuind să fie precis știute de el — metoda propusă de realizarea capi-

tulării și, de asemenea, numele membrilor noului guvern. Această problemă a fost discutată cînd Secretarul de stat (Eden) a fost la Cairo, la reîntoarcerea de la Teheran, și s-a decis ca reprezentantul lui Maniu să vină la Cairo, unde putea să-i întîlnească pe reprezentanții britanic, sovietic și **posibil** (subl. E.P.) american".

În seara de 21 decembrie, de pe aeroportul din Benghazi, pornește misiunea **Autonomous**. B. Sweet-Escott scrie: „Lansarea s-a făcut cu succes, dar numai la cîțiva kilometri de locul unde erau așteptați. În cîteva ore, de Chastelain și Ivor Porter au fost arestați. Am aflat prin Reginald că erau în siguranță, dar închiși la cartierul general al jandarmeriei din București".

La Rustom Building, situația e examinată pe toate fețele, mai ales că sînt de așteptat fulgere și tunete chiar din Olimpul churchillian, dat fiind implicațiile internaționale. La 28 decembrie, **Forța 133** atrage atenția Foreign Office-ului, că „nici guvernele sovietic, nici al Statelor Unite nu au fost informate despre operația «Autonomous», care s-a desfășurat atît de tare rău... În mod cert, nu vom putea extinde operațiunile noastre în România, așa cum sîntem pe cale să o facem, fără ca, cel puțin, să spunem ceva rușilor în termeni generali; altfel ei, în mod inevitabil, vor face cele mai rele interpretări asupra eforturilor noastre. Acest pericol este accentuat de regretabilul sfîrșit al ultimei noastre încercări, care, în orice moment, ar putea rezulta în lansarea de către inamic a unei povești tendențioase despre Serviciul Secret britanic, care încearcă să aranjeze un front anti-sovietic cu România."

Dar, de ce ți-e teamă nu scapi...

O știre dată din Budapesta

La Inspecția navală engleză din Istanbul, paravan local al S.O.E., și la consulatul britanic din metropola de la Golful Cornului de aur, ca și la ambasada din Ankara, dimineața de 16 ianuarie 1944 a început printr-o constatare neplăcută. Telegrame cu mențiunea „prioritate" au fost transmise la Cairo și de la Rustom Building la Londra: în presa turcă a apărut, datată Budapesta — 15 ianuarie 1944, o informație despre „Trei parașutiști britanici (care) au descins la 24 decembrie în provincia Deliorman și, după ce s-au adresat unui mare moșier cu numele de Papian, au cerut să fie conduși la Comandamentul Jandarmeriei, unde au spus că doresc să vorbească primului ministru român într-o problemă urgentă și importantă... Toți trei vorbesc perfect românește. Conform relatărilor, aceste persoane au fost primite de importante persoane civile și oficiale la București. Este îndoielnic dacă mareșalul Antonescu le-a primit. Se spune că ei au arătat românilor copia fotografică a propunerilor făcute rușilor de germani, conform cărora germanii ar lăsa rușilor teritoriul românesc pînă la rîul Siret". Supozițiile cele mai sumbre, privind exploatarea de către inamic a misiunii **Autonomous,** se confirmau. **Urbi et orbi** se dezvăluia că o misiune fusese trimisă în România, fără ca Washingtonul sau Moscova să fi fost informate.

Abia fusese primită la Londra această comunicare și o telegramă a ambasadei britanice la Moscova atrăgea atenția că, la 17 ianuarie, ziarul „Pravda" publicase, sub titlul „Zvonuri la Cairo", următoarea notiță: „Cairo, 12 ianuarie (de la corespondentul Pravdei). Conform unor informații demne de încredere provenind din surse grecești și iugoslave, o întrevedere secretă între două personalități britanice importante și Ribbentrop (ministrul de externe al Germaniei — E.P.) a avut loc recent într-un oraș de pe coasta peninsulei iberice. Scopul întîlnirii a fost lămurirea condițiilor unei păci separate cu Germania. Se presupune că întrevederea nu a fost fără rezultat". Știrea a fost întîmpinată cu proteste la Foreign Office, dar și cu supoziții că era un fel de răspuns la afirmațiile presei turcești.

După două zile, S.O.E—Istanbul primește, printr-un curier, o primă informare asupra soartei grupului de Chastelain, de la o persoană din anturajul lui Maniu: „Ei sînt bine tratați de guvern în cazarma din Ștefan cel Mare, de lîngă cartierul general al poliției. Nu există pericolul de a fi predați germanilor, deși au cerut-o. Stația de emisie a fost provizoriu închisă din motive de siguranță. Răspundeți dacă de Chastelain n-a adus un mesaj pentru Maniu sau Mihai Antonescu". De altfel, Bucureștii abundau în zvonuri privind grupul de Chastelain, iar misiunile diplomatice, inclusiv ale celor neutri, se interesau activ de soarta lui, ceea ce oferea canale suplimentare pentru S.O.E. de a se ține la curent cu unele date ale situației.

24 ianuarie 1944 a căzut într-o luni, ziua de mesaje codificate prin emisiunea B.B.C. în limba germană, și i s-a transmis lui Maniu: „De Chastelain are comunicări verbale direct legate de instruirea emisarului pe care ați declarat că îl veți trimite în Orientul Mijlociu". Între timp, la Londra se decide ca reprezentantul S.O.E. la Moscova să informeze organismele sovietice corespunzătoare, și, la 28 ianuarie, i se fixează scheletul comunicării: „1. Misiunea constă din trei ofițeri britanici parașutați în România la 22 decembrie. 2. Obiectul misiunii era contactarea lui Maniu pentru a se asigura să înțeleagă clar termenii capitulării necondiționate înainte de a trimite un emisar să discute modalitățile cu reprezentanții celor trei puteri în Orientul Mijlociu. Se spera, de asemenea, că misiunea noastră va fi în măsură să-l ajute pe Maniu în organizarea unei lovituri de stat. 3. Misiunea noastră nu a dus nici un fel de documente, exceptînd tabelele de cifrare. Relatările că au fost duse documente referitoare la propuneri

de pace ale Germaniei sînt absolut (repetăm absolut) false.[4]. Improbabil ca Maniu să aibă vreo comunicare directă cu acești ofițeri, dar informații sugerează că au fost contactați de Mihai Antonescu". Peste alte cinci zile, Foreign Office precizează ambasadei la Moscova: „Zvonurile false descrise în paragraful 3 au fost publicate în presa turcă din 16 ianuarie".

La sfîrșitul lunii ianuarie, revine la post, de la București, ministrul român în Turcia, Al. Cretzianu. Acesta fusese numit în toamnă în fruntea legației din Ankara pentru a asigura un canal de comunicări „discrete" și pleda în favoarea unei debarcări anglo-americane în Balcani, care să implice și antrenarea Turciei în război.[4]. La 29 ianuarie, Cretzianu se întîlnește la Istanbul cu colonelul E.C. Masterson, cu care se cunoștea foarte bine din România, și reprezentantul S.O.E. transmite eșaloanelor superioare: „Mareșalul (Antonescu) i-a spus lui Cretzianu că de Chastelain a dorit să-l vadă, dar aceasta i-a fost imposibil. Cretzianu este, totuși, de părere că, în fapt, ei s-au întîlnit, deoarece mareșalul a fost, timp de două ore, într-o seară, într-un loc ferecat, ceea ce nu s-a mai întîmplat. El crede că de Chastelain s-a văzut de asemenea cu Mihai Antonescu, dar acesta din urmă nu admite așa ceva"[5]. Conform aceluiași raport S.O.E., Cretzianu a înmînat un mesaj codificat, scris de mînă de G. de Chastelain, în care arată că paraşutarea n-a decurs conform instrucțiunilor și că, după douăsprezece ore, au fost arestați, că erau bine tratați și se vor strădui să-și îndeplinească misiunea, „dar cere unele indicații asupra soartei viitoare a României, fără de care nu va fi posibil să obțină vreun rezultat". Raportul mai conține: „Notă: Este de observat că precedentul mesaj nu include semnul convențional stabilit, după care colonelul de Chastelain era un agent liber în momentul cifrării și, în consecință, trebuie să se presupună că mesajul și metoda de cifrare au fost supravegheate". Precizarea irită la Foreign Office, și O. Sargent, adjunctul lui A. Eden, pune rezoluția: „Românii să se adreseze rușilor". Dar, încă la 16 ianuarie, guvernul britanic comunicase la Moscova că, avînd în vedere că armatele sovietice „vor fi primele care vor ajunge în România, guvernul sovietic va juca rolul principal în stabilirea condițiilor armistițiului". La 30 și 31 ianuarie, trupele Fronturilor 3 și 4 ucrainiene au trecut la ofensivă, apropiindu-se de Bug. La 1 februarie, colonelul Masterson anunță pe Cretzianu că cei trei aliați sînt de acord să primească un emisar de la București la Cairo.

Raportul din 29 ianuarie, trimis de S.O.E.—Istanbul, îi atribuia lui Cretzianu și următoarea afirmație: „Ungurii au fost furioși de sosirea ofițerilor britanici și ei au fost cei care au inventat povestea că aceștia au adus fotocopia propunerii de pace germane făcută Rusiei". Oricum s-ar interpreta această declarație, cert este că, la 9 septembrie 1943, împuterniciți ai guvernului britanic și regimului horthyst semnaseră, pe o navă în Marea Marmara, acordul preliminar, strict secret, prin care Ungaria se obliga să depună armele în momentul în care puterile aliate vor ajunge la granițele sale, iar, în decembrie, ofițeri unguri și americani de la misiunile diplomatice din Ankara au avut convorbiri privind ieșirea din război. Guvernul horthyst n-a primit asigurări certe privind frontierele, dar sconta că, prin aceste acte, se va bucura de o atitudine binevoitoare, cel puțin în cazul celor cu țările care nu erau atunci în coaliția antihitleristă.

Corespondență secretă cu încărcătură întîrziată

Deși în răspunsul din 2 mai 1944 Churchill îl asigurase pe Molotov asupra „condițiilor de capitulare pe care le-am aranjat"[6], premierul britanic avea să constate că afacerea **Autonomous** căpăta

[4] Vezi **Săritura de pisică** (Ed. Militară, București, 1976, p. 133—136, 197). În aceeași carte este schițat, de asemenea, un istoric al S.O.E. și misiunilor sale în Balcani, inclusiv misiunea **Autonomous**, așa cum rezultă pe baza lucrărilor apărute pînă atunci în Marea Britanie, în Statele Unite, volume de documente și de istorie oficială și de memorii (p. 22—23, 74, 109—111, 116, 131—134, 169—173, 197, 210, 246—247, 263).

[5] În 1982, cercetătorul Florin Constantiniu a publicat traducerea rapoartelor colonelului Gardyne de Chastelain, redactate după eliberarea sa, rapoarte aflate la Arhivele Statului București, Colecția microfilme Anglia — „Note cu caracter general și diverse probleme de informație", „Evenimentele din martie, aprilie, mai 1944", „Ultima vizită a lui Antonescu la Hitler" (5—6 august 1944), „Evenimentele dela 22—23 august 1944" **(Revista de Istorie,** tom 35, nr. 1, p. 161—170 și nr. 5—6, p. 735—739, 1982). Din aceste materiale nu rezultă o întîlnire cu Antonescu. În schimb, Elisabeth Barker scrie, citîndu-l pe I. Porter: „În 24 de ore după prinderea de către jandarmeria română și aducerea la București, ei erau arestați și interogați amănunțit de organizația românească a securității de stat și, de asemenea, pentru cîteva zile, de un ofițer german de informații. Pentru români, de Chastelain a folosit, la început, povestea sa de camuflare, conform căreia venise să-l contacteze pe Antonescu, dar apoi le-a spus adevărul că venise să-l întîlnească pe Maniu. Mareșalul a acceptat aceasta, și a trimis vorbă că, deși grupul a venit ca inamic al său nu dorește să cadă în mîinile germanilor: în consecință, vor fi pregătite declarații care să-i satisfacă pe germani, în timp ce nu li se va spune adevărul sau să li se ofere un pretext de a cere să-i preia pe prizonieri. El l-a luat pe Mihai Antonescu, ca jurist (în drept) internațional, pentru a redacta declarațiile, pe care apoi prizonierii le-au semnat". Tot Barker scrie : „După aceea, de Chastelain a insistat la Antonescu însuși, **în scris și față în față** (subl. — E.P.) să urmărească (să încheie) pace". Din însemnările lui Chastelain rezultă că, la 29 martie, a sugerat Inspectoratului general al Jandarmeriei „ca Maniu să fie contactat pentru a se folosi aparatul de emisie ce îl avea, deoarece aparatul grupului **Autonomous** devenise inutilizabil". „La 2 aprilie, de Chastelain a avut o întrevedere cu Maniu, care a durat o oră și jumătate într-o pădure de lîngă București. Cu acest prilej, Maniu a spus că dezvăluise că, în afară de postul de emisie nefolosit, dispune și de unul în funcțiune" (Reginald). Pentru „Surse germane despre misiunea Chastelain, în România", vezi documentele publicate de I. Chiper în **Revista de Istorie,** tom 35, nr. 12, 1982, p. 1339—1351.

[6] La 12 aprilie, condițiile de armistițiu propuse de U.R.S.S., și acceptate de S.U.A. și Marea Britanie, au fost înmînate de reprezentanții celor trei puteri prințului Stirbey la Cairo. Ele au fost transmise de S.O.E. lui de Chastelain prin cifru „pentru Antonescu și Maniu". Concomitent, ele au fost remise de ambasada U.R.S.S. legației române la Stockholm.

proporții. La Londra s-a crezut că demersul sovietic era în legătură cu proiectul transmis de reprezentantul S.O.E. la Moscova, brigadierul (generalul) George Hill, privind o misiune S.O.E./O.S.S. în România. Se făceau și speculații că ar fi vorba de o prelungire, pe alt plan, a părerilor divergente exprimate între Londra și Moscova în corespondența diplomatică secretă în legătură cu Grecia. La 4 mai, Churchill i-a adresat două note lui Eden. Într-una cerea pregătirea unui material asupra problemelor politice de rezolvat cu guvernul sovietic, în privința Italiei, României, Bulgariei, Iugoslaviei și, mai ales, a Greciei: „În general vorbind, problema este următoarea: «vom accepta noi comunizarea Balcanilor și poate a Italiei?»" În cealaltă notă se evoca posibilitatea rechemării ambasadorului britanic la Moscova, fiindcă „în mod evident ne apropiem de o dare a cărților pe față cu rușii".

A doua zi, Eden a invitat pe ambasadorul sovietic Gusev și, după cum scrie E. Barker, a avut cu el „o convorbire destul de prietenească despre România și Grecia. El a spus că speră că explicația britanică despre cei doi ofițeri din România a clarificat problema. Nici un fel de grupuri engleze nu vor mai fi trimise, deocamdată, în România și, în orice caz, rușii vor fi consultați".

În aceeași zi, la Moscova, ambasadorul britanic, A. Clark Kerr, i-a remis lui Molotov răspunsul lui Churchill. Dar Molotov, apreciind că nu s-a dat curs explicației cerute, nu-și modifică poziția. Premierul e furios din această cauză, dar nu mai puțin pe subalternii săi. De aceea, în nota din 7 mai adresată lui Eden, Churchill îi punea și următoarele întrebări: „De ce să fim confruntați cu aterizarea a doi petroliști[7] în România, cu vagi împuterniciri, care, imediat, cad cu neîndemînare în mîinile inamicului? Ce bază putem avea în cifrul colonelului de Chastelain, cînd este în mîinile inamicului și poate fi folosit de Maniu fie că este sau nu agent liber?" Eden răspunde la 10 mai, constatînd că telegrama S.O.E. expediată la Moscova în luna ianuarie „nu făcea referiri la toate aspectele operaționale ale misiunii de Chastelain. A trebuit să-i spun lui Gusev că noi amînăm planul de a trimite alte grupuri în România și, acum, am instruit S.O.E. să abandoneze complet. I-am cerut lui Clark Kerr să transmită aceasta lui Molotov". După două zile, Eden avea să afle însă că, în acel moment, M.I.19 lansase doi agenți în România.

O coincidență face ca, în chiar ziua în care Eden răspunsese întrebărilor lui Churchill, Molotov să trimită o nouă scrisoare: „Am primit mesajul dv. din 2 mai asupra problemei românești și am informat guvernul despre conținutul lui. În pofida întregii sale ingeniozități, mesajul este neconvingător, deoarece nu cuprinde nici o explicație referitoare la problemă. Ați declarat că ambasadorul britanic ne va da explicații detaliate. Dar, la întrevederea cu mine din 5 mai, el nu ne-a dat nici o explicație referitoare la problema misiunii Chastelain în România. Cu acest prilej, Sir A. Clark Kerr a spus că faptul că germanii permit românilor să-i țină capturați pe ofițerii britanici care foloseau un aparat de radiotelegrafie și cifru pentru comunicări cu exteriorul i se părea straniu și că, pentru el, relațiile dintre Mareșalul Antonescu și Maniu erau un mister".

Churchill îi cere lui Eden „detalii complete" despre misiunea **Autonomous.** În seara zilei de 12 mai, Foreign Office transmite două telegrame: 1. **Ministrului rezident la Cairo, membru al guvernului britanic, Lordul Moyne:** „Avînd în vedere suspiciunile sovietice, sînteți rugat să supravegheați ca de Chastelain să fie imediat instruit să nu mai folosească cifrul său și să nu mai trimită nici un fel de mesaj"; 2. **Ambasadorului A. Clark Kerr** i se cere să-l informeze pe Molotov de dispoziția dată la Cairo. A doua zi, ambasadorul Clark Kerr opinează: „Dacă îl informez pe Molotov despre instrucțiunile pentru Chastelain, înainte de a i se spune ceva în legătură cu ultimul mesaj ce l-a adresat primului ministru, mă tem că aceasta ar putea să fie privit ca și cînd dăm înapoi. Propun să se amîne acțiunea pînă vor sosi noi instrucțiuni pentru a putea trata imediat întreaga problemă". Eden replică după cîteva ore în două cuvinte: „De acord".

„Detaliile complete" sînt înaintate lui Churchill la 14 mai. Se arată că cinci mesaje de la Chastelain, transmise prin aparatul lui „Reginald", au fost comunicate la Cairo sovieticilor. „Obiectivele **(Autonomous)** erau, din punct de vedere operațional, organizarea dislocării comunicațiilor inamice și, din punct de vedere politic, să se încerce răsturnarea regimului Antonescu și înlocuirea cu un guvern gata să capituleze necondiționat în fața principalilor trei aliați. Noi am avertizat S.O.E. că nu trebuie să facă nici un fel de promisiuni, de nici un fel, grupurilor cu care acționează". Dar, în „detaliile complete", a fost ștearsă fraza următoare din proiectul supus aprobării lui Eden: „Ulterior, am fost de acord că de Chastelain poate spune colaboratorilor săi români, din partea noastră, dar nu și a Aliaților noștri, că, odată ce România capitulează necondiționat, orice acțiune luată împotriva Axei va fi considerată ca o contribuție spre «revenirea acasă»".

Instrucțiunile pentru amabasadorul A. Clark Kerr sînt expediate la 17 mai. I se cere să-i explice lui Molotov că primul ministru nu va răspunde ultimei scrisori, „dat fiind tonul comunicării care pare să afecteze buna sa credință și candoare". Kerr urma să prezinte laturile operaționale și politice ale misiunii, așa cum îi fuseseră arătate și lui Churchill, și că trimiterea ei „a fost o încercare de a se pune în practică politica deja convenită la Conferința de la Moscova". Deoarece acest argument „din memorie" nu corespundea deciziei Conferinței în chestiunea „tatonărilor de pace", se mai reamintea că, în noiembrie, guvernul sovietic fusese de acord cu primirea unui emisar al lui Maniu și de Chastelain „a fost auto-

[7] Sursă confuziei asupra „petroliștilor" din misiunea **Autonomous** era chiar la Londra. Foreign Office îi confirmase lui Churchill că Chastelain și Porter „erau funcționari minori" în companiile petroliere din România. În realitate, Chastelain fusese director comercial la societatea Unirea, proprietatea lui Masterson, dar Porter deținuse locul de lector la Universitatea din București.

rizat să facă aranjamente pentru trimiterea acestuia și să vadă dacă este instruit corespunzător". Între timp, la Cairo, Lordul Moyne îl tatonează pe ambasadorul sovietic Novikov în legătură cu eventualitatea trimiterii în România a unui nou grup, format dintr-un ofițer și un operator radio. Dar Eden îl avertizează, la 22 mai, că suspiciunile sovietice „în legătură cu incidentul de Chastelain fac necesar pentru noi să încetăm să mai luăm inițiativa în aceste probleme românești. În consecință, veți face clar colegului dv: sovietic că așteptați de la el să ia inițiativa în orice negocieri viitoare cu Stirbey..."

Lordul Selborne, care, numit în februarie 1942 ministru al războiului economic, era „patronul" S.O.E., se scandalizează, însă, că n-a fost consultat în legătură cu interdicția ca de Chastelain să nu mai trimită mesaje. Eden îi scrie la 6 iunie: „Primul ministru și eu sîntem hotărîți să nu ne abatem de la calea noastră, multiplicînd inutil suspiciunea... Avantajul acestei linii este că ne dă posibilitatea să fim fermi acolo unde interesele noastre militare și politice sînt mai vital implicate, ca de pildă în Grecia, unde există posibilitatea fizică a unei debarcări britanice". Pentru a pune punctul pe i, Eden îi alătură o copie a convorbirii cu Gusev.

București, 23 August; Epilog la Istanbul

S.O.E.-Istanbul transmite la Cairo, la 24 august 1944, că, la ora 13, ora locală, locotenent-colonel de Chastelain a sosit cu un avion și că autoritățile turcești îl vor pune în libertate în cîteva ore. Telegrama parvine la Foreign Office a doua zi, cînd încep să sosească și primele rapoarte lapidare de la de Chastelain, care afirmă: „Vreau să fac perfect clar să sosirea mea aici nu este o evadare". Într-adevăr, evenimentele de la 23 august 1944, în România, l-au surprins în apartamentul-închisoare din clădirea Inspectoratului General al Jandarmeriei. Aceste evenimente declanșate de insurecția națională, în a cărei pregătire și înfăptuire rolul hotărîtor l-a avut Partidul Comunist Român, a permis să devină liberi și membrii grupului **Autonomous**, ca de altfel toți prizonierii puterilor din coaliția antihitleristă. Hotărîndu-și cu arma în mînă propriul destin, poporul român avea să imprime desfășurării războiului o turnură cu mari consecințe în însăși scurtarea lui, și anihilînd, implicit, multe din planurile urzite în culise împotriva intereselor lui și ale altor popoare, care nu concepeau să nu-și realizeze, după zdrobirea tiraniei naziste, aspirațiile de dezvoltare independentă și progres.

Înțelegînd imperativul istoric de a răsturna dictatura militar-fascistă și de a preveni catastrofa în care aceasta tîrîse țara, P.C.R. a devenit catalizatorul unirii tuturor forțelor angrenate în pregătirea, desfășurarea și succesul insurecției române din august 1944, act istoric pentru destinele poporului român, pentru accelerarea victoriei coaliției antihitleriste în Europa. Însemnătatea de prim rang a politicii P.C.R. rezidă, însă, și în faptul că n-a permis ca evenimentele să ia caracterul unei „lovituri de palat" sau „lovituri de stat" care să preîntîmpine consolidarea forțelor revoluționare și ajungerea lor în centrul politicii naționale. Bazîndu-se pe mase și folosind cu iscusință condițiile internaționale și interne, partidul a dat impuls insurecției la care participau forțele armate în totalitate, sprijinite activ de masele largi ale poporului român. Chiar în 24 august Declarația Comitetului Central al P.C.R. afirma că „politica sa

(Continuare în pag. 112)

Eugen Preda

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

- *Arhivele Statului București*, Colecția microfilme, Anglia, *Rolele 405, 406, 407, 408;* Colecția microfilme S.U.A., *Rola 653*
- British Foreign Policy in the Second World War *by Sir Llewellyn Woodward, Volume III, London, H.M.S.O., 1971*
- Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1944 Volume IV, Europe, *Department of State, Government Printing Office, Washington, 1966.*
- *Ministerstvo Inostranih Del SSSR,* Moskovskaia Konferențiia Ministrov Inostranîh Del SSSR, SSA I Velikobritania (19—30 octioabria 1943 g) Sbornik dokumentov, *Izdatelstvo Politiceski Literaturî, Moskva, 1978.*
- *E. Barker,* British Policy in South East Europe in the Second World War, *McMillan, London, 1976;* Churchill and Eden at War, *McMillan, London, 1978.*
- *J. Colville,* Footprints in Time, Memories, *Collins, London, 1979.*
- *E.H. Cookridge,* Mettez L'Europe à feu, *Fayard, Paris, 1968.*
- *D. Hamilton-Hill,* S.O.E. Assignment, *William Kimber, London, 1973.*
- *R. Lewin,* Churchill as Warlord, *B.F. Batsford, Ltd., London, 1974.*
- *B. Sweet-Escott,* Baker Street Irregular, *Methuen. and Co., Ltd., London, 1965.*

Acest pămînt al oamenilor

● *Suprafața globului nostru acoperă mai mult de 500 milioane km².*

● *Aproximativ 70 la sută este apă și numai 30 la sută uscat. Două cincimi din uscat sînt deșert și gheață.*

● *Omul a apărut acum un sfert de milion de ani...*

CU 2000 DE ANI ÎN URMĂ... Piramidele există deja de 30 secole, Marele Zid chinezesc de 200 ani. Caius Iulius Cezar tocmai a murit. Pe pămînt trăiesc cam 250 milioane de oameni. Tehnologiile primitive le limitează aria culturilor.

1000 DE ANI MAI TÎRZIU... Mileniul care a trecut n-a adus schimbări spectaculoase în condiția umană. Marea familie a pămîntenilor a crescut la 350 milioane. Oamenii au rămas, în mare parte, vînători, păstori, pescari și agricultori. În Europa se ridică marile catedrale. Vikingii navighează spre vest, atingînd coastele Americii de Nord.

AU MAI TRECUT 500 DE ANI... Populația lumii este de 450 milioane. Omul își începe marile explorări. Vasco da Gama navighează în jurul Africii. Columb descoperă „Lumea Nouă". Copernic observă că Pămîntul nu este centrul Universului. Într-un singur an, o treime din populația Europei piere într-o epidemie de ciumă.

ANUL 1800... Revoluția Industrială. Producția de fabrică. Linii ferate vor acoperi curînd continentele. Populația se ridică la 1000 milioane. Thomas Robert Malthus scrie tristul „Eseu despre principiul populației".

ZORILE SECOLULUI NOSTRU... 1650 milioane de guri cer hrană. Apar primele automobile. Începe să se răspîndească tehnologia modernă. Durata vieții oamenilor crește. Foametea și bolile împiedică, totuși, creșterea demografică aproape peste tot în lume.

ASTĂZI, SÎNTEM 4 500 000 000... Populația s-a mărit de peste două ori de la începutul secolului. Marile imperii au dispărut, o lume de națiuni independente visează o viață mai bună pentru noile generații.

LA SFÎRȘITUL ACESTUI SECOL... Se estimează că populația lumii, în anul 2000, va ajunge la 6500 milioane, de 4 ori mai mult decît la începutul secolului.

Bunul nostru Pămînt, care a rămas de aceeași mărime, l-a slujit bine pe om...

Zece ani după Conferința de la București

Între 6 și 13 august 1984, la Ciudad de Mexico se va desfășura cea de-a doua Conferință mondială a populației, la care vor participa delegații din 157 state ale lumii. La zece ani după Conferința de la București, comunitatea mondială va avea ocazia să analizeze realizările ultimului deceniu, să facă sugestii pentru acțiuni viitoare. Realizările sînt mari dacă ținem seama de amploarea problemelor care trebuie soluționate. Rata creșterii anuale a populației în țările în curs de dezvoltare a scăzut de la 2,4 la sută în 1965—70, la circa 2,0 la sută în 1980—85. Dacă actuala tendință demografică se menține, populația lumii va ajunge să se stabilizeze pînă la sfîrșitul veacului al XXI-lea.

Ultimii 30 ani au cunoscut cele mai înalte rate ale creșterii demografice din istoria omenirii, provocate, în special, de o scădere a mortalității. Efectele acestui fenomen s-au repercutat asupra condițiilor de viață, deplasărilor și repartiției populațiilor, resurselor naturale și mediului înconjurător.

Creșterea rapidă a populației este considerată — de către unii — responsabilă pentru toate plăgile sociale (mizerie, șomaj, poluare, subdezvoltare etc.). Dar fundamentul acestor „relații" de la cauză la efect nu are nici o bază științifică, el n-a fost pînă în prezent dovedit. Este bine cunoscut faptul că ratele înalte ale creșterii demografice nu constituie un obstacol în calea dezvoltării economice — ci dimpotrivă. Calea cea mai eficace de a modifica variabilele demografice este aceea de a schimba structurile politice și economice care mențin popoarele în stare de sărăcie și subjugare, pentru a da oamenilor speranța unui viitor mai bun.

Așa cum o recunosc chiar unii specialiști occidentali în demografie, problema populației a fost permanent deformată de postulatul inconștient și fals că oamenii săraci au mulți copii din ignoranță și că ei ar fi mai fericiți și ar duce-o mai bine dacă ar avea mai puțini copii. Realitatea explică, însă, dorința celor săraci de a avea familii numeroase ca o reacție la condițiile economice și sociale ale sărăciei. Majoritatea dezmoșteniților soartei din lumea a treia nu au dreptul la alocații de șomaj, la indemnizații de boală sau la pensie. Cînd locurile de muncă se împuținează, cînd își fac apariția

Răspîndirea populației lumii

Există indicii că primele numărători ale populației au fost făcute în Babilonia, înainte de 3800 î.e.n., în China, cam pe la 3000 î.e.n. și în Egipt, cam 2500 î.e.n. Deși în antichitatea greacă, romană se aveau în vedere numeroase aspecte ale populației, recensămîntul modern a început cu numărătoarea populației din Quebec, din 1666. De atunci, recensămintele constituie principala sursă a statisticilor demografice.

Mai mult de jumătate din populația globului trăiește în Asia, deși rata creșterii populației pe continent este a treia ca mărime, după America Latină și Africa. Se estimează că populația Asiei în anul 2000 va fi de 3378 milioane — mai mult decît totalul populației lumii în 1970.

Al doilea adaos substanțial la populația lumii va veni din Africa, continent care, la ora actuală, cuprinde aproximativ o zecime din locuitorii globului. La sfîrșitul secolului, populației actuale a continentului i se vor adăuga alte 473 milioane.

America Latină, avînd în prezent cea mai rapidă rată anuală de creștere a populației, va număra, pînă la sfîrșitul secolului, 369 milioane de locuitori în plus, chiar în condițiile declinului progresiv al natalității.

Europa, care înregistrează creșterea demografică cea mai lentă, este cel mai „aglomerat" continent, din punct de vedere al densității populației, cu 93 de persoane pe km².

Orașele de mîine

Statistici ale Națiunilor Unite arată că populația urbană la nivel mondial a crescut cu aproximativ 3 la sută anual, mult mai rapid decît ansamblul populației mondiale, a cărei rată de creștere este la ora actuală de 1,7 la sută. La începutul secolului al XIX-lea, populația orașelor planetei nu depășea 3 la sută din totalul ei la scară mondială. Către anul 1900, populația urbană era de 13,6 la sută din același total; în prezent, ea este de 41,6 la sută...

Polisul atenian, în perioada înfloririi sale, nu număra probabil mai mult de 100 000 de locuitori. Populația Romei antice în secolul I e.n. era de 1 milion de locuitori. Către anul 1800, această cifră a atins-o Cantonul și, nu mult după el, Londra. Pe la 1900, în întreaga lume existau doar 20 orașe care, împreună cu suburbiile lor, puteau fi considerate „milionare". Astăzi pe Pămînt sînt 225 astfel de orașe și se presupune că, la sfîrșitul secolului, numărul lor va fi de cel puțin 414.

Către anul 2000, 60 orașe vor atinge probabil nivelul de 5 milioane de locuitori sau îl vor depăși. Dintre acestea, 45 se află în țări în curs de dezvoltare, majoritatea în Asia. Se estimează că, la începutul secolului XXI, Ciudad de Mexico va număra 32 milioane de locuitori, Sao Paulo 26 milioane, Tokio-Yokohama 26 milioane, New York 23 milioane (inclusiv sectorul din statul New Jersey), Shanghai 23 milioane, Beijing 20 milioane, Calcutta 20 milioane, Rio de Janeiro 19 milioane, Bombay și Djakarta cîte 17 milioane. După cum se observă, Tokio și New York vor fi singurele reprezentante ale lumii industrializate în plutonul primelor 10 orașe din lume cu mărime.

Un fenomen ce însoțește urbanizarea — alături de poluare, șomaj, discriminarea socială, criminalitate — este retragerea populației urbane înstărite spre zonele mai „curate" din jurul marilor orașe. Între 1956 și 1975, în principalele 10 orașe ale Statelor Unite, numărul locuitorilor n-a crescut decît la Los Angeles. La New York s-a redus cu 5 la sută, la Boston cu 20 la sută, la Detroit cu 30 la sută, la Saint Louis cu 38 la sută. Orașele tind să devină un conglomerat de mizerie, iar suburbiile se dezvoltă, creînd, la rîndul lor, probleme de „urbanizare".

bolile și bătrînețea, copiii devin o necesitate pentru securitatea și liniștea părinților. Ei nu reprezintă o povară pentru bugetul familiei, ci o valoare economică, brațe de muncă suplimentare. Și, oricum l-am privi, e un fapt: copiii lumii a treia încep să-și cîștige existența înainte de a împlini vîrsta de 15 ani.

La aceste presiuni se adaugă aceea a mortalității infantile. 10 milioane de copii mor, în fiecare an, înainte de prima lor aniversare. Cauza? Alimentația mediocră și lipsa serviciilor medicale.

Fondul problemei

Problema, în ultimă instanță, nu este a populației, cît a sărăciei. Căci nedreptatea existentă în lume alimentează în fiecare zi o situație din ce în ce mai explozivă — structuri comerciale care nu permit unei jumătăți din populația globului să-și cîștige decent existența; modele de consum care sînt pe cale de a epuiza resursele mondiale mai mult decît ar face-o creșterea economică; sisteme economice care aduc profituri unei minorități în detrimentul majorității; forțe politice care le refuză oamenilor dreptul de a fi stăpîni pe propria lor viață etc.

Problema populației trebuie plasată într-o perspectivă corectă. **Populația este o variabilă dependentă ce trebuie considerată în contextul problemei globale a dezvoltării.**

Mare parte a factorilor care joacă un rol în dinamica demografică sînt factori ai dezvoltării. Dezvoltarea este un proces de schimbare socială, economică și politică permițînd populației să-și realizeze progresiv toate posibilitățile umane; un proces dinamic sau evolutiv care tinde să amelioreze calitatea vieții maselor. Politicile și programele de dezvoltare trebuie nu numai să asigure satisfacerea nevoilor materiale elementare ale maselor, ci să le permită să contribuie la făurirea propriului viitor. Problemele populației înglobează factori sociali, economici și politici ai societății, care influențează, în același timp, dezvoltarea și evoluția demografică (serviciile sociale — educație, sănătate, nutriție —, precum și repartizarea și disponibilitatea resurselor în acest domeniu; economie: locuri de muncă, securitatea socială, practicile agricole și aprovizionarea alimentară, structura industrializării și metode de producție, politici în domeniul comerțului și

Demografie și educație

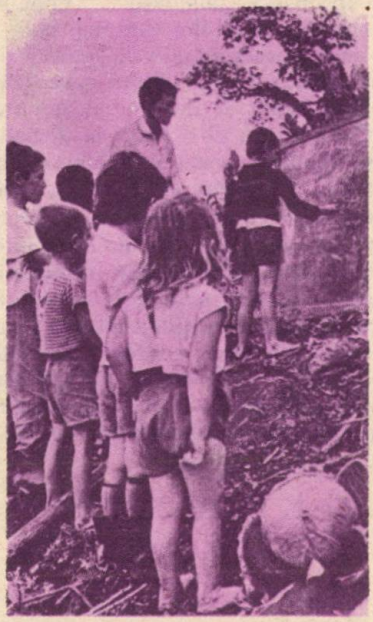

Numărul copiilor de vîrstă școlară (5—14 ani) se va ridica la 1391 milioane spre sfîrșitul secolului, din care 1152 milioane în țările mai puțin dezvoltate (în cazul în care se va înregistra un declin al creșterii demografice). Ceea ce înseamnă un număr dublu de școli primare și secundare numai pentru a menține procentul actual, nesatisfăcător, de școlarizare, ca să nu mai vorbim de necesitatea de a asigura școlarizarea unei proporții mereu în creștere, dacă nu a tuturor copiilor planetei.

Problemele educației nu se limitează la populația tînără. Aproximativ o treime din adulții lumii sînt analfabeți. Există riscul foarte real ca, în preajma anului 2000, numărul total al acestora să depășească 900 milioane. 40 la sută din populația lumii a treia nu știe să scrie sau să socotească. Asia numără 604 milioane de neștiutori de carte. Analfabetismul este prezent și în Europa. În cele 10 țări ale Pieței comune, 4—6 la sută din populație, adică aproape 15 000 000 de oameni, sînt analfabeți. În Olanda, procentul este de 4 la sută, în Italia de 5,2 la sută din populația adultă, în Marea Britanie sînt 2 000 000; 14 la sută din populația Greciei și 23 la sută din populația Portugaliei o formează neștiutorii de carte. În SUA, numărul lor se ridică la 25 milioane.

exportului, repartizarea pămînturilor; infrastructura socială în zonele urbane și rurale — transporturi și comunicații, mobilitate geografică, electrificare, aprovizionare cu apă, condiții de locuit; sistemele de valori și de cultură — mobilitate socială, factori psihologici, religie, necesitatea menținerii integrității culturale tradiționale; ideologiile și politicile; știința și tehnica etc.).

Strategiile care permit creșterea bunăstării întregii populații au un efect direct asupra problemei demografice. Echilibrul demografic depinde de o ordine economică, socială și politică mai justă.

Avînd în vedere interdependența complexă care există între populație și factorii sociali, economici, politici, culturali, „problema demografică" înseamnă găsirea unui echilibru just între numărul, creșterea și repartiția populației, pe de o parte, și calitatea vieții la care aspiră indivizii și națiunile, pe de alta.

Agendă pentru comunitatea internațională

Pe baza recomandărilor făcute de grupurile de experți în problemele respective, Conferința mondială a populației din 1984 va studia modalitățile de incorporare în programele de dezvoltare a unor măsuri sociale privind reducerea ratei mortalității și creșterea speranței de viață, cum ar fi educație pentru toți, acces larg la serviciile de sănătate, îmbunătățirea condiției femeii etc. O altă problemă pe agenda Conferinței este relația între populație, sărăcie și degradarea mediului. Pe baza unor studii efectuate, reiese că sărăcia, mai mult decît presiunea demografică, duce la degradarea mediului. Conferința va examina, de asemenea, repartizarea populației și migrările internaționale. Acestea au loc dinspre zonele rurale spre orașe, dinspre țările sărace spre cele bogate și dinspre țările unde mîna de lucru abundă spre cele unde ea este deficitară. În ultimii ani, s-a produs o redistribuție fără precedent a populației; în țările în curs de dezvoltare, în favoarea orașelor, iar numărul emigranților din aceste țări spre țările dezvoltate, sau dintr-o țară în curs de dezvoltare spre o alta, a crescut. Țările bogate ale lumii au speculat fenomenul sărăciei din țările lumii a treia, considerate „rezervoare" de mînă de lucru ieftină.

Conferința din 1984 își mai propune, ca obiectiv, inițierea unor programe în domeniile în care nu s-au înregistrat progrese semnificative. Politicile demografice trebuie, însă, întreprinse în mod exclusiv de țările interesate și nu impuse de ONU, sau de organisme particulare, fiind, în același timp, compatibile cu planurile și programele lor de dezvoltare.

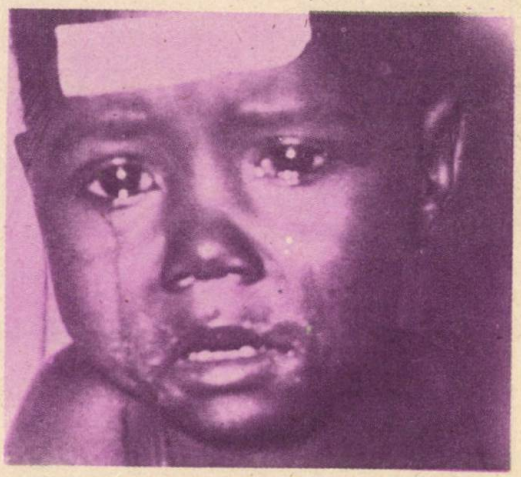

Dincolo de toate discursurile și dezbaterile despre populație, să nu uităm un adevăr elementar, anume că oamenii sînt cei care formează „populația". Trăim într-o lume a interdependențelor crescînde, economice, sociale și politice. Unul din cele mai mari pericole este, așa cum o afirma un demograf canadian, apariția unor atitudini egoiste, etnocentrice care ascund realitățile lumii. Pentru a putea supraviețui, avem nevoie de mai multă generozitate și de o viziune mai largă și mai clară asupra fenomenelor. 4 miliarde de oameni nu pot trăi independent unii de alții. Iar scopul nostru nu este simpla supraviețuire, ci o viață în demnitate și pace, cu speranțe pentru fiecare nouă generație. Din acest unghi de vedere, problema populației reprezintă o dimensiune distinctă a operei de edificare a unei noi ordini economice și politice mondiale, înțeleasă ca imperativ de factură globală, multisectorială, interesînd, deopotrivă, toate țările.

Pornind de la realitatea că viitorul populației ține de dezvoltarea progresistă a societății omenești, apare imperios necesară lichidarea raporturilor inechitabile, de dominație și asuprire, la nivel național și internațional, care împiedică popoarele să valorifice în mod egal cuceririle revoluției științifice și tehnice, pentru așezarea relațiilor internaționale pe principii noi, pe respectul dreptului fiecărui popor de a se dezvolta liber, conform năzuințelor sale, pentru realizarea unei lumi mai bune și mai drepte în care omul să se bucure din plin de roadele muncii sale. Întreaga organizare a societății, politica generală a statelor trebuie să aibă drept țel suprem bunăstarea oamenilor, garantarea libertății și demnității omului, dezvoltarea personalității sale, participarea maselor la făurirea istoriei proprii.

Grupaj realizat de
Mirela Șetraru

Indicatori statistici

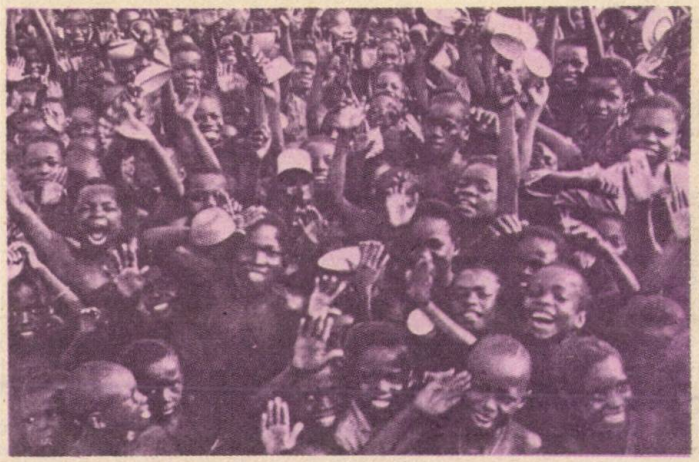

În toate țările, creșterea speranței de viață reprezintă un obiectiv important al politicilor sociale. După estimări ONU, speranța medie de viață la naștere a crescut de la 47 ani, în 1950—1955, la 57,5 ani în 1975—1980, pe ansamblul populației lumii. Există, totuși, o diferență netă între speranța de viață în țările dezvoltate (unde, între 1950—1975, atinsese deja 65,2 ani și, între 1975—1980, 71,9 ani) și cea din țările în curs de dezvoltare (care variază considerabil: de exemplu, 62,5 ani în America Latină, față de 48,6 ani în Africa). Durata medie de viață în țara noastră era între 1976—1978 de 69,82 ani: la bărbați de 67,42 ani și la femei de 72,18 ani. (Anuarul statistic al Republicii Socialiste România — 1982)

●

Rata mortalității infantile a scăzut în țările dezvoltate de la 56 la mia de nașteri vii, la 19, între 1950 și 1980, iar, în țările în curs de dezvoltare, de la 164 la 100. Africa înregistrează rata cea mai ridicată a mortalității infantile (care depășește 150 la mie în multe țări).

●

Un efect important al prelungirii speranței de viață este creșterea numărului persoanelor în vîrstă. Numărul celor trecuți de 60 de ani va crește pînă în anul 2000 la peste 590 milioane, față de 200 milioane în 1953. În țările în curs de dezvoltare, procentul persoanelor în vîrstă pe totalul populației va fi de 7 la sută, iar în țările dezvoltate, de 18 la sută pînă la sfîrșitul secolului.

SEVESO —

şapte ani mai tîrziu...

Descoperirea, la 19 mai a.c., în nordul Franţei, a celor 41 de bidoane de dioxină (una din cele mai puternice substanţe toxice create de om), provenind de la accidentul produs, cu şapte ani în urmă, la întreprinderea Icmesa din Seveso, de lîngă Milano, a pus capăt unui foileton „politico-chimic", ce a ţinut în suspens, timp de cîteva luni, opinia publică din cîteva ţări vest-europene. Dispariţia containerelor cu dioxină — s-a dovedit ulterior — n-a fost decît consecinţa unor manevre şi a unei fugi de responsabilitate a unor firme multinaţionale, precum „Hoffmann — La Roche" şi „Mannesmann", care, în caruselul concurenţei, au preferat să riste un nou episod Seveso, undeva în Europa (mai exact la Saint-Quentin, în nordul Franţei), decît să-şi piardă creditul în faţa clienţilor ce trebuie, „cu orice preţ", păstraţi...

Oile au murit pe o păşune situată la 4,5 kilometri de Uzina Icmesa...

10 iulie 1976

O amiază calmă de sfîrșit de săptămînă. La Seveso, localitate semiindustrială, semiagrară, situată la 18 kilometri de Milano, e o căldură toridă, sufocantă, tipică pentru cîmpia lombardă. E sîmbătă. Retrași în case, oamenii se pregătesc să se așeze la masă. Cineva iese, din întîmplare, în curte și remarcă pe cerul de un albastru intens un singur nor, mare, alb-cenușiu. O briză ușoară bate spre sud și, în cîteva minute, norul dispare, așezîndu-se, ca o pulbere ușoară, peste case și grădini. În zilele imediat următoare nu se întîmplă nimic. Dar, la jumătatea săptămînii, frunzele copacilor se îngălbenesc brusc, animalele domestice încep să moară cu sutele, fețele copiilor se acoperă de bube... Se dă brusc alarma. Cuvîntul „dioxină", pe care mulți îl auzeau pentru prima oară, planează amenințător asupra Seveso-ului și localităților învecinate...

Ce s-a întîmplat? În Seveso, există, de cînd lumea, o uzină, Icmesa, aflată în paragină cînd a cumpărat-o societatea elvețiană Givaudan. O mană cerească pentru locuitorii șomeri din Seveso și Meda, căci Givaudan este o filială a unuia din giganții mondiali ai chimiei, Hoffmann - La Roche. Noua uzină Icmesa, modernizată, îi furnizează trichlorophenol, un produs intermediar, bază a hexachlorophenului, un bactericid folosit în fabricarea produselor cosmetice și medicamentelor, dar care folosește și la producerea lui 2—4—5 T, un defoliant utilizat de americani în timpul războiului din Vietnam, sub numele de „agent orange". 2—4—5 T este folosit, cu excepția Statelor Unite, în agricultură, de multe țări. În 1975, Icmesa producea 250 tone de trichlorophenol.

În acea zi de iulie, unul din blocurile uzinei rămăsese fără supraveghere. E sîmbătă, e ora mesei... Din cauza unei creșteri bruște a presiunii și temperaturii, discul de securitate al unui reactor de sinteză, lăsat să se răcească, se rupe. Tot ce se întîmplă e normal: siguranța a funcționat perfect, explozia a fost evitată. Dar gazul iese spre cerul liber, căci nu există nici un alt spațiu care să-l rețină, ceea ce nu mai e normal.

Căci Icmesa produce dioxină, nu se știe încă nici acum în ce cantitate, dar a cărei toxicitate se numără în micrograme...

În zilele acelea ale lui iulie 1976, pe o întindere de 53 de hectare, casele au fost distruse, vegetația smulsă, pămîntul arat la o adîncime de 25—60 centimetri, și chiar mai mult. 80 000 metri cubi de deșeuri au fost plasate într-o uriașă groapă, acoperită de polietilenă, săpată în

Saci de plastic cu obiecte contaminate în „Zona A". În chenar: una din victimele dioxinei

apropiere de Icmesa. O a doua groapă, mai mare, urmează să fie umplută pînă în vara lui 1984...

6 iulie 1978

Ziarul milanez „Corriere della Sera" îl trimite la Seveso pe Fabio Felicetti, pentru a realiza un reportaj, la doi ani de la catastrofă. Reporterul de la „Corriere" își începe „călătoria în terenul unui inamic ce nu se vede, nu se simte, dar care ucide": dioxina. Etapa numărul unu — povestește Felicetti — este, după ce s-a trecut de militarii înarmați ce stau de pază, zi și noapte, stația „filtru". „Nimic din ceea ce avem pe noi nu poate fi păstrat, nici măcar ceasul de la mînă. Hainele ne sînt schimbate cu un echipament ce se va arunca apoi: un impermeabil alb, o mască, ochelari, cizme de cauciuc. Un coridor — și se iese de cealaltă parte. O liniște stranie ne înconjoară."

Iată casa familiei Zanon. Ferestrele sînt închise, înăuntru totul a fost distrus. Afară, în curte, au rămas, într-o fixitate grotescă, tractorul, greblele... Cîteva sute de metri mai încolo, vilele de pe Via Carlo Porta. Vile cu două etaje, cu grădină, în care înfloresc încă trandafirii și oleandrii. La numărul 5, locuia familia Sonno, ale cărei două fetițe se aflau pe terasă cînd vîntul a îndreptat norul de dioxină spre casa lor. Au avut fețele devastate de acnee. Fotografiile lor au făcut înconjurul lumii.

O altă casă, în față, cu pomi plini de fructe. Alături — o baracă de lemn, ce a fost probabil un magazin. Singurul obiect rămas în vitrină: o fotografie a echipei de unsprezece „azzuri", vicecampioni în Mexic. Ceva mai încolo — o fabrică de confecții cu moderne mașini de cusut, croit, călcat. Totul, abandonat brusc, ca după un cutremur. Un Pompei al secolului XX — ai zice. Limbile orologiului de pe perete s-au oprit la orele 11,28, foile calendarului au rămas la 10 iulie 1976...

„Călătoria în interiorul tragediei din «Zona A» nu are alte pagini. Ne întoarcem la stația «filtru». Ne scoatem hainele, care vor fi distruse imediat. Cizmele vor fi spălate și dezinfectate pentru a mai «supraviețui» încă 20 de zile. Nu mai mult. Măștile (una singură costă 50 000 de lire) vor fi folosite doar de șase ori. Dușul e obligatoriu, cu un săpun lichid, o soluție pe bază de sulf.